

Johannes Wichelhaus

Zes preken

Johannes Wichelhaus (1819-1858) was een van Kohlbrugge's meest begaafde leerlingen. Kohlbrugge zelf noemde hem wel 'mijn Timotheüs'. Na zijn studie aan de universiteiten van Bonn en Berlijn, promoveerde hij in Halle-Wittenberg, alwaar hij daarna als docent werkzaam was. Wichelhaus schreef een aantal commentaren op Bijbelboeken, maar ook preken. Zes daarvan worden hier voor het eerst in een Nederlandse vertaling aangeboden. Op iedere bladzijde blijkt hoezeer hij de theologie en prediking van Kohlbrugge tot de zijne gemaakt heeft.

De inleiding op deze uitgave wordt gevormd door een uitvoerige levensschets van Wichelhaus van de hand van dr. D. Kalmijn.

De Groot Goudriaan — Kampen

ISBN 90 6140 311 1 NUGI 631

Inhoud

Dr. D. Kalmijn	7
<i>Johannes Wichelhaus, theoloog en pastor</i>	
I. Preek over Mattheüs 5:13	57
II. Preek over Romeinen 8:7	69
III. Preek over Hebreeën 10:38	80
IV. Preek over Handelingen 20:21	91
V. Preek over Handelingen 2:23-28	99
VI. Preek over Leviticus 20:26	110

Johannes Wichelhaus, theoloog en pastor

Afkomst. Familie. Milieu

Johannes Wichelhaus was een leerling, vriend en geestverwant van dr. H.F. Kohlbrugge. In het nu volgende is geprobeerd de persoon en het werk van deze wel wat in het vergeetboek geraakte godgeleerde dusdanig te beschrijven dat zijn betekenis voor de kerk en de theologie zo duidelijk mogelijk in het licht wordt gesteld.

Het is gebruikelijk aan een levensbeschrijving enkele opmerkingen betreffende afkomst, familie en milieu te laten voorafgaan. In het algemeen worden immers hierdoor iemands persoon en levensomstandigheden in belangrijke mate bepaald. Ten aanzien van Johannes Wichelhaus geldt dat ongetwijfeld.

De gegevens, waarover wij beschikken, zijn verre van volledig, maar voor een deel ervan stellig de moeite van het vermelden waard. Johannes Wichelhaus stamt van vaderszijde uit een oud, tot de handelsstand behorend geslacht. Een voorvader voerde in het Wuppertal de 'garenblekerij' in¹. Arnold Wichelhaus was in 1647 burgemeester van Elberfeld. Verschillende familieleden bekleedden sindsdien niet alleen burgerlijke maar ook kerkelijke ereambten. De stichter van het bekende bankiershuis Johannes Wichelhaus Peterszoon trouwde met een dochter van ds. Merken, in de jaren 1770-1802 predikant bij de Gereformeerde gemeente te Elberfeld. De uit dit huwelijk geboren zoon Johannes was aanvankelijk bestemd om in het bedrijf van zijn vader te worden

1. Ik heb een ruim gebruik gemaakt van het door Dr. A. Zahn uitgegeven werk van Johannes Wichelhaus: *Die Lehre der heiligen Schrift vom Worte Gottes, vom Wesen und Werken Gottes, vom Menschen und Gesetz Gottes*, Stuttgart 1892. Zahn laat er een uitvoerige levensbeschrijving van zijn hand aan voorafgaan, benevens veel correspondentie van Wichelhaus.

De textielindustrie, zoals zij zich in het Wuppertal heeft ontwikkeld, dankt haar ontstaan aan de garenblekerij. Het water van de Wupper was vrij van kalk- en ijzerbestanddelen en daardoor goed bruikbaar bij het kunstmatig bleken van garens (wol, linnen, zijde). Het verven van garens en de verdere bereiding van textielgoederen volgden. De mededeling over de garenblekerij is daarom verre van onbelangrijk te achten.

Door samenvoeging van Elberfeld-Barmen met andere steden vormt Wuppertal sinds 1929 één burgerlijke gemeente.

opgeleid, maar ging overeenkomstig de wens van zijn moeder theologie studeren. Dat betekende tevens de vervulling van een hartewens van ds. Merkens oudste dochter Johanna, dat een kleinzoon van haar vader predikant zou worden en diens kostbare bibliotheek zou erven. Deze Johannes Wichelhaus trouwde met Wilhelmine von der Heydt. Uit dit huwelijk werd als oudste zoon de Johannes Wichelhaus, over wie het in ons verhaal verder gaat, geboren. Maar vanzelfsprekend zullen we ons ook eerst nog met het geslacht Von der Heydt moeten bezighouden.

Een eveneens oud en aanzienlijk geslacht in het Wuppertal. Ook een lid hiervan werd burgemeester van Elberfeld en een Daniel Heinrich von der Heydt zou door zijn huwelijk met de zeer begaafde Wilhelmine Kersten ook een bankiershuis: de bekende firma Von der Heydt-Kersten, stichten. Het was de oudste dochter uit dit huwelijk, evenals haar moeder een Wilhelmine, die met de reeds genoemde ds. Johannes Wichelhaus trouwde. Met haar komen we in de meer intieme Elberfeldse vriendenkring van dr. Kohlbrugge. Haar broer August werd minister en moest toen wel in Berlijn gaan wonen, maar haar beide andere broers Daniel en Karl bleven in Elberfeld en zouden daar naast hun belangrijke maatschappelijke functies een grote invloed op het kerkelijk leven uitoefenen. 'Beide ouders van onze Johannes behoorden dus tot bekende bankiersfamilies. Het waren kringen die hem bij het opgroeien in sterke mate beïnvloedden'².

Johannes werd 13 januari 1819 te Mettmann, een vriendelijk stadje tussen Elberfeld en de Rijn, geboren. Zijn moeder beschouwde haar eersteling als een geschenk van God en onderwees hem reeds vroeg, aan de hand van platen die ze al vertellend verduidelijkte, in de waarheid van de Heilige Schrift. Op hem volgden drie zussen: Maria, Hulda en Anna, ten slotte een broer Daniël. Het gezinsleven kenmerkte zich door een toon van ernst en blijmoedigheid, een sfeer waarin men zich over persoonlijke diepere gevoelens ongedwongen tegenover elkaar kon uiten. Dat blijkt tenminste uit de nagelaten briefwisseling tussen Johannes en zijn familie. Een enkel voorbeeld! Na de viering van zijn 20ste verjaardag als student te Berlijn bedankte Johannes zijn moeder allerhartelijkst voor haar bemoedigende gelukwens: zij verwachtte niet dat zijn weg over rozen zou gaan, maar vertrouwde er geheel en al op, dat Gods almachtige vaderhand hem leiden, behoeden, dragen en zegenen zou. Johannes schreef haar terug dat deze brief voor hem het liefste en mooiste geschenk op die dag was geweest en zinspeelde op zijn XX

2. A. Zahn, *Wichelhaus: Die Lehre*, S. 8f.

jaren: twee kruisen, waaromheen weliswaar rozen bloeiden, maar die toch kruisen bleven. Want ook hij verwachtte niet, dat hem later als predikant een voorspoedig en rustig leven beschoren zou zijn. Toch meende hij, ziende op de belofte, te mogen hopen dat zijn toekomstige arbeid niet ijdel zou zijn. Een maand later feliciteerde hij zijn vader met diens verjaardag. Hoe hing hij toch aan zijn ouderlijk huis! Hoe goed toch had God alles voor hem beschikt! Dacht hij aan zijn vader, dan voelde hij zich een echte Wichelhaus: ook hij was menigmaal geneigd zich aan een stemming, zoals de avond die gewoonlijk brengt, over te geven. Maar dacht hij aan zijn moeder, dan voelde hij zich weer een echte Von der Heydt: men moet het leven nuchter bezien, zijn gevoelens onder controle houden. Blijkbaar hebben de ouders met hun verschillende karakters elkaar op gelukkige wijze aangevuld en daardoor voor het nodige evenwicht in hun gezin gezorgd.

Van hetijdere geestelijke milieu, waarin Johannes opgroeide, geeft hij later zelf ons een verrassend juist beeld³. Het gaat hierbij uiteraard voornamelijk om de situatie in Elberfeld, dat hij met een 'stad op de berg' vergeleek. Want hoe was de toestand van het Duitsland in die dagen? Het rationalisme, de richting in het godsdienstig denken die met haar eenzijdige nadruk op de ratio (rede, verstand) zich tegenover het openbaringsgeloof stelde, vierde bijna overal zijn triomfen. Dat leidde tot een relativering van de Heilige Schrift, het niet meer de eigenlijke kenbron der waarheid in haar zien, en een uitdoving van het licht des geloofs. Maar in het Wuppertal was er, zowel bij de hogere standen als bij het eenvoudige volk, ten minste nog sprake van een waarachtig godsdienstig leven. Het is mede hieruit te verklaren, dat Kohlbrugge bij zijn optreden in Elberfeld zulk een aanhang kreeg. Toch was ook voor Wichelhaus niet alles goud wat zo blonk. We zullen het nog moeten hebben over de beweging waarmee Kohlbrugge zoveel te stellen heeft gehad.

Ook in het Wuppertal groeide er – hoe kan het ook anders – onkruid tussen de tarwe. De mystiek van Tersteegen had er een vruchtbare bodem gevonden. Gerhard Tersteegen (1697-1769), gewezen koopman, een stille, in zichzelf gekeerde man, had na zijn bekering met de Gereformeerde kerk gebroken, omdat daar mensen die in het openbaar als zondaars bekend stonden tot het Avondmaal werden toegelaten. Te

3. Dr. Hermann Friedrich Kohlbrugge, *Zwanzig Predigten im Jahre 1846 gehalten, Halle 1857*, S. XIVff. In een 'Vorbericht des Herausgebers' vermeldt Wichelhaus vele belangrijke bijzonderheden uit het leven van Kohlbrugge.

Mülheim a.d. Ruhr verzamelde hij een kring van geestverwanten om zich heen, die zich om zijn prediking en zielzorg bijzonder tot hem aangetrokken voelden. Zijn mystiek, een innerlijk beleefde gemeenschap met God, leren we nog het best kennen uit zijn liederen van fijne poëtische schoonheid als 'God is tegenwoordig', 'Nu is de dag ten einde' en 'Komt, kinderen, niet dralen' (Liedboek voor de kerken, gezang 323, 389, 441). Nu was het juist deze vroomheid die hem bij het ouder worden milder stemde tegenover de officiële kerken en hem deed beseffen, dat een goed mysticus nog geen separatist behoeft te zijn. Hij had geleerd over de aardse kerkelijke grenzen heen te zien. Mystiek ontarda echter zo licht in mysticisme, dat met zijn sterk individualistische inslag geen aandacht heeft voor de kosmische betekenis van Christus' verlossingswerk (kosmos: heelal; vgl. Colossenzen 1:19v.). Wichelhaus noemt naast Tersteegen de arts Collenbusch, voor wie het meer op de 'Christus in ons' dan op de 'Christus voor ons' aankwam, en diens volgelinge de theoloog Menken die zelfs leerde, dat de 'Christus in ons' opleidt tot zondeloze volmaaktheid⁴.

De geschriften van bovengenoemden werden in het Wuppertal met graagte gelezen. Men werd er door geprikkeld tot een streven naar volmaaktheid in een leven van christelijke reinheid en deugd. Een ernstige waarschuwing daartegen bleek waarlijk niet overbodig. Zij kwam van Gottfried Daniel Krummacher, sinds 1816 gereformeerd predikant te Elberfeld. Hij werd er de verkondiger van Gods vrije, onverdiende, algenoegzame genade. Niet de eigen, maar Christus' gerechtigheid waarborgt het kindschap Gods. Het is deze gerechtigheid die scheiding maakt tussen de gemeente en de wereld, tussen het licht en de duisternis. Bij deze opvatting kon Kohlbrugge, toen hij in 1833 Elberfeld bezocht, zich geheel aansluiten. Zijn aangrijpende en beroering wekkende prediking over Romeinen 7:14 (de Wet is geestelijk, maar ik ben vleeselijk, verkocht onder de zonde) was er een wel-sprekende bevestiging van. Laat de wedergeborene zich toch niet inbeelden, dat hij met behulp van de Wet in staat zou zijn het vleeselijke af te leggen en ook maar enige vordering te maken op de weg der heiliging. Hij blijft zondaar, maar Jezus Christus is zijn Heiland en overbrugt voor hem de kloof die hem van God scheidt. Dit sluit een 'naar de Geest wandelen' niet uit. De Geest Gods woont immers in hem die in Christus Jezus is (Romeinen 8:1-11).

4. Dr. Johannes von Walter, *Die Geschichte des Christentums*, II, Gütersloh 1950, S. 681, 750.

Jeugd- en studiejaren

Het waren gelukkige kinderjaren voor Johannes, eerst in de mooi gelegen pastorie met heerlijke tuin in Mettmann, daarna, sinds 1823, in Elberfeld, waar zijn vader als predikant bij de grote Gereformeerde gemeente de collega was van ds. G.D. Krummacher. Johannes had een rustige aard, was vlijtig en bleek zeer intelligent. Hij stond dan ook als leerling van het gymnasium te Elberfeld, dat hij gedurende zeven jaren bezocht, goed aangeschreven. Met zijn vrienden verkende hij de mooie bergachtige omgeving – hij hield zo van de natuur – en schaatste hij 's winters. Hij bleef hun trouw, ook na zijn gymnasiumtijd. Met Ernst Heilmann zou hij later, als hoogleraar te Halle in dezelfde stad wonende, de omgang op de oude voet voortzetten. Maar zijn vader nam, zij het met zekere pijn omdat zijn vrouw zo gehecht was aan haar geboorteplaats, in 1834 een beroep naar de Evangelische gemeente te Bonn aan. Het was niettemin juist mevrouw Wichelhaus die bij het nemen van deze beslissing de doorslag gaf. Zij beschouwde de gewetensvrijheid voor haar man als een te hoog goed dan dat zij hem nog langer in de moeilijke kerkelijke strijd in Elberfeld verwickeld wenste te zien. Ds. Wichelhaus woonde te Bonn eerst in bij Bethmann-Hollweg, de latere minister van onderwijs, en liet in 1835 zijn gezin overkomen.

Johannes trad nu een voor hem nieuwe wereld binnen. Hij kwam in aanraking met onder anderen de zoons van Ernst Moritz Arndt, gewezen hoogleraar in de geschiedenis en dichter van geestelijke liederen. (Liedboek voor de kerken, gezang 453), en van Karl Immanuel Nitzsch, hoogleraar in de theologie. Naast zijn studie deed hij aan sport: hij was een uitstekend paardrijder en zwemmer. Na een schitterend eindexamen – hij blonk vooral uit in de wiskunde – liet hij zich 14 oktober 1836 als student in de theologie aan de universiteit van Bonn inschrijven.

Met zijn grote belangstelling voor de wetenschap snuffelde Johannes graag in de rijk voorziene bibliotheek van zijn vader. Vooral de archeologie (oudheidkunde) boeide hem. Maar het meest vermeldenswaard mag toch wel heten, dat hij de preken van Kohlbrugge met zoveel aandacht las. Zijn ogen werden geopend voor de waarheden, waar het inzonderheid voor de reformatoren op aankwam en die hij hier tot nieuw leven zag gewekt. Later schrijft hij naar aanleiding hiervan: 'Ik moest weldra inzien, dat datgene wat rondom mij geleerd en gepredikt werd *dit Woord niet is* – en hoe ik ook mijn best deed voor mijzelf een uitweg te vinden, er was geen weg: ik moest òf het ene haten en het andere liefhebben òf mij aan het ene vastklemmen en het andere ver-

achten⁵. We moeten er ons eigenlijk over verbazen dat hij, zo jong nog, in staat was zich met zulk een gezond oordeel in deze stof te verdiepen.

In 1838 verlaat Johannes Bonn om aan de universiteit te Berlijn zijn studie voort te zetten. Hij vond er gastvrij onderdak bij zijn oom dr. Friedrich Strauss, de bekende 'Oberhofprediker' (wij kennen in het Nederlands alleen de term 'hofprediker'), wiens colleges in de praktische theologie hij volgde. Hij bevond zich verder ook onder het gehoor van onder anderen de kerkhistoricus August Neander en de oriëntalist (kenner van oosterse talen) Ernst Wilhelm Hengstenberg. Het was in geestelijk en maatschappelijk opzicht een tijd van verwarring, waarin het voor een jeugdige studiosus niet meeviel de juiste koers te bepalen. Het stemde Johannes met zijn neiging tot zwaarmoedigheid dan ook blij zich in het huis van zijn oom als in een veilige haven te weten.

10 mei 1839 houdt Johannes in het seminarie te Berlijn zijn eerste preek met als tekst: 'Gij zijt het zout der aarde'. (Mattheüs 5:13; zie hierna p. 57). Wij vergissen ons echt niet, wanneer wij reeds daarin de invloed van Kohlbrugge menen te ontdekken: 'God Zelf heeft ons een zout aangeboden en gegeven. Wij hebben een Boek, dat Woord der waarheid heet en zich als zodanig aan iedereen betoont. Christus is daarin waarheid en leven. Hij is het zout... Wie in Hem gelooft zal leven, ook al moet hij sterven... Er is slechts sprake van één gerechtigheid: in Christus geloven; van één zaligheid: het belijden van de waarheid die ons vrijmaakt, de liefde die ons verlost, de heerlijkheid die roept tot het eeuwige leven'. De Heilige Schrift en Christus zijn niet los van elkaar te denken. Alleen de Schrift doet ons Christus kennen en alleen het geloof in Christus doet ons de Schrift verstaan. De ware discipel van Jezus Christus bevindt dat en getuigt van beide. De in hem wonende Geest van Christus laat hem zeggen: 'Ik leef, dat is niet meer mijn ik, maar Christus leeft in mij' (Galaten 2:20). Daarom is ook hij een zout. De preek wordt besloten met: 'Hebt zout bij uzelf en hebt vrede onder elkander!'⁶).

Johannes bracht het zomersemester (studietermijn van zes maanden) 1840 weer in Bonn door. Juist was zijn moeder ernstig ziek en moest jarenlang het bed houden. Hij hield haar steeds gezelschap om haar op te vrolijken en te troosten.

Voor het seminarie in Bonn preekte Johannes in deze tijd over de

tekst: 'De rechtvaardige zal uit het geloof leven' (Hebreeën 10:38; zie hierna p. 80). Hij wachtte er zich wel voor aan het geloof een zelfstandige functie toe te kennen. 'God moet erbij zijn, wanneer de Bijbel gelezen wordt'. Dan spreekt Hij Zelf als de Levende en laat Zijn Geest medegetuigen. Daardoor wordt geloof gewekt. Maar dat geloof moet men dan niet beschouwen als iets wat God toegang geeft tot het hart, het is zelf toegang tot Hem die in het duister woont. En het wordt eerst recht levend geloof, wanneer het zich richt op Christus als de grond van het vertrouwen op God. Dan weet de zondaar zich – en daar komt het op aan – in weerwil van de Wet, die door haar aanklacht hem van Christus scheidt, met Christus als zijn Zaligmaker verbonden. Hij mag immers Diens gerechtigheid, waarmee Hij aan de Wet heeft voldaan, nu ook als de zijne beschouwen. 'Geloven is niets anders weten, willen en hebben dan Jezus Christus, de Gekruisigde, in wiens dood iedere schuldvordering tot zwijgen is gebracht'. De Wet veroordeelt ons. Terecht! Maar Christus maakt door Zijn zelfofferande de veroordeling ongedaan⁷.

Zeer jammer was het, dat Johannes zulk een zwakke gezondheid had. Hij kreeg in deze tijd bovendien een diepe inzinking, die hij nooit helemaal te boven is gekomen. De bloes op zijn gelaat verdween, zijn stem verloor haar mooie klank. Wilde hij gaan spreken, dan voelde hij een beklemming op zijn borst. Hij moest zich voortaan zeer ontzien.

Maar hij zette door. Hij wist zich geroepen het Woord te verkondigen en studeerde hard om zijn kennis te vermeerderen. Het was namelijk zijn bedoeling aan een universiteit theologie te doceren. Daartoe moest hij zich voorbereiden op het examen voor het licentiaat, de academische graad waaraan het doceerrecht verbonden is (iemand met deze bevoegdheid wordt zelf ook licentiaat genoemd). Er werd daarvoor, zoals bij ons voor de doctorsgraad, een dissertatie over een bepaald onderwerp verlangd. Maar wat heeft men het Johannes om zijn vriendschap met Kohlbrugge toch lastig gemaakt! Hij kreeg in Bonn zelfs geen toestemming om te promoveren. Na moeizame onderhandelingen werd hij ten slotte te Halle tot het examen toegelaten, waarvoor hij 17 oktober 1846 slaagde.

Hoe het Johannes onder dit alles te moede was, daarover laat hij zich uit in een brief van 21 juli 1846 aan zijn familie: 'Ik bereid me op het examen voor en zie het rustig tegemoet. Tegelijk heb ik reden om God zeer innig te danken, dat mijn lichaam de daaruit verdwenen veerkracht

5. A. Zahn, a.a.O., S. 13.

6. Johannes Wichelhaus, *Neun Predigten*, Bonn 1859, S. 1-15.

7. Wichelhaus, a.a.O., S. 31-45.

terugkrijgt; weliswaar voel ik mij nog menigmaal moe en afgemat, en een ontspanning zal mij na zoveel vermoeienissen goeddoen – maar na zozeer heen en weer geslingerd te zijn, na zoveel geworsteld te hebben, voel ik mij bij al mijn onmacht toch geholpen, want een grotere kracht in mij stelt zich daartegen teweer⁸.

Volledigheids- en duidelijkheidshalve zullen we tamelijk uitvoerig moeten ingaan op Johannes' verhouding tot Kohlbrugge, als ook op de tegenstand die hij bij de verwezenlijking van zijn ideaal te verduren heeft gehad.

Vriendschap met Kohlbrugge

Wijlen dr. K. Groot, de schrijver van *Kohlbrugge en Kuyper in hun wederzijds contact*, heeft een manuscript voor een boek over Kohlbrugge nagelaten, waarin hij afzonderlijk aandacht schenkt aan diens verstandhouding met Wichelhaus. We hopen te laten blijken, dat hij daar alle reden toe had.

We weten reeds, dat Johannes zich zeer interesseerde voor de in druk verschenen preken van Kohlbrugge. Op die over Romeinen 7:14 had zijn oom Karl von der Heydt hem attent gemaakt. Tot een persoonlijke kennismaking kwam het in 1842, toen Johannes, na voor zijn gezondheid enige tijd in Scheveningen te hebben vertoefd, op zijn terugreis Kohlbrugge in Utrecht een bezoek bracht. Sindsdien werd er vrij geregeld tussen hen gecorrespondeerd. Helaas zijn de meeste brieven van Wichelhaus met nog vele andere aan Kohlbrugge vernietigd. Omdat er zoveel persoonlijk vertrouwelijke mededelingen in stonden, had Kohlbrugge, op zijn laatste ziekbed geen gelegenheid meer vindende de door hem bewaarde brieven te schiften, daartoe opdracht gegeven. Dit was ook reeds gebeurd met verschillende brieven van Kohlbrugge aan Wichelhaus, wiens weduwe om dezelfde reden er evenmin op gesteld was dat anderen er later kennis van zouden nemen. Daarbij komt nog dat het schrijven achterwege bleef, wanneer Wichelhaus met vakantie in Elberfeld logeerde en dan in de gelegenheid was met Kohlbrugge te praten. Mede hieruit is het te verklaren, dat er bijvoorbeeld over Wichelhaus' verlovings- en huwelijks niets bijzonders in de schriftelijke nalatenschap wordt aangetroffen⁹. We zullen dus met een onvolledige informatie genoegen moeten nemen.

8. Zahn, a.a.O., S. 58.

9. J.J. Langen, *Briefe von Dr. Theol. H.F. Kohlbrugge an Johannes Wichelhaus*, Elberfeld 1911, S. If. (Vorwort, S. I-III).

Desondanks blijkt ons telkens weer, welk een geestelijke steun Kohlbrugge voor Wichelhaus betekend heeft. Hij begeleidt hem niet alleen op zijn door tegenslagen zo moeilijke levensweg, maar ook bij zijn innerlijke aanvechtingen. Hiervoor kunnen we reeds verwijzen naar Kohlbrugge's antwoord van 22 juni 1842 op een brief, die we niet meer bezitten, maar die ons doet veronderstellen dat Johannes voor Kohlbrugge zijn hart heeft uitgestort. Kohlbrugge wijst zijn jonge vriend zachtmoedig terecht. We menen een enkele passage aldus in eenvoudig leesbaar Nederlands te kunnen weergeven: 'Door smartelijke ervaring bent U gaan beseffen, wat er in de mens schuilt. U laat zich echter meer door uw zedelijk gevoel dan door Gods Geest leiden. Uit zelfverachting oordeelt U zo scherp over de begeerte. Als schepsel Gods dient U echter te bedenken, dat slechts een streven aan de Wet der gerechtigheid te beantwoorden met waarachtig berouw gepaard kan gaan'¹⁰. Kortom, we zullen ons zedelijk oordeel aan de Heilige Schrift moeten toetsen.

Johannes kwam er zelf rond voor uit, dat hij veel, ja zeer veel, aan Kohlbrugge te danken had. 'Misschien kan men zeggen, dat Kohlbrugge Wichelhaus' leven heeft gered. Of eigenlijk: Kohlbrugge werd in Gods hand het werktuig, waardoor Wichelhaus' leven werd gered'. Kohlbrugge sprak van zijn kant gaarne en dankbaar over Wichelhaus als zijn 'Timotheüs'¹¹. Dit was, in verband met zijn carrière, allesbehalve in Wichelhaus' voordeel. Ja het bracht voor hem op dat punt onvoorstelbaar lijden met zich mee. Kohlbrugge werd immers sinds zijn komst naar Elberfeld in 1846 als kerkelijk 'separatist' gebrandmerkt. Wie echter behoorlijk op de hoogte is van de gang van zaken aldaar, weet wel beter. Reeds in Nederland had Kohlbrugge er duidelijk blijk van gegeven, dat hij van separatisme beslist afkerig was. Hoe gaarne zou een afgescheiden gemeente hem anders beroepen hebben! Maar in Elberfeld hadden de kerkelijke leiders hem in een noodsituatie gema-noeuvreerd, die hijzelf niet wenste en die hem ook nooit werkelijk bevredigd heeft. Zij meenden hem verplichtingen te moeten opleggen, waaraan hij onmogelijk met een goed geweten kon voldoen. Wat toch was het geval? In Pruisen was van regeringswege door de stichting van een Landskerk een kerkelijke eenheid geforceerd, waarin de Lutherse en gereformeerde gezindten het zo goed en zo kwaad als het ging met

10. Langen, a.a.O., S. 3.

11. Georg Helbig, *Der Herr der Herrlichkeit. Briefe von Johannes Wichelhaus*, Stuttgart 1961, S. 7f. (Zur Einführung, S. 5-46). Tijdens zijn studie had Wichelhaus het innerlijk zeer moeilijk. Hierop duidt zijn uitlating, waarnaar voetnoot 5 verwijst.

elkaar moesten trachten te vinden. Maar de knellende voorschriften die daarbij uit de 'Unie en Agenda'¹² voortvloeiden werden door tallozen als onverdraaglijk ervaren. Kohlbrugge heeft serieus bedoeld met zijn groep, die later de Nederlandse Gereformeerde Gemeente te Elberfeld vormde, in de Landskerk te blijven. Hij heeft er echter tevergeefs al zijn best voor gedaan. Voortaan gold hij, zijns ondanks, als een predikant van een 'afgescheiden' gemeente¹³. Maar Wichelhaus bleef hem trouw. Hij schroomde niet bij hem te kerken en zelf ook voor hem in diensten voor te gaan. Daarmee deelde hij in het lot van zijn meester; hem werd separatisme verweten. En dat terwijl hij ondanks alles lid van de Landskerk bleef, niet uit berekening maar uit beginsel, en later niets liever zag dan dat zijn afgestudeerde leerlingen hun ambt in de Landskerk zouden vervullen.

De verering van Wichelhaus voor Kohlbrugge blijkt in zekere zin ook haar zwakke zijde te hebben gehad. Bewust of onbewust is een beginnening in het predikambt, zich wat onzeker voelende, zo licht geneigd zich in te leven in een voorbeeld dat hem inspireert. Wichelhaus nu – hij was daarin waarlijk de enige niet – liet zich door Kohlbrugge's imponerend voorkomen en optreden zó beïnvloeden dat hij hem zelfs in het uiterlijke navolgde. Dat lukt nooit helemaal en doet voor de opmerkelijke kerk-ganger juist het verschil tussen de leraar en de leerling te scherper aanvoelen. In de regel leert men op de kansel op den duur toch wel zichzelf zijn en valt het onnatuurlijke weg. Wat echter voor ons zo belangrijk is: van de leerlingen, die zich mede door het geloofsdien van Kohlbrugge hebben laten leiden, was het Wichelhaus die erin slaagde dat het diepst en innigst te peilen¹⁴. We laten hem daarom zelf even aan het woord. Het is ons daarbij inderdaad, alsof Kohlbrugge door hem tot ons spreekt.

'Wij willen onze broeders meedelen, hoe wij zelf door Gods Woord ons gestraft, terechtgezet, onderwezen gevoelen, en wij willen hun meedelen, hoe wij door datzelfde Woord getroost worden'. – 'Ik geef

12. De in 1817 door koning Friedrich Wilhelm III bij proclamatie afgekondigde 'Union' stuitte in het algemeen op veel verzet en liet zich alleen ten aanzien van het bestuur der kerk verwezenlijken. Met de 'Agenda' lag het zo moeilijk, omdat deze een uniforme liturgie beoogde, welke de confessionele verschillen, met name op het punt van de avondmaalsviering, niet vermocht op te lossen.

13. Laat me hiervoor verder verwijzen naar mijn 'Kohlbrugge's Elberfeldse levensperiode' in Dr. W. Aalders en Ds. D. van Heyst, *Hermann Friedrich Kohlbrugge (1803-1875). Zijn leven, zijn prediking, zijn geschriften*, Den Haag 1976, blz. 61-75.

14. Dr. A. Zahn, *Aus dem Leben eines Reformierten Pastors*, Barmen 1881, S. 31ff.

niets om allerlei verheven kennis, om allerlei mystieke gevoelens en hemelse stemmingen, om allerlei gedachtenvlucht en geestkracht. Dat is alles waardeloos voor Gods aangezicht. Niemand heeft ooit God gezien; ook heeft niemand door zichzelf gemeenschap met God. Van Godswege is de mens echter één ding gegeven en in dit *éne alles* – dat is: het Woord. Wie het Woord heeft, die heeft God; wie in het Woord blijft, die heeft zowel de Vader als de Zoon. Dit Woord is vervat in de Heilige Schrift. Dit Woord is door mensen in menselijke taal tot ons gesproken; het heeft zijn verklaring in zichzelf. Wie het 't eenvoudigst begrijpt, begrijpt het 't best; wie het *gelooft*, voor die blijkt het proefondervindelijk goed; wie het *doet*, aan die openbaart het zich hoe langer hoe duidelijker. Aan dat Woord heeft God al Zijn beloften verbonden; al Zijn hemelse legerscharen dienen dit Woord, en aan stukken breken moet voor Zijn aangezicht alles wat er zich tegen verheft, want het is het Woord van Hem, die alleen leven heeft en alleen wijs is, waarachtig en getrouw. Dit Woord, waarin begrepen zijn Wet en Evangelie, de volkomen leer der zaligheid en een onuitputtelijke schat van onderwijzing en vertroosting, opdat de mens Gods in alle opzichten volkomen tot alle goed werk toegerust zij – is aan de Gemeente Gods als haar grootste schat toevertrouwd'¹⁵.

We willen ten slotte opmerken, dat Kohlbrugge zich tegenover Wichelhaus in zijn correspondentie doet kennen als diens oudere vriend. Maar nergens is zijn toon neerbuigend-vriendelijk. Hij weet zich met zijn 'Timotheüs' op hetzelfde geestelijke niveau: in het geloof met hem puttend uit dezelfde bron, in de wetenschap hem erkennend als veelbelovend academicus.

Moeilijke weg naar het licentiaat

Johannes Wichelhaus had zich dus voorgenomen zo mogelijk theologie te gaan doceren. Hij verzocht daartoe de Evangelische faculteit te Bonn hem te zijner tijd het licentiaatsexamen af te nemen. Maar dat kwam hem als vriend van Kohlbrugge en omdat zijn familie in Elberfeld als tegen de Unie gekant bekend stond, op veel misère te staan. De decaan (voorzitter) van de faculteit, Dr. Sack, vroeg hem of hij bereid was vooraf het eedsformulier, dat hem tot het nakomen van de aan de Unie verbonden voorschriften zou verplichten, te onderschrijven. Men wilde er namelijk eerst zeker van zijn, hoe hij tegenover de Unie stond. En dat terwijl juist twee andere kandidaten daar helemaal niet mee lastig

15. Dr. K. Groot, *Manuscript Kohlbrugge*, blz. 15v. Zahn, a.a.O., S. 111f.

gevallen werden. Toegegeven, een licentiaat had slechts te beloven, 'dat hij in het openbaar niets zou leren wat afweek van de profetische en apostolische Schriften en van de leer die, als daaruit afgeleid, in de belijdenissen der Kerk was vervat – dat hij ook voor het welzijn van de Evangelische Kerk dapper zou opkomen etc.'¹⁶, maar Wichelhaus voelde zich in het nauw gedreven. Ook greefde het hem toch eigenlijk wel zeer, dat men zich tegenover hem niet hield aan het bestaande gebruik met de eed tot na het examen te wachten. Daar stak iets achter. Hij weigerde. Voor de faculteit was dat een reden hem niet tot het examen toe te laten. Dat viel overigens allesbehalve te rijmen met de door haarzelf eenmaal openlijk afgelegde verklaring dat degenen, 'wie er meer of minder aan gelegen was de positieve leerstellingen van de Kerk uitdrukkelijk te bestrijden, niet uitgestoten maar geduld behoren te worden'. Daarmee was in feite de eedaflegging tot slechts een formaliteit verlaagd. Maar tegenover Wichelhaus bleek het de faculteit nu net niet formeel om de wet en de kerk te gaan. Wichelhaus liet het daar niet bij. Hij wendde zich tot de minister van eredienst Eichhorn met het verzoek de faculteit op te dragen hem alsnog tot het examen toe te laten. Het antwoord was afwijzend. Wichelhaus zag nu als laatste mogelijkheid om zijn doel te bereiken, dat hij in een eerbiedig verzoekschrift de hulp van de Koning als 'Heer des Lands' inriep. Voor ons is het interessant daaruit te vernemen, welk standpunt Wichelhaus op dat ogenblik tegenover de belijdenisgeschriften innam. Waarborgen deze als zodanig eigenlijk wel de waarheid? Zijn zij in het verleden niet vaak juist oorzaak van tweedracht, ijverzucht en geweldpleging geweest? In de Kerk behoort het om de uitsluitende heerschappij van Christus en Zijn Woord te gaan! Echt de leerling van Kohlbrugge, die dat zo stelt! Dr. Zahn, die het er uiteraard mee eens is, vraagt zich echter af, of daarmee, dat aan de belijdenissen zoveel menselijks kleeft, deze overbodig zijn geworden. Wij voegen hier van harte aan toe: in hun ondergeschiktheid aan het Woord vervullen zij in de Kerk een zeer belangrijke functie. Zij functioneren pas goed, wanneer zij ons telkens weer te verstaan geven dat de Heilige Schrift de eigenlijke kenbron der waarheid is, waaraan zij ook zelve getoetst willen worden. Wichelhaus zal later positiever dan nu in zijn verzoekschrift over de belijdenissen oordelen. Hij merkt verder op, dat het in de Kerk de gewoonste zaak is geworden dat men niet alleen met de belijdenis, maar ook met het Woord Gods de hand licht. Dat doen zij die met hun filosofie hun

16. Zahn, *Wichelhaus: Die Lehre*, S. 21.

theologisch spel met de Waarheid bedrijven. Zij zijn het die de betekenis van de belijdenis verzwakken! Verlangen zulke mensen nu van hem, dat hij bij de belijdenissen *zweert*? Zijne Majesteit ontsla hem van die plicht en drage de faculteit op hem tot het examen toe te laten.

De Koning liet door zijn minister Ladenberg 29 mei 1845 Wichelhaus schriftelijk mededelen, dat zijn verzoek was afgewezen.

Wat nu te doen? Hoger beroep was verder niet mogelijk. Aan een buitenlandse universiteit (dat wil zeggen niet in Pruisen), bijvoorbeeld te Heidelberg of Baden, promoveren? Juist ontmoette hij, toen hij zijn moeder bezocht, de met zijn familie bevriende hofprediker Snethlage. Deze wilde er niet van weten, dat de promotie in het buitenland zou plaats hebben. 'Pruisen heeft zulke mannen juist nodig!' Hij stelde Halle voor en zegde zijn steun toe.

Halle! – De aldaar in 1694 geopende universiteit had vooral vermaardheid verkregen door de werkzaamheid van de theologische hoogleraar August Hermann Francke (1663-1727), een der grote leiders van het Duitse piëtisme, door wie men zelfs van het 'Hallese piëtisme' was gaan spreken (pietas: vroomheid; het piëtisme legt tegenover de orthodoxe leerstelling de nadruk op de innerlijke geloofsbeleving). Na hem verloor het piëtisme als beweging aan betekenis om verder nog slechts plaatselijk zijn stempel op het kerkelijk leven te drukken. Ook bleek het door zijn vrij zwakke dogmatische motivering en bij zijn gemis aan werkelijk bekwame theologen niet voldoende opgewassen tegen de veldwinnende Aufklärung (Verlichting) met haar nadruk op de ratio (rede, verstand). Zelfs kwam er te Halle een 'neologie' (nieuwe leer) op als overgang naar de consequente Aufklärung.

In deze tijd was August Tholuck (1799-1877) hoogleraar te Halle. Prof. Lindeboom noemt hem een 'ruimhartig dogmaticus'¹⁷. Hij gaf Wichelhaus, toen deze zijn opwachting bij hem maakte, het goedbedoelde advies in zijn levensschets (curriculum vitae) bij zijn verzoek om toelating tot het examen geen melding te maken van zijn relaties met prof. Hengstenberg, wiens colleges hij in Berlijn had gevolgd, maar die zich in zijn publikaties als conservatief-confessioneel theoloog had doen kennen. Bijzonder teleurstellend was voor Wichelhaus zijn ontmoeting met prof. Hupfeld. Deze begon met zijn verhandeling over de eerste vier boeken van de Kerkgeschiedenis van Eusebius van Caesa-

17. Prof. dr. J.N. Bakhuizen van den Brink en Prof. dr. J. Lindeboom, *Handboek der kerkgeschiedenis*, II, 's-Gravenhage 1946, blz. 290.

rea¹⁸, die als dissertatie voor de faculteit te Bonn had moeten dienen, als niet-wetenschappelijk af te keuren. Hij gaf hem nu 'een noot te kraken', waarvan hij meende dat Wichelhaus er wel weinig van terecht zou brengen. De faculteit rekende het zich zelfs als haar plicht hem dat bij voorbaat te verstaan te geven. Wichelhaus moest een grondig en wetenschappelijk onderzoek doen naar de eigenaardigheid en het gezag van de Grieks-Alexandrijnse vertaling van het boek Jeremia door deze te toetsen aan de Hebreeuwse tekst¹⁹.

Met Konsistorialrat (lid van het consistorie) Thilo sprak Wichelhaus openhartig over zijn verstandhouding met Kohlbrugge: door diens verhandeling over Romeinen 7 had hij een helder inzicht gekregen in de zuivere verhouding van de mens tot Gods Wet.

Wichelhaus ging nu ijverig Syrisch en Arabisch studeren, nam de voor het examen nodige theologie nog eens extra door en raadpleegde een taalkundige toelichting (kritisch apparaat) bij het Oude Testament. Prof. Hupfeld toonde zich bij de volgende ontmoeting joviaal en behulpzaam.

Op het examen was Tholucks eerste vraag: Welk boek van Hegel heeft u gelezen? (*Quem Librum Hegelii legisti?*). Wichelhaus antwoordde: Geen (Nullum). Hegel (1770-1831) gold als een gezaghebbend en terecht scherpzinnig wijsgeer. Maar hij vereenzelvigde God met de voor de menselijke geest doorzichtige 'Idee'. Het heette, dat de rede de mens in staat stelde God als de Absolute begripmatig te doorgronden. We nemen aan, dat er over Hegel verder geen vragen gesteld zijn. Wichelhaus sloeg er zich ondanks alles buitengewoon goed doorheen. Zijn kerkhistorische kennis bleek zelfs verbluffend. Zoals reeds opgemerkt werd hem 17 oktober 1846 het diploma uitgereikt.

's Avonds zat Wichelhaus op zijn kamer te bekomen van de doorstane spanning en vermoeienis. Welk een verrassing was het voor hem, dat licentiaat Georg August Meier binnentrad en op hartelijke toon naar zijn toestand en bevinding informeerde! Hoe bevrijdend werkt het, als men zijn hart eens kan uitstorten! Van dat ogenblik dateert de innige vriendschap tussen Wichelhaus en Meier.

18. Eusebius, bisschop van (het palestijnse) Caesarea, leefde rond het jaar 300. Zijn 'Historia ekklesiastikè' (Kerkelijke geschiedenis) is vooral daarom zo belangrijk omdat zij talrijke citaten uit thans verloren oudchristelijke geschriften bevat.

19. 'Septuaginta' (Zeventig) heet de in de derde en tweede eeuw v.C. te Alexandrië tot stand gekomen Griekse vertaling van het Oude Testament. De in de verstrooiing (diaspora) levende Joden kenden in het algemeen de Hebreeuwse taal niet meer. Te hunnen behoefte werd het Oude Testament in het Grieks, toen wereldtaal, overgezet.

Maar hoe stond Kohlbrugge tegenover deze hele gang van zaken? Was dit alles voor hem, de theoloog zonder kansel of leerstoel, de verguisde en uitgeworpene, geen gegronde reden om eens fel van leer te trekken tegen wat men van de kant der hogere instanties zijn jonge vriend aandeed? Het valt ons integendeel op, dat hij dat juist niet doet; dat hij, in weerwil van eigen bittere ervaring, in zijn brieven aan Wichelhaus in de jaren 1844-46 nuchter en pastoraal deze door zijn hartelijke vriendschap en verstandige gedachtenwisseling inzonderheid voor die gevaarlijke verbittering tracht te behoeden. Hij troost hem. Hoe troost hij hem? Wichelhaus vecht niet voor een verloren zaak. Hij, Kohlbrugge, weet wat het is door de diepte te moeten gaan. Hij spreekt zijn vriend moed in en vermaant hem getrouw te blijven aan Hem die Zijn beloften gestand doet. Zonder er uitvoerig op in te gaan keurt hij het goed, dat Wichelhaus te Bonn de eed weigerde; het daarvoor uitgekozen tijdstip was inderdaad in strijd met het reglement. Bij een Schriftuitlegging gekomen bij 2 Timotheüs 2:3 (Lijd met de anderen als een goed soldaat van Jezus Christus), geeft hij hem de raad: 'Zet door en volhard!'... 'Eindelijk overwint de goede zaak, maar naar het zichtbare moeten wij er op voorbereid blijven dat wij, zoals aan Zijn heerlijkheid, in ieder opzicht deel zullen hebben aan de smaad en het lijden van Christus onze Heer'. – Na de weigering van de faculteit te Bonn ziet ook Kohlbrugge wel wat in een eenvoudig verzoekschrift aan het ministerie van eredienst. Als dit echter op niets uitloopt, beveelt hij Heidelberg aan. Doch hoe blij toont hij zich, dat Wichelhaus door de bemiddeling van Snethlage in Halle een kans geboden wordt! Hij wil hem zo mogelijk helpen bij de bestudering van het boek Jeremia. 'Ik verheug me erover dat U zich niet laat ontmoedigen. ... God, de genadige God en Ontfermer, zij met U, beste Johannes'. – Na het examen: 'Ik zeg onze getrouwe God dagelijks dank, zo vaak ik aan je denk, dat Hij het je in alles zo goed heeft laten gelukken, dat Hij je met Zijn genadige hand beschut en Hij je zulk een hart en blijdschap in Hem geschonken heeft, dat je al het zichtbare zo beschouwt als het beschouwd moet worden'²⁰.

Privaatdocent te Halle

Wichelhaus werd privaatdocent aan de universiteit te Halle, niet krachtens een benoeming, maar door op eigen verzoek belangeloos van zijn doceerbevoegdheid gebruik te maken. Het deprimeerde hem echter, dat men hem als wetenschapsbeoefenaar niet ernstig nam. Doch wat was

20. Voor de door Kohlbrugge aan Wichelhaus gerichte brieven: Langen a.a.O., S. 4-44.

het geval? In plaats van zich er bij aan te sluiten stelde Wichelhaus zich juist tegenover het kritisch-spitsvondige rationalisme van zijn tijd, dat voor het theologisch denken zijn uitgangspunt koos in de mens. Voor hem gold slechts als fundamentele waarheid, wat ontleend kon worden aan de Heilige Schrift als het van Godswegen geschenken openbaringswoord. Openbaring geschiedt van buitenaf aan de mens. Van de mens uit is er geen weg tot God. Hij moet er zich tevreden mee stellen dat God uit Zichzelf tot hem komt, Zich in Jezus Christus voor hem 'ontsluit'. Dan eerst kan er sprake zijn van een werkelijke ontmoeting tussen God en mens. Deze ontmoeting of openbaring onttrekt zich aan welke bewijsvoering dan ook, als zou zij deze nodig hebben om voor aanneemelijk gehouden te worden. Om bij voorbaat het misverstand uit te sluiten dat er buiten de openbaring om ware geloofskennis mogelijk zou zijn leidt prof. Korff zijn dogmatisch handboek in met het volgende aan Calvijn ontleende motto: 'God, die tevoren in Zijn geheime heerlijkheid verborgen was, heeft Zich nu enigermate zichtbaar gemaakt'²¹. Het is zelfs zaak hierbij te letten op het 'enigermate'. Men wachte er zich echter voor hier ook een 'ongenoegzaam' in te lezen. Er zit voor de mens met zijn vindrijkheid wel een waarschuwing in er van zichzelf niets bij te bedenken. De werkelijk gelovige denkt slechts ná over wat God van Zichzelf aan hem heeft willen openbaren.

Er zat voor Wichelhaus niets anders op dan de hem toegeschreven onwetenschappelijkheid voor lief te nemen. Maar waarom tegenover hem zoveel nadruk gelegd op 'tegenstrijdigheden' in de Schrift? Waarom de inspiratieleer belachelijk gemaakt? Waarom hen, die de Schrift onvoorwaardelijk geloven, uitgemaakt voor 'letterknechten' en 'bijbel-aanbidders'? Kan men het een medebeoefenaar van de godgeleerdheid ten kwade duiden, dat de betekenis van de bijbel voor hem gelegen is in 'het wonder der nederdaling Gods dat Hij, Wie zelfs de hemel der hemelen niet bevatten kan, tot mensen spreekt met menselijke woorden en in een Boek, dat iedereen in de hand kan nemen en lezen, dat binnen ieders bereik is, zodat ieder hierbeneden Hem uit Zijn Woord kan leren kennen, voordat de dag der verschrikking komt'²². Wichelhaus ontkent helemaal niet, dat de Bijbel een 'menselijk' Boek is; hij wil er alleen maar dit mee zeggen, dat God Zich daarin bij het menselijke bevattingvermogen heeft willen aanpassen. Ook voor hem waren de bijbel-

schrijvers mensen van vlees en bloed, echter met dien verstande, dat Gods Geest hen in staat stelde tot medemensen in menselijke taal en denkvormen te spreken over datgene wat God van Zichzelf in Zijn veroordelende rechtvaardigheid en Zijn zondenvergevende liefde heeft willen openbaren. Het is de taak van de theoloog daarin dieper door te dringen en verder te doen wat in zijn vermogen is om de Schrift haar eigen taal te laten spreken.

Aan dit laatste heeft Wichelhaus dan ook zijn beste krachten gewijd en daarin toonde hij zich allesbehalve onwetenschappelijk. Hij spoorde zijn studenten aan de Bijbel vooral in de grondtekst te lezen en daarnaast ook veel aandacht aan de archeologie (oudheidkunde) te besteden, daar hij zeer wel begreep dat de kennis van het gedachtenklimaat van eeuwen her, waarin de bijbelschrijvers leefden, hen in belangrijke mate kon helpen de oude woorden en beschouwingen op de rechte wijze te verstaan. Het behoort er bij het lezen van het Oude Testament in het Hebreeuws en het Nieuwe in het Grieks om te gaan, dat men de oorspronkelijke betekenis en gevoelswaarde van de daarin vervatte bewoordingen op zich laat inwerken, om dan van daaruit het licht op het eigentijdse denken te laten vallen. Dat is heel wat anders dan door het eigentijdse denken te laten uitmaken wat de Schrift bedoelt.

In weerwil van zijn grote intellectuele begaafdheid nam Wichelhaus een eenzame plaats aan de academie te Halle in. Hij wenste nu eenmaal bij zijn Schriftverklaring niet de in zijn tijd toongevende historisch-kritische methode te volgen, welke de resultaten van het geschiedkundig onderzoek doorslaggevend voor de zuivere geloofskennis laat zijn. Het was gebruikelijk geworden om op grond van dat onderzoek over tal van bijbelse gegevens negatief te oordelen. Men verloor daarbij een zeer belangrijk ding uit het oog. Het essentiële (wat het wezen uitmaakt) van de Bijbel is niet dat hij een beschrijving van nog nader te onderzoeken geschiedkundige gegevens zou zijn, maar dat hij vóór alles een profetisch getuigenis is van datgene wat God, ook door de historie, over Zichzelf aan ons kenbaar heeft willen maken. En dat is iets wat zich ten enenmale aan het geschiedkundig onderzoek onttrekt. Men zal er zich tevreden mee moeten stellen, dat de ratio (rede, verstand), die zich bij de historisch-kritische methode zo geducht laat gelden, daar geen vat op heeft. Het volgende voorbeeld diene ter verduidelijking. Zelfs al zou het geschiedkundig onderzoek er in slagen vast te stellen (het zal er echter nooit in slagen), dat Jezus van Nazareth, zoals de evangelisten Hem beschrijven, een werkelijk historische figuur was, dan zou het toch halt moeten houden voor het feit dat Hij ook de

21. Prof. dr. F.W.A. Korff, *Christologie. De leer van het komen Gods*, 2 dln., Nijkerk 1940/41.

22. Zahn, a.a.O., S. 157.

Zoon van God en door Zijn lijden, sterven, opstanding en hemelvaart de Heiland der wereld is. Dat kan alleen een zaak van geloof op grond van het profetisch getuigenis zijn. Men zal dan ook voor het geloof slechts een betrekkelijke waarde mogen toekennen aan de titel *De Bijbel heeft toch gelijk* van een bekend boek, waarin het gaat om zoveel mogelijk historische juistheid. Het geloof is op meer dan dat gefundeerd. Terecht merkt prof. Van der Leeuw op, 'dat het historisch onderzoek als zodanig ons nimmer tot de eigenlijke openbaring kan brengen (evenmin trouwens van die openbaring af!)'²³. Wichelhaus hield zich aan het 'er staat geschreven', onder andere omdat Jezus er Zich op beriep (Matth. 4:1-11), Zich tegenover de Schrift niets aanmatigde en in de synagoge van Nazareth de profetie van Jesaja opsloeg om daaruit te leren (Lucas 4:14-30)²⁴. Met andere woorden: Het Oude Testament was ook voor Jezus Heilige Schrift.

Hoogleraar te Halle

De achteruitzetting, waaronder Wichelhaus leed maar waartegenover hij ook dapper standhield, maakte dat een professoraat niet voor hem weggelegd scheen. De hoogleraren mochten hem niet en de studenten meden in het algemeen zijn colleges. Maar hoe gelukkig voelde hij zich, dat desondanks een kleine kring van studenten zich om hem vormde, met belangstelling naar hem luisterde, hem hoogachtte en met hem sympathiseerde! Later zou blijken, welk een diepgaande invloed hij op hen heeft uitgeoefend. Had de faculteit het alléén voor het zeggen gehad, dan zou Wichelhaus het nooit verder dan privatdocent hebben gebracht. Dat prof. Hengstenberg te Berlijn het voor hem opnam, was niet in zijn voordeel. Van hem vernam Wichelhaus, dat zijn relaties met Kohlbrugge en diens gemeente te Elberfeld hem in zijn carrière belemmerden. Gelukkig interesseerde onder anderen ook de curator dr. Pernice van de universiteit zich voor hem. Hij zorgde er voor, dat Wichelhaus in de gelegenheid werd gesteld zelf zijn zaak voor minister Von Raumer van eredienst en onderwijs te bepleiten. Volgens een schrijven van de minister sproten de bedenkingen van de faculteit voort uit Wichelhaus' theologische denkwijze en methode van Schriftuitlegging, alsmede uit zijn houding tegenover de 'separatistische' gedragslijn van Kohlbrugge. Hij zou voorts de officiële godsdienst oefeningen verzuimen en 's zondags in zijn woonkamer met enige aanhangers eigen diensten hou-

den. Ook was de 'Evangelische Oberkirchenrat'²⁵ er nog steeds niet over te spreken, dat hij indertijd bij zijn verzoek om toelating tot het licentiaatsexamen in Bonn zich kritisch over de belijdenisgeschriften had uitgelaten. Ten slotte lag daar ook Wichelhaus' geschrift over het sacrament van de H. Doop, dat naar het oordeel van de faculteit niet de naam van wetenschappelijke verhandeling verdiende²⁶.

In zijn antwoord van 14 november 1853 aan de minister toont Wichelhaus zich de man van karakter, die nauwgezet en doelbewust zijn roeping volgt, er niet aan denkende om, ter verkrijging van een hoogleraarambt, zijn geweten geweld aan te doen. We zullen echter wel in aanmerking moeten nemen, dat Wichelhaus zijn beschouwingen meer dan een eeuw geleden neerschreef en dat men thans, zonder daarmee aan de waarheid van het Schriftgetuigenis als zodanig ontrouw te worden, over enkele opvattingen anders is gaan denken. Voortgezette studie zou overbodig zijn, indien zij niet zou mogen leiden tot vernieuwde inzichten omtrent de Bijbel als 'menselijk' Boek. Wie zich daarbij door de Geest der waarheid laat leiden, zal dan zelfs mede dankzij dit menselijk pogen een schrede verder kunnen komen op de weg tot de volle waarheid. Heeft Wichelhaus dat zelf eigenlijk ook niet zo bedoeld? Tegenover de minister verklaarde hij, dat het hem bij de uitlegging van het Oude Testament allereerst ging om wat voor Jezus en de apostelen als Heilige Schrift gold – en dat was het Oude Testament – maar dat hij er tegelijkertijd naar streefde de tekst taalkundig, historisch en archeologisch te benaderen, zoals ook Luther en Calvijn hadden gedaan. Met de exegeten, die nog andere dan deze gezond reformatorische beginselen hanteerden, kon hij het onmogelijk eens zijn. Tegenover de faculteit te Halle was hij er rond voor uitgekomen dat Kohl-

23. Prof. dr. G. van der Leeuw, *Inleiding tot de theologie*, Amsterdam 1948, blz. 218.

24. Zahn, a.a.O., S. 113.

25. De Oberkirchenrat (Hoge kerkeraad) te Berlijn was geen synode, maar een uitvoerend orgaan van het hoogste kerkelijke gezag in de persoon van de koning van Pruisen.

26. Door ds. D. van Heyst vertaald: Johannes Wichelhaus, *Het sacrament van de Heilige Doop, gehandhaafd tegen de aanvallen van de nieuwe Wederdopers*, Amsterdam 1952. – Dit geschrift werd voor onwetenschappelijk gehouden, maar al lezende komt men tot de ontdekking dat het toch ook weer niet door de eerste de beste in het licht is gegeven. De volgende aanhaling is typerend voor de inhoud: '(De Wederdopers) willen dus niet, dat de genade hun is voorgekomen, doch willen zelf tot de Doop iets meebrengen, laten zich dopen op grond daarvan, dat zij menen de Doop waardig te zijn, laten zelf zich van hun zonden afwassen, nadat zij menen hierover voldoende berouw te hebben gehad. Kortom: De Kinderdoop is Gods werk en zaak des geloofs; de wederdoop echter is mensenwerk en is alleen uitgedacht uit ongelooft en begeerte naar zelfheiliging' (blz. 14).

brugge's geschrift over Romeinen 7 hem tot grote steun was geweest, maar dat wilde toch niet zeggen dat hij ook tot diens gemeente behoorde? Hij was nog altijd lid van de Landskerk. Zeker, hij had een tijdlang de academiediensten verzuimd, maar dat was om de onbijbelse beschouwingen die hij daar moest aanhoren. Hij kerkte dan elders, in de Landskerk! Er was geen sprake van, dat hij godsdienstoefeningen bij zich thuis hield. Wel nodigde hij 's zondags, maar dan toch nog altijd buiten de uren van de officiële kerkdiensten, een vriend op zijn kamer om met hem iets stichtelijks te lezen en te bespreken. Inderdaad had hij zich eens minder waarderend dan van hem verwacht had mogen worden over de belijdenisgeschriften uitgelaten, maar dat was bij die wel zeer ongeschikte gelegenheid dat men de eedaflegging op deze geschriften als voorwaarde stelde alvorens hem tot het licentiaatsexamen toe te laten. Dit alles daargelaten blijft hij alsnog weigeren de belijdenissen dusdanig naast de Heilige Schrift als Gods Woord te stellen dat ze mede als grondslag voor het geloof zouden dienen. Voor hem is hun wezenlijke betekenis hierin gelegen dat zij, zoals wij ze bezitten, zelve op de Heilige Schrift gefundeerde geloofsgetuigenissen zijn. En in die hoedanigheid acht hij ze van veel en veel hogere waarde dan datgene wat thans aan nieuwe leringen in de Kerk verbreid wordt. Wat ten slotte zijn geschrift over de Doop betreft, hij heeft daarmee geen wetenschappelijke verhandeling willen publiceren, doch aan een verzoek om een eenvoudige en populaire uiteenzetting, waarmee hij in een week klaar was, voldaan.

Tot Wichelhaus' grote verrassing behelsde het antwoord van de minister zijn benoeming, ingaande 4 februari 1854, tot buitengewoon hoogleraar aan de universiteit te Halle. Voorlopig was er nog wel geen inkomen aan verbonden, maar dit zou volgen, zodra er een fonds voor vrij kwam. Dat duurde echter nog tot 1857. Tot nu toe had Wichelhaus moeten zien rond te komen met een stipendium (bescheiden toelage) uit een keurvorstelijk fonds, collegegelden en een aanvulling uit het familiebezit, dat men zich echter groter voorstelde dan het in werkelijkheid was.

Het was van Wichelhaus te verwachten, dat hij van zijn colleges veel werk maakte. Zoals gebruikelijk dicteerde hij wat grondig bestudeerd moest worden en gaf daar tussendoor de nodige verduidelijkingen. Hij hielp zijn studenten zoveel hij kon, ontving hen vaak bij zich thuis en maakte wandelingen met hen. Vooral bij hen, die zich geestelijk met hem verwant voelden, stond hij om zijn geleerdheid hoog aangeschreven, zoals later bij het dieper doordenken van het door hem

gedoende in nog sterker mate zou blijken. Als zelf een toegewijd leerling van Kohlbrugge verwees hij hen voor hun praktische vorming naar Elberfeld. Hij voelde zich dan een loods, die het ruime sop kiest om telkens weer een scheepje door onzeker water naar de veilige haven te brengen en dan ging het weer opnieuw door nevel, golven en wind²⁷. Hij bleef hen ook, wanneer zij eenmaal afgestudeerd waren en zelf een gemeente hadden, met raad en daad bijstaan, doch nooit opdringerig – daarvoor was hij te bescheiden van aard –, hen in hun werk vriendelijk-pastoraal begeleidend, steeds meelevend in hun persoonlijk wel en wee, ondanks zijn terughoudendheid altijd openhartig door zijn behoefte anderen deelgenoot te maken van datgene wat hem innerlijk bezighield. 'Zijn wezen kenmerkte zich door een teergevoeligheid en diepe ernst, die een wijding, welke aantrok, van hem deed uitgaan. Wie nader met hem in contact kwam en van hem leren wilde, werd met liefde en vriendelijkheid ontvangen, die nooit moede werd over alle moeilijkheden en twijfels, welke iemand konden overvallen, heen te helpen. Hij gaf niet alleen onderricht – hij bad ook voor de ander en droeg zijn zorgen op het hart'²⁸.

In de nazomer van 1855 werd Wichelhaus te Aken door zijn vader in het huwelijk met Pauline Seyler verbonden. Hoe gelukkig voelde hij zich een eigen huiselijk leven te hebben! Doch hoe kort duurde deze heilzame vreugd van innige verbondenheid! Wichelhaus bleef maar met zijn gezondheid tobben. Hij leed aan nerveuze spanningen en slapeloosheid, waardoor hem zijn arbeid op den duur te zwaar viel. Zijn theologisch werk van hoog gehalte overziende, verbazen wij ons er over dat hij nog zoveel gepresteerd heeft. Nog maar 39 jaren oud overleed hij 14 februari 1858. Vijf dagen later werd hij op het kerkhof van de Nederlands-Gereformeerde Gemeente te Elberfeld ter aarde besteld. Dr. Kohlbrugge noemde hem in zijn indrukwekkende toespraak 'een in de ware zin professor in de theologie, die geen mensenleer, maar Gods Woord had verkondigd'.

Aansluiting bij de Reformatoren

Wij leren Wichelhaus als dogmatisch denker het best kennen uit zijn *Die Lehre der Heiligen Schrift*, een door dr. A. Zahn verzorgde bundel van door zijn leermeester gehouden voorlezingen aan de universiteit te

27. Zahn, a.a.O., S. 39, 88v.

28. Idem, S. 173.

Halle²⁹. Wie het boek leest, komt onder de indruk van de heldere en evenwichtige uiteenzetting van de ons als bijbelse dogmatiek geboden, verre van gemakkelijke stof. Georg Helbig die van iemand vernam: 'Dat is de dogmatiek, waar ik sedert een mensenleeftijd naar gezocht heb', merkt daarbij op: 'Zij is nog steeds niet verouderd en er valt uit haar, hoewel zij slechts tweehonderd bladzijden omvat en helaas onvoltooid is gebleven, meer te halen dan uit menige omvangrijke geloofsleer, die in onze tijd werd geschreven of nog geschreven wordt'³⁰.

Het was de grote verdienste des reformatoren, dat zij slechts van die geloofsleer wensten te weten, welke met terzijdestelling van welke filosofie dan ook onmiddellijk aansloot bij de Heilige Schrift. Wie zich afwendt van de ene ware God, maar, rondom zich ziende, meent van een of andere Goddelijkheid te kunnen spreken, vervalt in 'onnatuurlijke beuzelarijen', aldus Calvijn. Hij merkt daarbij schamper op: 'Hoe overvloedig heeft niet het ganse volk der wijsgeren zijn domheid en onbetekenendheid in dit opzicht verraden'³¹. Prof. Haitjema noemt het de onbetwist wetenschappelijke taak van de protestantse dogmaticus dat hij de waarheid doorvorst 'door in het licht te stellen de betrokkenheid van het dogma op de openbaring Gods' en spreekt daarbij met nadruk uit, 'dat in onze dogmatiek God, de God *der openbaring*, uitsluitend die God is, Die Zich in Zijn Woord te kennen gaf en geeft'³².

Wichelhaus wilde helemaal niet weten van een filosofische benadering van de bijbelse waarheden. Ook was hij scherp gekant tegen de beschouwing van het dogma vanuit de religieuze geest of vanuit wat het christelijk bewustzijn heet. Hij vond het verder overbodig te trachten een schriftuurlijke waarheid met niet-bijbelse argumenten te staven. Laat haar maar gerust bij het felste licht der Schrift op haar zuiverheid, echtheid en stelligheid worden onderzocht. Het is uitgesloten, dat zij daar iets van te duchten heeft.

In het voetspoor van de reformatoren! 'In het Woord hoorden zij Christus spreken, in de profetische en apostolische Schrift vonden zij Gods geopenbaarde wil en de enige leer tot zaligheid'³³. We denken hierbij allereerst aan Luther (1483-1546). Deze was een groot Schrift-

kenner. Hoewel men hem als dogmaticus in het algemeen niet hoog waardeert, heeft hij met zijn klaar inzicht in de Schrift de dogmatische vragen tot op de bodem weten te peilen. En aan zijn Schriftverklaringen was het te danken, dat er een protestantse dogmatiek ontstond. Als 'gezworen doctor der H. Schrift' gaf hij aan de universiteit van Wittenberg zijn bijbelse colleges. Niet beter wetende of hij deed daarmee de tekst het best tot zijn recht komen, hield hij zich in de eerste jaren aan de in de Middeleeuwen gebruikelijke 'glosseermethode' door te putten uit de overstelpende hoeveelheid van de sinds het vroege Christendom overgeleverde glossen (verklarende kanttekeningen). Hij begon echter in te zien, dat hij daarmee op de verkeerde weg was. De grondtekst zelf moest aan het woord komen, zonder dat er verder acht geslagen werd op die lang niet altijd ter zake doende en verwarring stichtende bijmengsels. Die grondtekst moest ook zo zuiver mogelijk in de landstalen worden overgezet. Voor Luther gold hierbij als diepste motief: 'De heilige Schrift is Gods Woord, geschreven en om zo te zeggen ingeleterd, in letters gebracht, zoals Christus is het eeuwige Woord Gods, verborgen in het kleed van zijn mensheid'³⁴.

Melanchthon (1497-1560), evenals Luther hoogleraar (in het Grieks) te Wittenberg, heeft diens geloofsgetuigenis en bijbelse theologie in een dogmatisch systeem gevat. Hij publiceerde in zijn *Loci communes Rerum theologicarum* (Theologische grondbegrippen) de eerste geloofsleer der Reformatie. Humanistisch-geschoold en geleerde van uitzonderlijk formaat, deed hij daarin een felle aanval op de middeleeuwse scholastiek (van het Latijnse schola: school, wetenschappelijk onderzoek). Het streven hiervan was erop gericht de geloofwaardigheid van de kerkleer aan te tonen door de overeenstemming tussen de menselijke rede en de goddelijke openbaring in het licht te stellen. Het humanisme (van het Latijnse humanum: menselijk) daarentegen legde met zijn leuze 'terug naar de bronnen!' een bijzondere belangstelling aan de dag voor de literatuur van de oude Griekse en Romeinse beschaving. Voor het Christendom betekende dat de terugkeer naar de oudchristelijke letterkunde, met voorbijzien van wat er in de loop der eeuwen door vermenging met heidense opvattingen aan verbasterd Christendom ontstaan was. Het kwam bovenal aan op het bestuderen van de Bijbel in de oorspronkelijke talen (Hebreeuws en Grieks). Maar dat was dan bij alle verschillen (er waren er onder de humanisten zelfs

29. Zie voetnoot 1.

30. Helbig, a.a.O., S. 24.

31. *Institutie*, I, 5, 11.

32. Prof. dr. H. van Oyen e.a., *Inleiding tot de Theologische Studie*, Groningen-Batavia, 1946, blz. 125, 128 in: Prof. dr. Th. L. Haitjema, *De Dogmatiek*, blz. 115-139.

33. Zahn, a.a.O., S. 180.

34. Prof. dr. W.J. Kooiman, *Luther en de Bijbel*, Baarn ²1961, blz. 163. Luther zelf geciteerd.

die van een eenzijdige voorliefde voor de antieke religie blijk gaven) toch wel het meest kenmerkende van de verwantschap tussen het humanisme en de Reformatie. Het was voornamelijk door deze verwantschap dat de beide laatsten met de middeleeuwse scholastiek in een rechtstreeks conflict raakten. Wat toch was het geval? Scholastisch geredeneerd laten de rede en de openbaring zich beide herleiden tot de ene bron: de God der waarheid. Deze kan Zichzelf niet tegenspreken. Derhalve zal de door God zelf met rede begaafde mens al denkende – en dat ligt dan ook op zijn weg – er in slagen tot een dieper en zuiverder begrip van de openbaring te komen. Humanisme en Reformatie verwachtten daar niets meer van. Voor hen waren zuivering van de kerkleer en vernieuwing van het christelijk leven slechts mogelijk door terugkeer en heroriëntering naar de Schrift.

Dat was ook wat Calvijn (1509-1564) bedoelde. Hij was via zijn humanistische vorming tot zijn keuze voor de Reformatie gekomen. Zijn *Institutio religionis christianae* (Onderwijzing in de Christelijke godsdienst) groeide door zijn klare gedachtengang en kernachtige uitspraken, alsmede door zijn talrijke zorgvuldig gekozen Schriftbewijzen, na enkele herdrukken uit tot een meesterwerk van de reformatorische theologie. We bespeuren er duidelijk Luthers invloed in, tevens een terugdringing van het humanistische levensgevoel. Zwaar beklemtoond wordt de ere Gods in de zin van souverain Goddelijk erbarmen. De Christen behoort zich terdege bewust te zijn van de van hem uit onmogelijk te overbruggen tegenstelling tussen de heilige God en de onheilige mens. We worden hierbij sterk herinnerd aan het 'finitum non est capax infiniti': het eindige is niet ontvankelijk voor het oneindige. Of zoals prof. Korff het in een ander verband vertaalt: het eindige is niet vatbaar voor het oneindige, niet in staat het oneindige in zich op te nemen. Immers, 'het eindige heeft zijn eigen logica en blijft daarin besloten'³⁵. Maar dat wil daarom nog niet zeggen, dat het de mens geheel en al onmogelijk wordt gemaakt op verantwoorde wijze over God na te denken. God verwaardigt Zich hem Zijn werkelijke aanschijn als in een beeld te zien te geven, ja Hij stelt hem daarbij zelfs in staat er zijn antwoord op te geven, zoals Mozes deed: 'Here, Here, God, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid!' (Inst. I. 10. 2; Exodus 34:6). God Zelf geeft het de mens in

35. Korff, *Christologie*, I, blz. 253. Met dat andere verband bedoel ik Korff's beschouwing over de vleeswording des Woords (Christologisch dogma). Zelf moest ik denken aan Augustinus' Belijdenissen, I. 2, 3: van God uit alleen!

het hart Zijn Naam te belijden. Mits in deze weg van het belijden, d.i. vanuit de Heilige Schrift en onder de leiding van de Heilige Geest, is het zelfs niet vermetel te achten dat de mens zijn theologisch denken – zijn denken over God – in een systeem vat, zoals Calvijn gedaan heeft. Vertonen de reformatorische belijdenisgeschriften eigenlijk ook niet het beeld van een systematische opbouw van die geloofskennis, waarin God ons Zijn aangezicht te aanschouwen geeft?

In het bovenstaande heb ik getracht datgene naar voren te brengen, wat volgens mij voor Wichelhaus als achtergrond voor zijn standpunt ten aanzien van de Reformatie gold. Zijn paragraaf 'Het theologische en dogmatische principe der Reformatoren'³⁶ bestaat voornamelijk uit uitspraken in het Latijn, die kenmerkend zijn voor Luther, Melancthon en Calvijn. Ik heb mijn best gedaan ze zo goed mogelijk te vertalen en laat er nu enige volgen in de hoop ze voor de lezer enigermate doorzichtig te hebben gemaakt.

Luther

Wie het licht der Schrift niet volgt, wandelt noodzakelijkerwijs in de duisternis.

Aan elk woord van Christus, zelfs het geringste, is men meer gehoorzaamheid verschuldigd dan aan een regeling van de Kerk in haar geheel.

De profeten en vaders hebben over alles wat in de Schriften vervat is door dezelfde Geest van Christus gesproken.

De Sorbonne³⁷, de moeder der dwalingen, heeft zeer ten onrechte bepaald, dat in de filosofie en de theologie hetzelfde als waarheid geldt, dat is, dat het geloofsinzicht en de menselijke rede te vereenzelvigen zijn.

Door dit afschuwelijke gevoelen heeft men immers geleerd de geloofsartikelen onder het oordeel der menselijke rede te stellen.

Ook al kan een geloofsartikel met holklinkende frasen van de sofisten³⁸ verdedigd worden, toch mag dat niet in de Kerk Gods worden geduld.

36. Zahn, a.a.O., S. 179-190.

37. De Sorbonne was de theologische faculteit van de universiteit te Parijs. Haar uitspraken op theologisch en politiek gebied golden in het algemeen als gezaghebbend in de Rooms-katholieke kerk.

38. De sofisten waren in het oude Griekenland de wijsheidsleraars, die het voornamelijk in de welsprekendheid als middel tot succes zochten. Hun slechte reputatie was hieraan te wijten, dat zij niet schroomden met hun redeneerkunst zelfs de algemeen geldende zedelijke normen in twijfel te trekken. De betoogtrant van vele scholastici deed denken aan 'sofisterij'.

Dit moet worden gesteld, dat ook de wijsgerige betogen, die tot het tegenovergestelde (van wat in de geloofsartikelen Gods Woord en geloof heet) besluiten, voor kikkvorsengekwaak dienen gehouden te worden.

Melanchthon

Ik breng geen nieuwe meningen te berde en ben van gevoelen, dat er geen grotere snoodheid in de Kerk Gods is dan het spelenderwijs verzinnen van nieuwe denkwijzen en ontrouw worden aan de profetische en apostolische Schrift en de waarachtige instemming daarmee van de Kerk Gods.

Deze leer der Kerk wordt niet ontleend aan bewijsvoeringen, doch aan uitspraken, die God door betrouwbare en duidelijke getuigenissen aan het menselijk geslacht heeft toevertrouwd, door welke Hij uit onmetelijke goedheid Zich en Zijn wil heeft bekend gemaakt.

Tegenover alle dwalingen heeft God ons door de vaders, profeten, Christus en de apostelen een betrouwbare leer overgeleverd, bij welk licht Hij niet wil toestaan dat de Kerk zich door andere meningen laat leiden.

Gods wil laat zich niet vernemen tenzij door het Woord dat Hij heeft overgeleverd, ook wil God zó gekend en aangeroepen worden als Hij Zelf Zich heeft geopenbaard.

Calvijn

Wij moeten het dus zó beschouwen, dat, zal ons de ware godsdienst tegenstralen, wij moeten uitgaan van de hemelse leer, en dat niemand zelfs ook maar de geringste smaak van de rechte en gezonde leer kan verkrijgen, dan hij, die een leerling geweest is van de Schrift (Inst. I. 6. 2; vertaling prof. dr. A. Sizoo).

Tot het Woord, zeg ik, moet men komen, waar God ons uit Zijn werken juist en naar het leven beschreven wordt (Inst. I. 6. 3; vertaling Sizoo).

Het is dus een door en door ijdel verzinsel, dat de macht om over de Schrift te oordelen berust bij de Kerk, zodat van haar wil de zekerheid der Schrift gerekend zou worden af te hangen. Daarom wanneer de kerk haar aanvaardt en met haar oordeel verzegelt, maakt zij haar niet van twijfelachtig of in andere opzichten betwistbaar tot betrouwbaar; maar omdat zij erkent, dat de Schrift de waarheid van haar God is, vereert zij haar zonder dralen, gelijk de plicht van haar vroomheid haar voor-schrijft (Inst. I. 7. 2; vertaling Sizoo).

Guido de Brès

De boeken van het Oude en het Nieuwe Testament erkennen wij als

heilig en kanoniek, zodat ons geloof daarop moet berusten, gegrond en vastgesteld zijn. En wij geloven zonder enige twijfel alles wat daarin begrepen is, en dat niet zozeer omdat de Kerk ze als kanoniek aanneemt en bekrachtigt, als wel omdat de Heilige Geest in onze harten betuigt dat zij van God zijn (vgl. Nederlandse geloofsbelijdenis, art. 5).

Wichelhaus contra Schleiermacher

Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834), als zoon van een Gereformeerd predikant te Breslau geboren, ging in 1785 na voortgezet onderwijs bij de Hernhutters te hebben genoten theologie studeren. Sinds hij zich als Gereformeerd predikant te Berlijn had gevestigd (1796), liet hij zich sterk door de romantiek met haar nadruk op gevoel en verbeelding beïnvloeden. Hij sloot vriendschap met G.F.Ph. Freiherr (Baron) von Hardenberg (1772-1801) die, van piëtistische huize, nog altijd onder de schuilnaam Novalis als de belangrijkste geestelijke dichter van de romantiek geldt³⁹.

Schleiermacher publiceerde in 1799 zijn beroemdste geschrift *Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (Redevoeringen over de godsdienst tot de beschaafden onder zijn verachters), in 1821 zijn *Der christliche Glaube* (Het Christelijk geloof). Hij verklaarde zich daarin openlijk tegen het rationalisme met zijn verstandelijk-theoretische uiteenzetting van de religie, waaraan hij thans een plaats in het gevoel als afzonderlijk domein in het zieleleven toekende. Aan de rede kon dan verder worden overgelaten er zich achteraf in te verdiepen. Hetgeen wij 'geloof' noemen, beschouwde hij als een in zichzelf rustende gemoedstoestand. De vraag ligt voor de hand, waaraan wij dan bij zulk een gemoedstoestand moeten denken. Schleiermacher spreekt van een zelfbewustzijn, dat 's mensen innerlijk zich doet aangewezen gevoelen op het door de Goddelijke Geest bezielde universum (heelal) om zich dan daarvan geheel afhankelijk te weten. Wie dat in zichzelf ervaart is vroom; hij is Christelijk-vroom, wanneer hij dat afhankelijkheidsgevoel als pure werkelijkheid in zich ervaart. Want het verschil tussen religieus bewustzijn en Christelijk geloof is hierin gelegen, dat in het laatste het afhankelijkheidsgevoel zijn hoogste graad heeft bereikt. Zo is er dan geen wezenlijk verschil tussen het Christendom en de andere religies; wel een gradueel verschil. De betekenis van een religie wordt geschat naar het meer of minder aan afhankelijkheidsgevoel.

39. *Liedboek voor de kerken*, Gezang 218, 454, 455.

Schleiermacher heeft met zijn opvattingen de 19de-eeuwse theologie vrijwel geheel beheerst. Men heeft hem wel de 'kerkvader der nieuwere Protestantse theologie' genoemd. Het valt echter moeilijk bij hem nog van een Goddelijke openbaring in de eigenlijke zin van het woord te spreken. Een door prof. Haitjema geconstateerde tegenstelling diene ter verduidelijking van hetgeen wij bedoelen: 'Openbaring is voor Calvijn de ondoorgrondelijke, genaderijke daad van de soevereine, drieënige God. Voor Schleiermacher is de openbaring de bijna vanzelfsprekende vooronderstelling van alle vrome gemoedsbewegingen van de mens. Openbaring is het mysterieuze licht, waarin de auteur van de *Reden über die Religion* heel het Universum zich in zijn diepere eenheid ziet onthullen'⁴⁰. Ook al gebruikt hij de term 'God', toch kent Schleiermacher God niet een persoonlijkheidskarakter toe, waarmee Hij Zich, zoals de Schrift ons duidelijk laat zien, tot de mens richt om hem Zijn wezen te openbaren. Wel laat hij de vrome gemoedsbewegingen van de mens zo goed als zeker door het 'Goddelijke' (deze term is in het denken van Schleiermacher bruikbaar dan 'God') worden teweeggebracht en geleid. Zo leert dan de mens van zichzelf uit, via zijn gevoel, God kennen. Nu valt het niet te ontkennen dat de Schrift de gemoedsbewegingen van de mens hoogst serieus neemt, maar de wijze waarop Schleiermacher de Godsopenbaring daarin geworteld doet zijn, maakt deze toch wel tot een zeer twijfelachtige zaak.

Zijn grote eerbied voor Jezus Christus wordt bij Schleiermacher gemotiveerd door het feit dat we bij Hem van een 'Godsbewustzijn' in de meest eigenlijke zin van het woord kunnen spreken. Jezus had Zich zó één gemaakt met het Goddelijke, dat men kon zeggen dat God 'in Hem' was. De distantie (afstand) tussen de heilige God en de onheilige mens was in Hem opgeheven. Dit was mogelijk geworden, doordat in Hem het menselijk afhankelijkheidsbewustzijn tot een niet meer te overtreffen werkelijkheid was opgevoerd. Christen is hij, die zich hiertoe in de richting van Jezus Christus beweegt; die Hem hierin navolgt. Zo wordt Jezus' vrome leven ons ten voorbeeld gesteld. De zonde behoeft daarom niet als een opstand tegen God te worden opgevat: zij is een 'remming' van het Godsbewustzijn. De verlossing is de overgang uit de toestand van het geremde naar het ongeremde Godsbewustzijn. Door Zijn voorbeeld op ons te laten inwerken helpt Christus ons over de remmingen heen. In deze zin laat zich een ontwikkeling der vroomheid denken.

40. Prof. dr. Th.L. Haitjema, *Dogmatiek als apologie*, Haarlem 1948, blz. 57v.

Wichelhaus blijkt een grondige studie van Schleiermacher te hebben gemaakt en daarin met zijn tijd te zijn meegegaan, zij het dan niet door hem na te volgen, maar door hem, vanuit een ander eigentijds denken, te bestrijden. Hij is hierin te vergelijken met twintigste-eeuwse theologen als Emil Brunner en Karl Barth, die eveneens scherpe kritiek op Schleiermacher hebben uitgeoefend. Wichelhaus hield zich in het voetspoor van Luther en Calvijn aan het geopenbaarde Woord Gods, terwijl Schleiermacher zijn theologische grondgedachten putte uit het onkenbare en verborgene buiten het Woord om.

Zich strikt aan de Schrift-openbaring houdende, schrijft Wichelhaus: 'God is alleen in Israël bekend, dat is in het volk, in de gemeente, waar Hij de gedachtenis van Zijn Naam heeft gesticht, waar Hij Zijn Woord als een eeuwig getuigenis heeft opgericht en waar Hij volgens Zijn geopenbaarde wil wordt aangeroepen en aanbeden'⁴¹. Tot dat volk, tot die gemeente, zegt Hij: 'Ik ben de HERE en er is geen ander; buiten Mij is er geen God... Ik heb niet in het verborgene gesproken noch ergens in het land der duisternis; Ik heb tot het nakroost van Jakob niet gezegd: Zoekt Mij te vergeefs' (Jes. 45:5, 19). Schleiermacher baseert tegenover dit openbaringswoord zijn religie op 'vrome gevoelens'. Ook bij hem dankt de religie haar oorsprong aan de menselijke geest. En dat nu wordt door de Schrift als verschrikkelijk zelfbedrog ontmaskerd. Het staat niet aan de mens zelf zijn religie uit te denken. Maar de theologie, die de behoedster van het Woord der waarheid, de Heilige Schrift, behoorde te zijn, had reeds haar God verlaten door de ratio (menselijke rede) autonoom (zichzelf tot wet) te verklaren en zich hiermee boven de Godsopenbaring in de Schrift gesteld. In navolging van de wijsgeer Immanuel Kant (1724-1804) had zij daarna de zedelijke wet, waaraan de mens zich in zijn geweten gebonden voelt, tot hoogste principe van de religie verheven. Volgens Kant gaat het in de religie om de wil die, indien hij waarlijk goed is, als het enige goede ter wereld is te beschouwen en die, de mens zijn vrijheid latende, hem in staat stelt overeenkomstig de voorschriften van de algemene zedewet te handelen. Door Hegel werd de 'Idee' als hoogste ontwikkeling van het menselijk denken met God vereenzelvigd.

Door zich door zulke opvattingen te laten leiden had de theologie zichzelf 'verlaagd', zich 'bespottelijk' gemaakt, aldus Wichelhaus. Het kwam haar daarom als een 'rechtvaardige straf' toe, dat zij nu een man als reformator begroette, die aan het 'gevoel' als oorsprong en zetel van

41. Zahn, a.a.O., S. 151.

vroomheid en religie, in de plaats van het denken en het zedelijk bewustzijn, een ereplaats in het dienen van God toekende. Met het gevoel erbij hadden also het zelfbewustzijn en de zelfbestemming zó volledig beslag gelegd op de mens, dat er voor geloof en geloofsgehoorzaamheid geen ruimte meer was. Men putte zijn gedachten over God en Christus, over hemel en aarde, uit de eigen levensgrond. Wat de naam had van Christelijk bewustzijn stelde het zonder het onderricht van Christus en de apostelen. De God van de Bijbel was niet meer de Sprekende, de Betuigende. Aan de Goddelijke waarheid van het Woord was het zwijgen opgelegd.

Want hoe kan het ook maar iets met de 'Schrift'-openbaring te maken hebben, wanneer de religie wordt voorgesteld als de liefde tot het hogere, als de veredeling van het gewone leven? Wanneer de kinderen der aarde geacht worden met de hemel verzoend te zijn in een huwelijk van het universum met de vleesgeworden rede, in het eigen innerlijk te ervaren? Wanneer het gevoel moet samensmelten met het universum, opdat de mens dit universum ook in zichzelf herkent? Dat nu is voor Schleiermacher het wezen der religie. Hij ziet het uitgebeeld in de rijke verscheidenheid van de godsdienstvormen, waarvan het Christendom er één is. Volgens hem betaamt het immers niet van één ware religie te spreken. Dat zou juist een blijk van on-godsdienstigheid zijn. Het Christendom zou het daarom, in plaats van zichzelf als de éne ware religie te beschouwen, een vanzelfsprekende zaak vinden en daarmee dan ook van harte instemmen, indien het 'andere en jongere, wellicht krachtiger en schonere gestalten van de religie' dicht naast zich op alle punten te voorschijn zag treden. Waarom ook niet? Heeft Christus ooit beweerd de enige Middelaar te zijn, dat wil zeggen de enige, in wie de idee van het tot Godsbewustzijn geworden afhankelijkheidsbewustzijn verwezenlijkt is?⁴² Het gaat er immers maar om, dat al het eindige streeft naar de eenheid van het geheel. En dan dient in deze gedachten-gang te worden toegegeven dat tot nu toe geen religie is opgetreden, waarin dit streven zó volmaakt is geïdealiseerd als in het Christendom. Vandaar dan ook dat Schleiermacher van een samenhang met het op het Oude Testament gebaseerde Jodendom, waaraan deze gedachte ten enenmale vreemd is, niet weten wil. Hij ziet in de door de evangeliën op Jezus toegepaste Joodse Messias-gedachte een verminking van het Goddelijke. Alleen trekt hem het Evangelie van Johannes nog wel aan, omdat hij hieruit de toon van weemoed als de vertolking van alle

Christelijke gevoelens verneemt. Overigens heeft Jezus volgens hem van Zichzelf alleen getuigd: 'Ik ben de door God beloofde'.

Het laat zich verstaan dat Schleiermacher, zijn uitgangspunt kiezend in de universum-idee, tot dergelijke niet-bijbelse gedachten komt. Er vloeit nog het een en ander uit voort. Slechts God en het universum zijn onsterfelijk te achten. Iets op zichzelf staands, zoals de persoonlijkheid van de mens, beslist niet. Zeker, de mens ervaart wel de onsterfelijkheid – en deze wordt hem zelfs een ontroerende belevenis –, maar dan, zonder er voor zich persoonlijk toekomst in te zien, in zijn religieuze relatie met God. Wonderen zijn mogelijk: zij nemen als tekenen van een door het heelal meegedeeld oneindig iets een eigen plaats in de religie in. Door aanschouwing en gevoel wordt de mens ook in staat gesteld de openbaring, inspiratie en genade als onmiddellijke inwerking van het heelal op zijn bewustzijn te ervaren. – Schleiermacher laat bij dit alles de Heilige Schrift buiten beschouwing. Hij zou niet anders kunnen. Het is overigens wel kras, dat hij meent met zijn beweringen een uiteenzetting te geven van de eigenlijke leer der Evangelische kerk.

Wichelhaus kan Schleiermacher alleen maar afbrekend kritiseren. Hij heeft het daarbij uiteraard vooral gemunt op die gewrongen theorie over het onmiddellijke Godsbewustzijn. – God is *Geest*! Hij is wat de mens niet is. Geest staat tegenover vlees (1 Cor. 15:45; Joh. 3:8). Deze twee laten zich niet met elkaar vereenzelvigen, maar zij ontmoeten elkaar wel in de openbaring. 'God stelt Zich door Zijn Wet en Evangelie in een persoonlijke betrekking tot de mens en geeft Zich geheel, in Zijn eigen hoedanigheid en werkelijkheid, te kennen als de Levende en doet ons in Christus Jezus geloven aan de ganse goedheid van Zijn Wezen, ons die gevoelen en ervaren; Zelf Geest zijnde, kan Hij slechts door Jezus Christus in Zijn gemeente zó aanbeden worden als Hij aanbeden wil zijn, namelijk in Geest en Waarheid'⁴³.

In een bijbelse dogmatiek valt met het begrip universum, wanneer men er filosofisch een zelfstandige betekenis aan toekent, niets te beginnen. Het universum staat tegenover God als het geschapene tegenover zijn Schepper, in een dus bij uitstek ondergeschikte positie. Waar het voor ons echter op aankomt, is dat God 'in de ruimte van de menselijke geschiedenis handelt, Zich in menselijke gebeurtenissen te kennen geeft, Zich op een menselijke manier openbaart, die ontmoeting, omgang, relatie met Hem mogelijk maakt'⁴⁴. Dat voelen wij

42. Idem, S. 202.

43. Idem, S. 309f.

44. Prof. dr. Hans Küng, *Christen zijn*, Hilversum ²1976, blz. 278.

onmiddellijk aan, wanneer wij het Oude Testament lezen, waarin God geschiedenis maakt met Zijn volk Israël. Vooral ook in het Nieuwe Testament, waarin Jezus Christus als Zoon van God en Heiland der wereld centraal staat. In Hem gaat het om een historische figuur, die door Zijn omgang met mensen en onderricht, Zijn verzoenend lijden en sterven, Zijn opstanding en hemelvaart het grootse, geheimenissvolle openbaringsgebeuren voltrekt, waardoor mens en universum worden verlost. Het ligt niet op onze weg hierbij aan religie nog iets uit te denken. Wij hebben slechts gelovig te aanvaarden en antwoord te geven.

Het Beeld Gods en de Boom der kennis

Kohlbrugge's vertaling 'in Zijn beeld, naar Zijn gelijkenis' met betrekking tot de schepping van de mens heeft nogal wat pennen in beweging gebracht. Jammer genoeg gaat ds. Loos in zijn boek over Kohlbrugge op de exegetische (uitlegkundige) juistheid van diens 'vondst' niet nader in, maar hij geeft wel een eenvoudige en duidelijke toelichting op de formulering 'in Zijn beeld'. Kohlbrugge wilde hiermee goed laten uitkomen, dat men daarbij niet moet denken aan een door God aan de mens verleende hoedanigheid, maar aan de verhouding waarin God de mens tot Zichzelf had gesteld. Deze verhouding was van de kant van de mens er een van gehoorzaamheid aan Gods Woord. Door er zich niet aan te houden viel Adam 'uit' het beeld⁴⁵. Daarnaast heeft het 'naar Zijn gelijkenis' zijn eigen betekenis.

Door zijn verwijzing naar 2 Cor. 4:4 (Christus, die het beeld Gods is) en Col. 1:15 (Hij is het beeld van de onzichtbare God) legt dr. Koopmans nadrukkelijker dan Loos verband met Christus, in Wie we God pas eigenlijk kunnen leren kennen. 'Reeds in het paradijs was Gods betrekking tot ons er een in Christus en door Christus'⁴⁶. Hij omschrijft deze betrekking, ruimer en dieper opgevat, aldus: 'Ik trek de lijn even door naar het Nieuwe Testament. Jezus Christus is het Woord tussen God en mens, beider betrekking en onderscheid. Hij is Gods Woord tot ons; Hij is ook ons antwoord aan God. Hij is gekomen om onze verantwoording te dragen en voor God af te leggen. Dit is het, wat ons deel geeft aan Zijn heerlijkheid'⁴⁷. In het beeld Gods geschapen zijn wil dan ook zeggen, dat de openbaring aan de mens geschiedt om deze in

een bijzondere relatie met God te stellen. Deze relatie brengt verplichtingen met zich: de mens mag niet voor zichzelf leven; hij moet zich in zijn denken, spreken en handelen naar het Woord richten. 'Christus gaat aan allen en aan alles vooraf, Christus, die aanvankelijk geen andere naam draagt dan de Logos, het Woord, de Rede, het Spreken, de Sprake van God'⁴⁸). In het beeld blijven is in Christus blijven. Beeld en Woord betekenen beide: God in Zijn openbaring.

Prof. Haitjema, die de vertaling 'in Zijn beeld' taalkundig juist acht, kan het mede daarom eens zijn met Kohlbrugge en zijn geestverwanten, 'die getracht hebben zoveel mogelijk de leer van het beeld Gods aan de antropologie (leer van de mens) te onttrekken en er een gegeven uit de Godsleer van te maken'⁴⁹. In het bovenstaande kan het ons reeds duidelijk geworden zijn: 'beeld Gods' duidt niet op iets van de mens, maar op God. 'De mens is geen "beeldrager Gods"', doch hij vindt zijn bestemming hierin, dat hij zich gelovig en gehoorzaam in het beeld Gods houden moet, dat bij God is, ja, dat God zelf is'⁵⁰. Met het 'naar Zijn gelijkenis' ligt het anders. Daarmee komen we toch wel echt in de sfeer van de antropologie. Het gaat hier inderdaad om de mens als zodanig. Op hem heeft de 'gelijkenis', met een eigen betekenis naast het beeld, betrekking. Zo ziet Kohlbrugge het ook: 'Het heeft God behaagd een zichtbare uitdrukking van Zijn onzichtbaar wezen te aanschouwen te geven'. De gelijkenis Gods is daarmee dan als het mindere van het beeld Gods te beschouwen⁵¹. Calvijn denkt er anders over. Hij ontwaart geen verschil tussen beeld en gelijkenis. Slechts 'bij wijze van verklaring', 'uitleggenderwijs', dezelfde gedachte anders verwoordend, volgt 'naar Zijn gelijkenis' op hetgeen voorafgaat. Deze gelijkenis tekent Adam in zijn volmaaktheid vóór de val. Hiervan bleven daarna nog 'enige vonkjes' in de mens gloeien (Inst. I.15.3). Ook met dit laatste is Kohlbrugge het eens, mits (zoveel is ons nu wel duidelijk) gelijkenis niet met beeld vereenzelvigd wordt.

Wichelhaus betoont zich in zijn beschouwing echt de leerling van Kohlbrugge. Hij legt vóór alles de nadruk op het geschapen-zijn van de mens als een vrije daad van de scheppende God, die in alles soeverein is. God stelt vast, in welke verhouding de mens tot Hem staat, en maakt

45. J. Loos, *De theologie van Kohlbrugge*, Amsterdam 1948, blz. 127vv.

46. Dr. J. Koopmans, *De Nederlandse Geloofsbelijdenis*, Amsterdam 1939, blz. 79.

47. Idem, blz. 95.

48. Prof. dr. E.L. Smelik, *Het Evangelie naar Johannes*, Nijkerk 1948, blz. 11v. Deze commentaar, door dr. Koopmans begonnen, is door prof. Smelik voortgezet en voltooid.

49. Haitjema, t.a.p., blz. 46.

50. Idem, blz. 47.

51. Idem, blz. 64.

dus voor hem uit, wat goed of kwaad is. De mens was inderdaad *goed* geschapen, zoals alles wat God had gemaakt *zeer goed* was (Gen. 1:31). Maar door zijn val had de mens het verdorven (Gen. 6:12; Ps. 14). Het beeld Gods was er niet door tenietgedaan. Teksten als Gen. 9:6 en Hand. 17:28v., waarin toch zeker geen sprake kan zijn van een aangeboren gerechtigheid en heiligheid, leren ons dat duidelijk genoeg. Het blijft gaan om de verhouding, waarin de mens tot zijn God en Schepper staat. In het Paradijs was de liefde Gods het element, waarin de mens leefde. En zolang hij zich maar aangewezen wist op het Woord des Heren, behoeftde het voor hem geen punt van overweging te zijn, wat goed of kwaad was. Deze zijn gerichtheid op God alleen al stempelde hem tot 'goed, rechtvaardig en heilig, ja in alles geheel volmaakt'⁵². Doch het was wel zijn opdracht daarin, dat is in het Woord, te blijven. God bood van Zijn kant hem daartoe de helpende hand door hem de Boom, eigenlijk het geboomte des levens ter beschikking te stellen. Van deze overvloed gebruik makende, zou hij dagelijks nog nieuwe ervaringen opdoen van Gods macht, waarheid en goedheid. Het waarachtige levensgeluk was hem gewaarborgd, ook eenmaal de eeuwige zaligheid.

In het beeld blijven! Wat was daar eigenlijk anders mee bedoeld dan God eerbiedigen in Zijn soevereiniteit, in diep afhankelijkheidsbesef Hem alleen de eer geven? God vond het nodig de mens daar voortdurend aan te herinneren. Daarom had Hij in het midden van de hof één enkele boom geplant, waar de mens niet aan mocht komen: de Boom der kennis van goed en kwaad. Wichelhaus kan er zich niet zo gelukkig mee voelen, dat men nu van een 'proefgebod' is gaan spreken. Want wat maakte de aanwezigheid van die Boom zo zinvol? God wilde als Heer der schepping bij de mensen wonen en richtte daartoe Zijn 'troon der Majesteit' als getuigenis van de 'kroonrechten der soevereiniteit' onder hen op. De Boom stond daar om de mens bij het Woord te houden, om hem ervan te doordringen: God verloren, alles verloren! Hij was het symbool van 'de eeuwige onveranderlijke en onschendbare Wet, welke de betrekking van het schepsel tot de Schepper, van de mens tot God, uitsprak'⁵³. Het komt voor het geloof telkens weer aan op deze Wet: God Zijn majesteit laten en zich niets daarvan toeëigenen. Maar juist deze Wet wordt ook telkens weer overtreden. De satan doet eigenlijk niets anders dan bij de mens argwaan wekken tegen God: hem zou bij

alles wat hem geschonken is toch nog het beste, namelijk te zijn als God, onthouden zijn. Zo wil dan de mens van zichzelf verstandig en wijs zijn, zich onafhankelijk van God een oordeel vormen inzake goed en kwaad.

De apostel Paulus gebruikt in Rom. 5:12-21 de termen 'overtreding' (Grieks: *paraptoma*) en 'on gehoorzaamheid' (*parakoë*) om goed te laten uitkomen, dat Adam *uit* de toestand is geraakt, waarin hij zich oorspronkelijk bevond: die van 'rechtvaardiging' (*dikaiooma*) en 'gehoorzaamheid' (*hupakoë*)⁵⁴. Adam was geschapen 'in het Woord', maar vroeg zich af, of hij daarin wel werkelijk met Gods liefde en goedheid te maken had. Stak er van Gods kant niet veeleer eigenliefde en naijver achter? Het recht in eigen hand nemende, dacht hij met behulp van zijn verkregen kennis en wijsheid zichzelf centraal te stellen, met zijn 'ik' de plaats van God in te nemen en zonder het Woord, waarin God tot hem kwam, zijn zaligheid te bewerkstelligen.

Zondaar is hij, die tegenover God niet staat in de relatie van geloof en gehoorzaamheid. Voor hem is de toegang tot de Boom des levens versperd. Dat betekent de dood. Deze dood, dat is dit afgesneden-zijn van God, heeft zich van Adam af voortgezet in de geslachten. Zo heerst dan ook nu nog de zonde als koning in de dood (Rom. 5:21), de oude slang die de gehele aarde verleidt. In deze duisternis, vergankelijkheid en ondergang is er geen sprake van een vrije wil om te kiezen tussen leven of dood, tussen Gods Woord of de duivel. De mens is door zijn doodsvervreemding van God een gebondene (Rom. 7:14v.).

Toch aanvaardt God de mens. Hij doet het in Zijn lankmoedigheid door hem niet alleen Zijn Wet te schenken, maar zelfs het werk der Wet in zijn hart te schrijven (Rom. 2:15). Wichelhaus haalt hierbij een woord van Augustinus aan: 'Erken dat gij dit alles van God hebt; dat van Hem is alwat gij aan goeds bezit; van u alwat er aan kwaad is... Van ons is er niets dan zonde'⁵⁵.

God doet nog meer. Door Christus, die in Zijn totale uitsluiting buiten de heerlijkheid des Vaders nochtans de Zoon bleef en als het Woord, dat van den beginne was, middenin de dood een nieuwe aarde en een nieuwe hemel in het aanzijn roept, zal Hij de mens, zoals hij in

52. Zahn, a.a.O., S. 361. Wichelhaus citeert uit de Latijnse *Confessio Belgica*, XIV, bij ons de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

53. Zahn, a.a.O., S. 363f.

54. De Griekse woorden hier met de klemtoon op de derde lettergreep van achteren uit te spreken.

55. Zahn, a.a.O., S. 390.

Zijn beeld en naar Zijn gelijkenis geschapen was, weer in dat beeld vernieuwen en als een nieuwe mens herstellen⁵⁶.

Wichelhaus als exegeet

Dit staat nu wel vast voor ons: Wichelhaus erkende zonder voorbehoud de Heilige Schrift als Gods eigen Woord, waarin de mens om zijner zaligheid wil onvoorwaardelijk moet geloven. Niemand heeft dat geloof van zichzelf. De Heilige Geest betuigt aan onze harten dat mensen, zelf door de Heilige Geest gedreven, van Godswege in de boeken van het Oude en het Nieuwe Testament hebben gesproken (2 Petrus 1:21). De Schrift ontleent haar gezag aan het feit dat zij van God is 'ingegeven' (2 Timotheüs 3:16). Het is daarom niet toegestaan welk ander geschrift ook van mensen, hoe heilig zij geweest zijn, met haar gelijk te stellen (Nederlandse Geloofsbelijdenis, art. 7).

Dat wil echter nog niet zeggen dat alle gegevens, die de Bijbel ons verschaft, als zo vanzelfsprekend voor ons met elkaar overeenstemmen. We stuiten menigmaal op moeilijk weg te verklaren 'oneffenheden', die door velen maar al te graag als 'tegenstrijdigheden' worden aange-merkt. De evangelieverhalen bijvoorbeeld maken op ons nogal eens de indruk van niet op alle punten eensluidend te zijn. Maar dat we er vier hebben, kan ons ervan doen uitgaan dat vier schrijvers, ieder vanuit het hem geschonken geloofsinzicht en met gebruikmaking van het hem ter beschikking staande materiaal aan informatie, een verhaal geven 'over de zaken, die onder ons hun beslag hebben gekregen'. En dan is het niet zo verwonderlijk, dat er verschillen optreden. Het zou bovendien niet juist zijn de schrijvers die, zoals ons wel is gebleken, bepaald niet slordig met hun gegevens omgingen, naar onze tegenwoordige maatstaven van historische kritiek te beoordelen. Het was er hun in de allereerste plaats om te doen te 'verkondigen'. Kritisch waren zij ongetwijfeld: zij beriepen zich gaarne op hen, 'die van het begin aan ooggetuigen en dienaren van het Woord geweest zijn' (vgl. Lucas 1:1-4). We hebben hierbij toch wel echt te maken met de 'menselijke' kant van het geschreven Woord, die wij ten volle ernstig hebben te nemen. En dan valt het ons juist zó op, dat de vier evangelisten in geen enkele tegenspraak met elkaar komen, waar het aankomt op het eigenlijke heilsgebeuren, zoals zich dat in de persoon en het werk, in het bijzonder in het sterven en de opstanding, van Jezus van Nazareth voltrekt. Wat zij schreven, schreven zij – en dat stempelt hun ver-

56. Idem, S. 410.

kondiging –, 'opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, en opdat gij, gelovende, het leven hebt in Zijn naam' (Joh. 20:31).

Laat me trachten Wichelhaus aan de hand van zijn uitvoerige commentaar op de lijdensgeschiedenis⁵⁷ als exegeet (uitlegger, verklaarder) te schetsen. Hij heeft het werk opgedragen aan zijn jong gestorven vriend Georg August Meier, van wie we ons herinneren, dat hij Wichelhaus op zijn kamer kwam gelukwensen met zijn slagen voor het licentiaatsexamen. Het is hem er vooral om te doen het zuiver historische karakter en de innerlijke samenhang en eenheid van de Schrift als Woord van belofte en vervulling zo zuiver mogelijk in het licht te stellen. Hij houdt daarbij het woord van Paulus in Philippenzen 3:8-10 als het enige, hoogste en laatste doel van de verkondiging zijn lezers voor. Het verwondert ons niet dat hij zijn 'Vorwort' besluit met naast God jegens zijn 'dierbare en hooggeëerde leermeester' dr. Kohlbrugge, die hem de Schrift heeft helpen verstaan, zijn dank uit te spreken.

Het is niet mijn bedoeling in vogelvucht het boek in zijn geheel te behandelen, slechts het laatste gedeelte ervan (S. 255-295), om zodoende op waardevolle details in hun eigen samenhang te kunnen ingaan. Ik dacht het te hebben over de instelling van het Heilig Avondmaal, waarvoor we op Mattheüs 26:26-29, Marcus 14:22-25, Lucas 22:14-20 en 1 Corinthiërs 11:23-25 zijn aangewezen, en over wat er in verband daarmee alzo heeft plaats gehad. We stuiten hierbij direct al op reeds vaak te berde gebrachte uitlegkundige moeilijkheden. Prof. Berkhof wijst bijvoorbeeld op de 'divergentie' (het onderling afwijken) tussen de vier ons overgeleverde berichten en op de onzekerheid, of de maaltijd al dan niet gehouden werd ter viering van het oude Joodse Pascha, aan welke plechtigheid Jezus dan nu in verband met Zijn ophanden zijnde dood en opstanding de later voor de Kerk geldende betekenis verbond. Wat dit laatste betreft: 'Maar de argumenten pro en contra lijken elkaar ongeveer in evenwicht te houden. Gezaghebbende geleerden neigen tot een tussenoplossing: Jezus hield een dag tevoren een maaltijd die al in het teken van het komende feest stond en die bedoelde

57. Johannes Wichelhaus, *Versuch eines ausführlichen Kommentars zu der Geschichte des Leidens Jesu Christi nach den vier Evangelien* (Proeve van een uitvoerige commentaar op de geschiedenis van het lijden van Jezus Christus volgens de vier evangeliën), Halle 1855.

dat feest een nieuwe zin te geven⁵⁸. We zullen straks zien, dat Wichelhaus zich eveneens met deze vraag heeft beziggehouden.

Het gaat Wichelhaus allereerst om de rangschikking (akoluthie) en de overeenstemming (harmonie) der gegevens. Er is hem daarbij vooral aan gelegen goed te laten uitkomen dat Judas, nadat hij door Jezus als verrader was ontmaskerd, niet bij de instelling van het Heilig Avondmaal aanwezig heeft kunnen zijn.

In Mt. 26:23 lezen we dat Judas, die met Jezus zijn hand in de schotel heeft gedoopt, de verrader zal zijn. Zonder dat van zijn vertrek melding wordt gemaakt volgt in vs. 26: 'En terwijl zij aten, nam Jezus een brood, sprak de zegen uit...' Zo ook bij Marcus: in 14:20 is de verrader hij die met Jezus in de ene schotel indoopt, waarop, ook ditmaal zonder dat er van een vertrek van Judas wordt gerept, in vs. 22 volgt: 'En terwijl zij aten, nam Hij een brood, sprak de zegen uit...' Men dient er echter wel op te letten, dat het 'terwijl zij aten' reeds in Mt. 26:21 en in Mc. 14:18 voorkwam. We mogen hieruit opmaken, dat de maaltijd door het vertrek van Judas onderbroken is. Vandaar de herhaling. 'Nu heeft Jezus het Israël voor Zich, waarmee Hij Zich verlooft in gerechtigheid en in trouw, ja waarmee Hij Zich in eeuwigheid wil verloven'⁵⁹.

Nu menen sommige uitleggers er ons attent op te kunnen maken, dat volgens Lucas de instelling van het Avondmaal juist wel door Judas is bijgewoond. Op deze instelling volgt immers in 22:21 onmiddellijk: 'Doch zie, de hand van hem, die Mij verraadt, is met Mij aan de tafel'. Hoe lost Wichelhaus dit op? Bij Mattheüs en Marcus gaat de ontmaskering in ieder geval aan de instelling vooraf. Het ligt inderdaad in de lijn van deze beide evangelisten om de *tijdsorde* in acht te nemen: na de instelling zingt Jezus met Zijn discipelen de lofzang, begeeft Hij Zich met hen naar de Olijfberg en voorzegt Hij hun, dat zij in deze nacht aanstoot aan Hem zullen nemen. Bij Lucas daarentegen overweegt in de verhaaltrant de zin voor het *zakelijke*. Hij bouwt zijn verhaal op in het

schema van de aangrijpende tegenstelling tussen Jezus en de jongeren. Hij richt eerst de blik op Jezus: bij Hem niets dan vrede en blijdschap in de Heilige Geest, louter liefde voor de zijnen, geheel en al zelfovergave om hun zielen te redden. Daarna richt Hij de blik op de jongeren: er is een verrader bij, terwijl de anderen blij geven van eigenliefde en eigendunk, van eigengerechtigheid en zelfvertrouwen, van verblindende en onverstand. Zij twisten onder elkaar om de voorrang in het Rijk en dragen zelfs twee zwaarden aan, alsof voor Jezus daarmee iets te beginnen zou zijn. Zo weinig verstaan zij Hem. Jezus breekt ten slotte het gesprek af door slechts te antwoorden: 'Het is genoeg' (geen woord er meer over!). Hij zou Zich vrijwillig overgeven.

Het verhaal van Lucas wordt gekenmerkt door een zeer bijzondere wending, die zijn uitdrukking vindt in het ditmaal zwaar geaccentueerde Griekse voegwoord 'plên' (maar, doch). Het is zaak daarop te letten in vs. 21: Doch zie...! Hier worden niet twee zinnen of zinsdelen tegenover elkaar gesteld, maar twee gedachtenreeksen: die van 22:14-20 en 22:21-38. Wat er in Lucas omging, toen hij dit neerschreef, doet ons eigenlijk ook aan Paulus denken: de Here Jezus nam in de nacht, waarin Hij werd overgeleverd, een brood... (1 Cor. 11:23-26). Zelfs het 'ieder beproeve zichzelf' (1 Cor. 11:28) past geheel in het verhaal bij Lucas.

Het is ten slotte de evangelist Johannes die ons helpt ons een juist beeld van de gang van het hele gebeuren te vormen⁶⁰. Hij verhaalt in hst. 13:26-30 nadrukkelijk dat de verrader niet alleen ontmaskerd wordt, maar ook verdwijnt. Wanneer we nu met Wichelhaus het er voor houden dat het in Joh. 13 verhaalde de avond vóór de eigenlijke feestdag plaats had, dan staat het ook voor ons vast dat Jezus inderdaad bij de viering van het Joodse Pascha met Zijn discipelen het Heilig Avondmaal instelde. Deze viering valt dan tussen Joh. 14:31 (vertrek naar Jeruzalem voor de laatste maaltijd) en Joh. 18:1 (vertrek naar Gethsémane). Joh. 15v. bevat als 't ware een commentaar op Luc. 22:15, 18, waarbij vooral de nadruk wordt gelegd op de tegenstelling tussen het Rijk van Christus en de rijken dezer wereld (vgl. Luc. 22:25vv.). Maar wat ons wel het diepst moet treffen is, dat Jezus Zich hier als de Middelaar tussen God en de mensen richt tot Zijn *jongeren*, d.i. Zijn gemeente, Zijn lichaam, waaraan Hij het leven schenkt door voor de

58. Prof. dr. H. Berkhof, *Christelijk geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*, Nijkerk 1973, blz. 383. Dezelfde onzekerheid bij Prof. dr. Edward Schillebeeckx, *Jezus, het verhaal van een levende*, Bloemendaal ²1974, blz. 253: 'Dat het afscheidsmaal een joods Pascha-maal zou zijn geweest is op velerlei gronden historisch betwistbaar; dit aspect wordt hier daarom buiten beschouwing gelaten. Niet te betwisten is, dat het een afscheidsmaal was, door Jezus in het bewustzijn van zijn dreigende dood aangeboden aan zijn leerlingen'. – Wij twijfelen er niet aan, of het 'Ik heb vurig begeerd dit Pascha met u te eten, eer Ik lijd' (Lc. 22:15) is terecht als woord van Jezus Zelf overgeleverd.

59. Wichelhaus, *Geschiede des Leidens*, S. 267f.

60. Prof. dr. Hans Küng noemt in zijn *Christen zijn*, Hilversum ²1976, blz. 298, de johanneïsche chronologie wat de lijdensgeschiedenis betreft 'toch wel de juiste' (chronologie: het naar tijdsorde vermelden).

zonden te betalen met Zijn bloed, om daarna (Joh. 17), eveneens als Middelaar en met de Zijnen verenigd, Zich in het Hogepriesterlijk gebed tot Zijn Vader te wenden om voor hen genade, zegen, leven en heerlijkheid af te smeken⁶¹.

Wichelhaus wijdt een afzonderlijk hoofdstuk aan de openingswoorden bij het doen rondgaan van de eerste beker (Luc. 22:15-18). Jezus zegt: 'Ik heb vurig begeerd...' Letterlijk uit het Grieks vertaald: 'Met begeerte heb Ik begeerd...' (Epithumiai epethumēsa). De toevoeging 'met begeerte' dient om de betekenis van het werkwoord te versterken. Wichelhaus is het niet eens met de kerkvaders, die in hun antijoodse gezindheid dit vurige verlangen niet op het Mozaïsche Pascha gericht willen zien, doch op het nieuwe Pascha, zoals het door Christus werd ingesteld om later door de Kerk als sacrament gevierd te worden. Jezus heeft er wel degelijk naar verlangd om met Zijn discipelen het Joodse Pascha volgens de oude rite te vieren, omdat daarin het geheimenis van het komende Rijk als een onvergankelijke schat reeds besloten lag. Dat geheimenis zou Hij nu, voordat Hij ging lijden, in hun harten prenten. Gedurende Zijn ganse leven op aarde, doch vooral in de laatste tijd, was Hij voorbereid geweest op de uitgang, die Hij te Jeruzalem zou volbrengen. Hoewel Hij de Levensvorst was, deinsde Hij voor deze helse verschrikking terug. Maar dit wist Hij ook: het lijden zou voor Hem de doorgang naar de heerlijkheid zijn. 'Maar hiertoe ben Ik in deze ure gekomen. Vader, verheerlijk Uw naam!' (Joh. 12:27v.).

Jezus zou verder het Pascha niet eten, *totdat*⁶² het vervuld zou zijn in het Koninkrijk Gods. Het 'totdat' duidt op het doel der voleinding, de afsluiting, zoals ook in Gen. 28:15 (want Ik zal u niet verlaten, totdat Ik gedaan heb wat Ik u heb toegezegd) en Mt. 5:18 (totdat het alles zal zijn geschied). Het is een 'totdat' vol spanning. God zal door alle onmogelijkheden heen het door Hem beloofde eenmaal verwezenlijken. Bij God is er als 't ware geen rust of duur, zolang Hij niet gedaan heeft wat Hij heeft gesproken. De profeten zagen er terecht reikhalzend naar uit. Het scheppende Woord laat zich niet denken zonder een 'met het oog op de voleindigde schepping'. Zich van zulk een 'totdat' bewust, zal Jezus niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken. Om deze

61. Wichelhaus houdt het er voor, dat het Hogepriesterlijk gebed bij de instelling van het Avondmaal is uitgesproken (a.a.O., S. 220).

62. De vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap geeft het in dit verband zwakkere 'voordat'. In de Vulgaat (Latijnse tekst) vinden we 'donec', dat vertaald wordt als: totdat, tot eindelijk.

reden verlangt Jezus er zo naar het Pascha met Zijn discipelen te vieren. Daarmee gaat datgene in vervulling waarop alle offers, in de voorbijgegangene eeuwen gebracht, zagen. Het door God geschonken Lam, waarop de zonde der wereld is gelegd, zal geofferd worden.

De nacht is voorbij, de dag glanst aan de hemel der genade. Hebben de jongeren het op dat ogenblik begrepen? De Heilige Geest heeft hen in ieder geval later aan Jezus' woorden herinnerd en met dezelfde vreugdevolle zekerheid, als waarmee Jezus er toen met hen over sprak, hebben zij voortaan getuigd: Christus is gekomen om de beloften, aan de vaders gedaan, te bevestigen (Rom. 15:8). Wichelhaus kan het blijkbaar niet laten een verzuchting te slaken. Wie die God niet erkent en vreest, zoals Hij in waarheid te erkennen en te vrezen is, maar zich laat leiden door eigen inzicht en verstandelijke redenering, door een op zijn eigen innerlijk gegronde ervaringszekerheid, in plaats van te steunen op het enig betrouwbare en waarachtige openbaringswoord van God, zoals ons dat is overgeleverd in de Heilige Schrift, zal zich daaraan gewonnen geven? God geeft Zijn eer aan geen ander. Van de Boom der kennis zult gij niet eten! God verlangt van ons als Zijn maaksel, dat wij ons enkel en alleen van Hem en Zijn Woord afhankelijk weten. Zo ook Jezus, wanneer Hij tot Zijn jongeren spreekt: 'Ik zeg u, het zal vervuld worden'. Hij verwijst dan naar Mozes en de Profeten.

Wichelhaus legt bij zijn behandeling van Luc. 22:16,18 bijzondere nadruk op het nauwe verband tussen het Koninkrijk en de Messias. Deze beide zijn niet los van elkaar te denken. Het boek der Handelingen besluit met de volgende mededeling over Paulus te Rome: 'predikende het Koninkrijk Gods, en onderricht gevende aangaande de Here Jezus Christus met alle vrijmoedigheid, zonder enige belemmering'. Maar dan blijken de discipelen, na gedurende drie jaren door Jezus aangaande het Koninkrijk onderwezen en daarin zelfs gevolmachtigd te zijn (Joh. 16:23; 20:21-23), toch maar weinig begrepen te hebben van wat dat verband inhield, dat ze Hem zelfs na Zijn opstanding nog kunnen vragen: 'Here, herstelt Gij in deze tijd het koningschap voor Israël?' (Hand. 1:6). Wat bedoelen zij daarmee na alles wat hun reeds wedervaren was? En hoe stelden de Joden in Jezus' dagen zich het Koninkrijk voor? Er waren er die het zich, blijkens hun politieke idealen, aards en vleselijk dachten. Maar was dat ook doorslaggevend voor wat er in het hart van het volk als zodanig leefde? Wanneer Jezus Zijn intocht in Jeruzalem houdt, breekt de menigte uit in gejuich: 'Gezegend Hij, die komt, de Koning, in de naam des Heren; in de hemel vrede en ere in de

hoogste hemelen!' (Lc. 19:38). Dat wijst op wat wij noemen: vroomheid, religie. Wanneer de Jood 's morgens bidt: 'Hoor, Israël: de Here is onze God; de Here is één!' (Deut. 6:4), dan noemen de rabbijnen dat het op zich nemen van het Koninkrijk der hemelen. In Jezus' dagen echter viel er zo bitter weinig te bespeuren van wat het Joodse geloofsbewustzijn maar al te graag als de koninklijke heerschappij en vrijheid beschouwde. Doch juist daarom verlangde men zo vurig naar het ogenblik dat de Messias zou komen om het Rijk in het aanzijn te roepen: Israël het door God gezegende en begenadigde volk, dat zijn vijanden overwonnen ziet! De Lofzang van Zacharias (Lc. 1:68-79) stelt in het vooruitzicht dat de Here, de God van Israël, 'ons zou geven, zonder vreze, uit de hand der vijanden verlost, Hem te dienen in heiligheid en gerechtigheid voor Zijn aangezicht, al onze dagen'. In de Targum⁶³ heet het bij Jes. 40:9: 'het Koninkrijk van uw God wordt geopenbaard', en bij Jes. 53:11: 'zij zullen het Rijk van hun Messias zien'. In alle gebeden werd het spoedig verschijnen van het Rijk afgesmeekt. Johannes de Doper en Jezus leidden hun verkondiging in met: 'Bekeert u, want het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen' (Mt. 3:2; 4:17). Zo weet dan het voor het Paasfeest te Jeruzalem samengestroomde volk niet beter, of Jezus zal nu het Rijk stichten.

We kunnen ons voorstellen, welke verbijstering zich van de discipelen, die van dezelfde verwachtingen vervuld waren, meester maakte, toen Jezus hun bij deze Paschaviering zo nadrukkelijk voorhield: 'Het Koninkrijk Gods komt, het staat voor de deur!' En het dan tegelijk heeft over Zijn lijden en sterven. Ze begrijpen er niets van, ze zijn alleen maar ontmoedigd. Hun hemel is verduisterd. Want hoe laat het ene zich met het andere rijmen? Er zit niets vanzelfsprekends in. Naar de mens spreekt trouwens niets vanzelf in Jezus' zelfofferande. – Wichelhaus grijpt naar de machtige woorden van Romeinen 5. In het komende Rijk gaat het om de heerschappij der genade (Rom. 5:17,21). Paulus stelt Christus tegenover Adam. Door Adam is de zonde en door de zonde de dood in de wereld gekomen. Door zijn overtreding viel Adam uit het beeld Gods, uit het Woord Gods, onttrok hij zich aan de heerschappij van de levende God, om voortaan een onderdaan te zijn in het rijk van zonde en dood. De mens die dat inziet tracht zich daaruit te bevrijden. Hij verbeeldt zich tenminste, dat hij dat kan. Hij heeft immers zijn

filosofie en theologie. Deze inspireren hem tot het grondvesten van een rijk van licht en waarheid, van deugd en gelukzaligheid op aarde, van gerechtigheid ten eeuwigden leven voor alle mensen. Neen, antwoordt de Schrift, van de kant van de mens kan het niet komen. Hangt het van de mens af, dan is het bij voorbaat al een afgesneden en verloren zaak. Zonde en dood zijn hem te machtig om zichzelf te vernieuwen naar het beeld Gods... En van Gods kant? Hij blijft toch Koning, ook al heeft Hij Zich laten onttroonen, en Heer over Zijn schepping? Maar dan zal Hij tegenover Zijn schepsel Zijn geschonden eer moeten handhaven en het moeten straffen door het zijn nietigheid te doen gevoelen en het te laten zuchten onder de tiran die het zelf verkozen heeft. Dan blijven Gods Wet als uitdrukking van Zijn innerlijk wezen, Zijn gerechtigheid, Zijn heilige toorn, Zijn majesteit scheiding maken tussen Hem en de ontrouwe rebellen. Zo bezien valt er ook van Gods kant niets te overbruggen. Tussen deze twee onmogelijkheden in is voor de verloren zondaar de toestand onhoudbaar geworden. Hem wacht alleen nog maar de eeuwige dood. – Voor Wichelhaus is nu het ogenblik gekomen om te spreken over Christus' middelaarschap. Hij vervolgt met het voor ons nog altijd zo moeilijk te doorgronden 'En toch' (Und dennoch), waartoe alleen de Schrift hem de vrijmoedigheid kan geven. Het geheim ligt hierin, dat de eeuwige Liefde reeds vóór de grondlegging der wereld het mogelijk heeft geacht een totaal van God vervreemde schepping uit haar dood tot een nieuw leven in Zich te roepen. Christus verklaart Zich na de val van Adam tegenover de Vader bereid Zich buiten de heerlijkheid, die Hij bij Hem heeft, te laten sluiten om onder de uit het Paradijs verbannen mensheid Zelf ook een mens te worden, maar dan als de tweede Adam, die in Zich de verloren mens tot Zijn God en Vader zal terugbrengen (Col. 1:16vv.; Ef. 1:20-23; Hebr. 1:2). 'God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende door hun hun overtredingen niet toe te rekenen' (2 Cor. 5:19). Zo stelt Christus Zich als Middelaar tussen God en de mensen. 'Met God wilt Ge ons verzoenen, tot God heft Ge ons omhoog', zingen wij in een van onze schoonste adventsliederen⁶⁴.

Tegen deze achtergrond zullen wij de instelling van het Heilig Avondmaal bij de viering van het laatste Joodse Pascha door Jezus met Zijn discipelen moeten beschouwen, willen wij er tot onze troost aan

63. 'Targum' is de benaming voor een Aramese vertaling van het Hebreeuwse Oude Testament, aangevuld met tekstverduidelijkingen. Er waren verschillende targums (eigenlijk meervoud: targumim).

64. *Liedboek voor de kerken*, gezang 117. De hier op dichterlijke wijze tot uitdrukking gebrachte verzoeningsgedachte wordt trouwens in tal van Christelijke liederen bezongen, vaak met een evangeliserende tendens.

deelnemen. Jezus ziet tegen het lijden op. Toch neemt Hij de last, waaronder Hij zal bezwijken, op Zich. Zelfs is er blijdschap in Zijn hart, want wat God heeft beloofd, gaat in vervulling. 'Ik beschik u het Koninkrijk, gelijk Mijn Vader het Mij beschikt heeft, opdat gij aan Mijn tafel eet en drinkt in Mijn Koninkrijk' (Lc. 22:29v.). Deze vreugde Gods wil Jezus op Zijn jongeren overbrengen. Wichelhaus verwijst naar het visioen in Jesaja 25:6-9.

'En de Here der heerscharen zal op deze berg voor alle volken een feestmaal van vette spijzen aanrichten, een feestmaal van belegen wijnen: van mergrijke, vette spijzen, van gezuiverde, belegen wijnen. En Hij zal op deze berg de sluier vernietigen, die alle natiën omsluit, en de bedekking, waarmede alle volken bedekt zijn. Hij zal voor eeuwig de dood vernietigen, en de Here Here zal de tranen van alle aangezichten afwissen en de smaad van Zijn volk zal Hij van de gehele aarde verwijderen, want de Here heeft het gesproken. En men zal te dien dage zeggen: Zie, deze is onze God, van Wie wij hoopten, dat Hij ons zou verlossen; dit is de Here, op Wie wij hoopten; laten wij juichen en ons verblijden over de verlossing die Hij geeft'.

Kohlbrugge te Halle

Het was mijn bedoeling de persoon en het werk van Johannes Wichelhaus bij de lezers 'in te leiden'. Met dit laatste wil ik maar zeggen dat ik van harte hoop, dat ook een ander zich nog eens, echter meer dan van mij verwacht kon worden, zal zetten tot een uitvoerige en grondige bestudering van deze bekwame en sympathieke theoloog en pastor. Wellicht merkt iemand achteraf op, dat het 'pastor'-zijn van Wichelhaus wel wat meer tot zijn recht had kunnen komen. Laat me dan hierop antwoorden, dat mijns inziens in het theoloog-zijn van Wichelhaus reeds zijn pastor-zijn ligt opgesloten. Een van zijn meest toegewijde leerlingen schreef later: 'Gods goede en genadige hand over de zijnen heeft ons juist in de jaren, welke voor het gehele, ook het geestelijke leven in de regel de meest beslissende zijn, met Wichelhaus in aanraking gebracht om door hem de Heilige Schrift en de waarheden Gods te leren verstaan'⁶⁵. Over het bezwaar, of men zich eigenlijk wel tot het ambt geroepen weet, tracht Wichelhaus een theologant heen te helpen met: 'Wanneer wij dus door onze ouders of door de samenloop van omstandigheden ertoe gebracht zijn predikant te worden, dan moeten

wij onze overweging gewoonweg besluiten met: God wil Zijn Woord gepredikt hebben – ik heb dit beroep – heb er dus vrede mee, het komt er nu op aan een man te zijn, 1 Cor. 7:20; 1 Kon. 2:2; Joz. 1:6-8'⁶⁶. Zo echt uit het eigen gemoed spreekt hij als een pastor pastorum ook in de volgende woorden: 'De Here verlene ons, dat wij te allen tijde voorzichtig en nederig wandelen, dat wij eerlijk, eenvoudig en getrouw met de mensen omgaan, dat wij met een liefdevol hart hun zeggen: zo staat het met mij, zo met u, zo met alle vlees – en dat is de genade Gods in Jezus Christus, alle verlorenen ten goede'⁶⁷.

Dr. Zahn heeft ons met zijn biografie over Wichelhaus een uitnemende dienst bewezen. Het kost ons geen moeite ons diens karakter voor te stellen, zoals hij het in zijn hoofdstuk 'Ein stilles Leben'⁶⁸ beschrijft: een oprecht, uitermate bescheiden, fijngevoelig en in zichzelf gekeerd mens. Als student ontmoette hij hem menigmaal in de pastorie van Giebichenstein⁶⁹, waarin het gezin Zahn woonde en waar Wichelhaus een welkome gast was. Wichelhaus luisterde graag naar de preken van ds. Zahn, omdat deze voor hem de reformatische waarheden bevatten. De kennismaking groeide uit tot een innige en duurzame vriendschap. De jonge Zahn volgde gedurende twee jaar Wichelhaus' colleges. Wanneer deze, met kracht toegerust, van een bezoek aan Elberfeld naar Halle teruggekeerd was, sprak hij met warmte en bezieling over wat hij daar had mogen ervaren. Ds. Zahn ging nu zelf ook de preken van Kohlbrugge lezen en aan zijn verkondiging was het voortaan te merken dat hij er van harte mee instemde.

Wichelhaus' huwelijk heeft maar kort mogen duren, slechts 2½ jaar. Hoe gelukkig voelde hij zich met Pauline en met zijn eigen tehuis! In zijn vakanties logeerden zij samen nogal eens, tot groots wederzijds genoegen, bij de familie Kohlbrugge. Maar hoe graag zouden zij zelf ook eens gastheer en gastvrouw voor hen zijn geweest! De jaren 1856/57 verstreken echter zonder dat Kohlbrugge op uitnodigingen kon ingaan, zozeer werd hij door zijn ambtsbezigheden in beslag genomen. Ten slotte kwam het bijna zo ver. Wichelhaus' vriend Neuenhaus,

65. Zahn, *Wichelhaus: Die Lehre der heiligen Schrift*, S. 162. Hier spreekt dr. A. Zahn voor zichzelf.

66. Idem, S. 113. Uit een brief aan een student die zich voor het kandidaatsexamen heeft opgegeven.

67. Idem, S. 115. Uit een brief aan drie jonge predikanten die pas geordend zijn.

68. Idem, S. 34-41.

69. Thans noordelijk stadsdeel van Halle a.d. Saale.

superintendent⁷⁰ en eerste predikant van de Slot- en Domkerk te Halle, stond erop, dat Kohlbrugge een dienst voor hem zou vervullen⁷¹. Het liep alles echter zo heel anders dan men had verwacht. Wichelhaus werd ernstig ziek en overleed. Kohlbrugge heeft daarna een dienst geleid, waarin hij, Gode alleen de eer gevend, waardig en bewogen, maar zonder het met zoveel woorden tot uitdrukking te brengen, de theoloog en pastor Wichelhaus in zijn getrouwheid en beminnelijkheid herdacht. Dr. Groot heeft het er in zijn manuscript uitvoerig over, doch we vinden zijn verhaal ook in *Hermann Friedrich Kohlbrugge. Zijn leven, zijn prediking, zijn geschriften*⁷². Het lijkt me het beste dr. Groot nu verder zelf aan het woord te laten, waarbij ik me genooddakt zie me te beperken tot datgene wat ik de lezer beslist niet mag onthouden.

'Toen Wichelhaus eenmaal hoogleraar geworden was en door zijn huwelijk een echt thuis verkregen had drong hij er bij Kohlbrugge op aan hem nu in Halle eens te komen opzoeken. Deze had daar wel oren naar. 'Het is mijn vaste voornemen met mijn dochter Anna naar Halle te gaan. Ik weet echter nog niet wanneer. Ik zou de voorkeur geven aan de lente of de zomer. Ik zou graag het doen en laten van studenten en professoren eens gadeslaan', schreef hij eind februari 1856 op de uitnodiging terug. – Met allerlei drukte ging het jaar 1856 voorbij, zonder dat Kohlbrugge, ook vaak gehinderd door onwel zijn, ertoe kon komen zijn reisje naar Halle te maken. Ook in de loop van het volgende jaar is Kohlbrugge er niet toe gekomen zijn antwoord op de uitnodiging van Wichelhaus gestand te doen. Het voorstel van ds. Neuenhaus was voor Wichelhaus een reden Kohlbrugge te schrijven: 'Ik zou het buitengewoon fijn vinden, als U hier eens preekte'.

In het begin van het nieuwe jaar werd Johannes Wichelhaus ziek. 'Professor Wichelhaus ligt erg. Pauline zit er diep in', meldde mevrouw Kohlbrugge. En even later: 'Uit Halle zijn de berichten bij toeneming verontrustend'. Een paar dagen voor de dood van Wichelhaus bericht ze dat er opnieuw aangedrongen is dat Kohlbrugge in de Domkerk te Halle voor Neuenhaus zal preken; 'die predikant en nog één zijn geheel mede en helpen Pauline in alles'.

70. Superintendent was in de Pruisische Landskerk een predikant, aan wie in een bepaald ressort de leiding en visitatie van de gemeenten alsmede het opzicht over haar predikanten waren toevertrouwd.

71. Langen, a.a.O., S. 195. Uit een brief van Wichelhaus aan Kohlbrugge.

72. Dr. K. Groot, *Kohlbrugge te Halle a.d. Saale* (blz. 36-48), in genoemde bundel studies samengesteld door Dr. W. Aalders en Ds. D. van Heyst, Den Haag 1976 (zie noot 13).

Door de plotselinge dood van Wichelhaus kwam daar nu toch niets van. In plaats van in Halle te preken en bij zijn vriend te logeren, moest Kohlbrugge aan diens graf op het kerkhof van zijn eigen gemeente te Elberfeld staan, waar hij getuigde dat men hier een echte professor ter aarde bestelde, die geen menselijke leer, maar Gods Woord verkondigd had.

De veertiende april 1858 schreef de superintendent Neuenhaus uit Halle de volgende brief aan Kohlbrugge:

Geliefde Broeder in de Heer!

Vooraf een zeer hartelijke groet van een onbekende en toch bekende! Wij zijn voor elkaar geen vreemden meer. Onze beste zalige Wichelhaus heeft mij met U of beter eerst met Uw getuigenissen van ons geloof bekend gemaakt en dat heeft mijn hart voor U gewonnen. Hij had mij ook al lang in uitzicht gesteld, dat ik U ook nog van aangezicht tot aangezicht hier zou leren kennen; hij is echter immers thuis gehaald en kan mij niet meer met U in contact brengen. Intussen heeft zijn weduwe mij hoop gegeven, dat U, zolang zij hier nog onder ons woont, wel eens zelf naar hier zou komen en ten minste de lege plaats zou zien, waar onze geliefde gestorven vriend gewerkt, gestreden en overwonnen heeft. Daarom veroorloof ik mij nu U hierbij zeer hartelijk te verzoeken, dat U ons toch eens met Uw aangenaam bezoek wilt verblijden, ... en op een Zondagmorgen om 10 uur in de Domkerk voor mij preken. Nu geve God, dat U voor ons aan dit hartelijke verzoek kunt voldoen. Ik zou U ook willen vragen in mijn huis te logeren, maar dat zal onze geachte vriendin Wichelhaus wel niet goed vinden... Al het overige, zo God wil, spoedig mondeling! Hem, de Getrouwe, getrouwelijk bevolen.

Kohlbrugge nam de uitnodiging aan en koos de 25e april als de zondag waarop hij in de Domkerk te Halle zou preken. Dinsdag 20 april vertrok hij met zijn dochter; zijn vrouw was om gezondheidsredenen meestal niet in staat hem op zijn reizen te vergezellen.

Het zijn voor Pauline Wichelhaus in haar eenzaamheid en droefheid blijde dagen geweest, nu ze haar geliefde Elberfeldse pastor in haar huis mocht ontvangen. Ze was zeer gesteld op Kohlbrugge en hij op haar. Ze wist, dat Kohlbrugge in zijn hart met haar man in alles en zeker ook in diens laatste ziekte en met haar in die laatste moeilijke en droeve weken meegedeeld had. Ze had toen ook bij hem de troost voor haar en haar man gezocht, die hij in geloofsverzekerdheid altijd zo goed wist te geven.

Dinsdagavond kwam Kohlbrugge zeer vermoeid van de reis in Halle aan. Maar de volgende morgen maakt hij direct een bezoek bij Neuen-

haus en 's middags bij de vader van één van Wichelhaus' leerlingen, de superintendent Zahn in het aan de stad grenzende dorp Giebichenstein. Op één van de volgende avonden ontving hij de kring van studenten, die zich om Wichelhaus gevormd had, en op een andere dag in die week gaf Pauline een etentje, waarbij de twee hem nu bekende superintendentes en ook twee predikanten mee aanzaten.

Tijdens die eerste dagen in Halle zag Kohlbrugge met een zekere spanning de komende zondag tegemoet; de nacht vóór zijn optreden kon hij van opwinding nauwelijks slapen. Toen bij het begin van de dienst het eerste lied werd ingezet: 'Wachet auf, ruft uns die Stimme', was Kohlbrugge nog in de sacristie (consistoriekamer). Maar toen hij het machtige lied door de kerk hoorde ruisen, begeleid door de juichende klanken van het grootse orgel, kon hij het niet meer uithouden en begaf hij zich op weg naar de kansel. 'Het lied klonk als engelenroep door de Dom en had mij machtig aangegrepen. Het is het lied uit mijn jongens-tijd. Zong het dikwijls met mijn gestorven vader', vertelde hij later. Hij schreed, voor deze gelegenheid in toga, door het zuidelijk zijschip van de overvolle kerk. Toen hij langs de banken voor de militairen kwam, stonden deze op, en toen hij de kansel beklommen had, vroegen de aanwezigen die hem niet kenden, geïmponeerd door de waardige verschijning, elkaar zachtjes wat dat voor een man was. Onder de kerk-gangers waren vele professoren en een groot aantal studenten.

In zijn preek stootte hij door tot het hart van het Evangelie, waartoe de tekst ook alle aanleiding gaf: 'En heeft ons geboden den volke te prediken en te betuigen, dat Hij is degene die van God verordineerd is tot een Rechter van levenden en doden. Dezen geven getuigenis al de profeten, dat een iegelijk, die in Hem gelooft, vergeving der zonden ontvangen zal door Zijn Naam' (Handelingen 10:42v.).

God rechtvaardigt *de zondaar*! 'Het is gemakkelijk voor waar te houden dat God zonde vergeeft, wanneer men meent iets geworden te zijn; maar hoe, wanneer men zich trots alle goede gezindheden geheel verloren gevoelt? Laten wij, geliefden, alle hoogmoed des werks afleggen! Zonde vergeven is vrijspreken van schuld en straf. Wanneer God zonde vergeeft, dan spreekt Hij ons, goddelozen, die op dit ogenblik vol zonde zijn en de eeuwige dood verdiend hebben, uit vrije gunst en ontferming van schuld en straf vrij. Dan is men niet een lief en zoet kind, dat eerst zichzelf gebeterd heeft, maar een goddeloos kind, waaraan geen vezeltje is om zelf iets weer goed te kunnen maken. Dat is zondevergeving gelijk zij bij God bestaat. Bij God, de heilige en rechtvaardige God, is een vrij- en losspreken van schuld en straf, en

daarin bestaat onze rechtvaardiging voor God. Goddelozen rechtvaardigt God. Zondaren verklaart Hij rein'.

Dit heeft God Zijn dienstknechten geboden te prediken. Deze verkondiging is geen menselijke zaak, maar een goddelijk gebod. – Speciaal tot de toekomstige predikanten zegt Kohlbrugge in dit verband: 'Neemt u dit toch ter harte, geliefde theologanten, gij die u aangordt gehele gemeenten, steden en landen mede te delen, wat onsterfelijke zielen behoeven, en die daarvan aan de opperste Rechter in Zijn dag rekenschap zult te geven hebben. Mensen zijn niet geesten welke geen vlees en bloed hebben; de natuur wrekt zich aan alle filosofie en filosoferende zedeleer, uitgedacht om trots alle vermaning der waarheid zichzelf en eigen wil te handhaven, om naar eigen lust te handelen en in zonde en zelfmisleiding voort te gaan'.

De zondevergeving wordt ontvangen door de Naam van Jezus. De Naam Zaligmaker heeft de genoegdoening aangebracht door volkomen gehoorzaamheid. In Zijn dood is Adam gekruisigd en gestorven. Die genade werpe men niet weg, door die Naam grijpe men het koord dat God van de hemel af toewerpt, en de engelen zullen juichen om de redding van hem die verloren was, maar in de Naam geloofd heeft. Want een ieder die in Jezus gelooft, ontvangt vergeving van zonden. Geloven is voor waar houden wat God belooft in Zijn Woord, al schreeuwen alle duivelen dat het niet voor zo'n zondig mens kan zijn als men zichzelf gevoelt. Is hier gevaar voor de zeden of voor misbruik? Evenmin als er gevaar is voor koninklijk goud of zilver als wettig betaalmiddel, is er gevaar voor het geloof in de koninklijke Naam, zonder welke wij in de hemel niets verkrijgen. Maar met dat geloof mogen wij zeggen: Mijn zonde en mijn vloek, dat zijt Gij, o Here Christus, en ik houd mij aan U naar Uw toezegging, in U ben ik rechtvaardig voor God en ik smee door U de beloofde zegen af. – Van alles wat een ieder die gelooft door de Here Jezus heeft, geven alle profeten aan Jezus het getuigenis. Neem het Woord der profeten voor u en gij zult bij hen Jezus vinden.

Deze gedachten ontwikkelde Kohlbrugge in zijn preek op die zondagmorgen van de 25ste april 1858 in de Dom te Halle, op zijn beurt weer een résumé gevend van de bijbelse heilsfeiten, zoals ze door de reformatoren, ontdaan van alle menselijke bijmengsels, op grootse en overtuigende wijze weer aan het licht gebracht waren.

Pauline Wichelhaus berichtte aan Mevrouw Kohlbrugge, dat haar man zeer eenvoudig gesproken had, langzaam en duidelijk; er had een gespannen aandacht in de Dom geheerst. Voor alle ellendigen en

verlorenen in de eerste plaats was deze preek een zaligende troost geweest, voor de in Halle dominerende theologie een doorn in het vlees. 'Dat is een onbeschrijfelijke grote eer voor mijn gestorven Johannes, dat vandaag 9 weken na zijn dood zo'n preek op zijn getuigenis volgt'.

Op die zondag in april 1858 in Halle was er een diepe vreugde in Kohlbrugge, maar ook toen was de vreugde gemengd met een stil gevoel van verdriet om het gemis van de jonge vriend, die hij zo lief had gehad. Het heengaan van deze jonge begaafde vriend, die in dezelfde stad op de academische kathedra geleerd had wat Kohlbrugge op die zondag verkondigde, gaf een wijding aan de kerkdienst, die de vreugde heiligde. Daarvan zullen ook de toehoorders misschien onbewust iets gevoeld hebben. De gedachte aan Johannes' sterven gaf aan Pauline en aan Kohlbrugge geen bitterheid, maar diezelfde geheiligde en serene rust die er in een sterfkamer kan heersen, als een naar het lichaam afgetobde zieke de verbeide eeuwige rust is ingegaan.'

Dr. D. Kalmijn.

I

Preek over Mattheüs 5:13

Het Oude Testament vertelt ons over een man met de naam Job. Deze werd door de satan geslagen met boze zweren, van zijn hoofdschedel af tot zijn voetzool toe. Op de ashoop zat hij en hij vervloekte de dag waarop hij geboren werd. 'Kan men ook eten', riep hij, 'wat ongezouten is? Wat mij tegenstond aan te roeren, dat is mijn spijszout vanwege mijn smart! Ik ben als een dode; ik verga als een kleed, dat de motten eten!' Voorwaar woorden, die uit de as, die van verdorde lippen komen. De mens, naar Gods beeld geschapen, een beeld van jammer en ellende! Wij wenden ons met schrik van deze aanblik af – Maar laten we wel bedenken dat we slechts het spiegelbeeld van onze eigen innerlijke mens gezien hebben! Ieder mens zonder God – en dat is hij van nature – is zo'n Jobsgestalte. Beschouwen wij alle volken voordat Christus verscheen, beide Joden en heidenen, zijn ze niet allen door satans macht met zweren en etterbuilen geslagen? Aan het grote lichaam van de mensheid, die God toch de adem heeft ingeblazen, is niets gezonds van de hoofdschedel af tot de voetzool toe. Was in Griekse kunst en wijsheid een aasje leven geweest, dan zou dit nu een groot lijk zijn, dat in de scholen vlijtig en kunstig ontleed of door geoevende handen voor een lange doodsslaap gebalsemd werd. Het Romeinse Rijk was op het toppunt van zijn macht gelijk aan de rijke man die zijn voorraadschuren liet vergroten en wiens ziel in dezelfde nacht van hem afgeëist werd en om wiens grafheuvel spoedig de roofvogels uit het Noorden zweven zouden, die reeds lang in de zuivere lucht de geur der ontbinding bespeurd hadden.

Op deze gouden eeuw moest een heerschappij volgen die alle gruwelen van menselijke misvorming openlijk liet zien, die de grote poort uit verderf in verderf een triomfpoort noemde en die alle ondeugden van het leger sierden, en Tiberius keizer noemde.

Het Joodse volk ten slotte, uitverkoren om een licht onder de heidenen te zijn, ook van hen geldt het: wat zoekt ge de levenden bij de doden? Slechts een kleine schare had de grote Vorst des verbonds in de waarheid van Zijn woord behouden. De Schrift spreekt over hen als zulken, die het Rijk van God verwachtten. Aan het kwijnende en zieke lichaam van de mensheid lijken zij op het brekende oog, dat met de

laatste matte blikken naar de bergen ziet, van waar hun hulp beloofd maar niet gekomen is. Hef nochtans nog eenmaal uw ogen op – in de bergen om Nazareth is een profeet opgestaan – ‘het Koninkrijk der Hemelen is nabij gekomen’, zo begint hij Zijn spreken; ja meer nog: het is reeds verschenen, het licht is opgegaan; het Manna is gegeven; voor de aarde is zout gekomen! Ja, dat is het, het zout heeft ontbroken – de geest heeft geen gezond voedsel gehad; aan al het doen en laten van de mens, aan al zijn denken en pogen ontbrak de kracht, die dood en ontbinding, luiheid en leugen had kunnen afweren. Zoals eenmaal de bewoners van een stad tot Elisa spraken: ‘Zie, het wonen hier is goed, maar het water is slecht en het land is onvruchtbaar’ – zo gold het ten tijde van Christus van de hele aarde: Zie, het is goed te wonen op de aarde, maar het water is slecht en het land is onvruchtbaar! Wat deed Elisa? Hij sprak: ‘Breng hier een nieuwe schaal en doe er zout in’, en hij ging naar de waterbron, wierp het zout erin en sprak: ‘Zo spreekt de Heere: Ik heb dit water gezond gemaakt, van nu aan zal geen dood of onvruchtbaarheid meer vandaar komen’. En Jezus, voor Wie ook een profeet heenging in de geest en de kracht van Elia, die meer is dan Elia, spreekt: ‘Gij zijt het zout der aarde!’ Hij brengt het zout, hij maakt van Zijn jongeren nieuwe vaten van Zijn roem en door zulk zout, dat door Hem en Zijn apostelen in de wereld is gekomen, is het water gezond geworden tot op deze dag.

Laat ons deze waarheid nader beschouwen en naar aanleiding van onze tekst van dit zout der aarde spreken en wel:

1. dat in het ware christendom werkelijk zout is;
2. hoe groot het verderf is als in een verbasterd christendom dit zout z'n kracht verliest;
3. welke ernstige vermaning voor ons allen daaruit spreekt, die als ware christenen voor de wereld een zout moeten zijn.

In het dagelijkse leven is zout de meest noodzakelijke specerij van iedere spijs. Al het leven op deze wereld is een worden en heeft voor zijn groei voedsel nodig, waarbij voor iedere hogere vorm door de natuur altijd een lagere geboden is. De mens wordt geboren, naar lichaam en ziel een kind en hij moet van een vreemde nemen opdat het van hemzelf wordt. Lichaam en ziel hebben voedsel nodig en de eerste schreeuw van een kind wil niets anders zeggen dan dat zo'n behoefte naar bevrediging verlangt. Zien wij naar het lichaam; wat is voor dit menselijk organisme, voor de instandhouding daarvan als voedsel noodzakelijk? Het zijn alleen maar dingen die zelf ontstaan zijn en zelf

weer vergaan; waarmee ons dus meteen de verbazingwekkende vraag gesteld wordt: hoe is het mogelijk, dat datgene wat zich zelf niet in stand kan houden, voor een ander tot instandhouding dient; dat datgene iets anders voor verderf moet bewaren, dat zelf verderft en aan de verrotting overgegeven is? Dit zou werkelijk niet mogelijk zijn als er geen middel bij zou komen dat de kiemen van deze verrotting wegneemt en uitscheidt, het gezonde verbindt en de in voedsel aanwezige levenskiemen opwekt en in stand houdt. Dit middel is zout. Zout heeft niet alleen met andere lichamen de eigenschap gemeen dat het steeds een onveranderlijke, aan zich zelf gelijke substantie blijft, maar het kan tegelijkertijd andere stoffen snel doordringen en tot de instandhouding ervan dienen. Echter niet alleen ons lichaam, ook onze geest heeft voedsel nodig. In het kind reeds zijn de grootste krachten van de geest neergelegd; deze krachten moeten in en door de aanraking met de natuur en de wereld, in de wisselwerking met andere mensen ontwikkeld en gevormd worden. Verlangt ons lichaam een instandhouding voor jaren en dagen, onze geest wil voedsel voor eeuwig leven. Het denken wil een waarheid, die blijft; het hart een liefde, die geen grenzen heeft; de kracht van de wil een vrijheid, die door niets beperkt wordt. Maar waar vinden we voor zulke behoeften voedsel? Wat ons als voedsel geboden wordt, is vergankelijk en aards; waar vinden we het zout, om dit voedsel duurzaam te doen zijn? In uw innerlijk, roept men ons toe en heeft men te allen tijde geroepen, is dit zout te vinden; daal slechts af in de diepe schacht van het eigen leven, daar zult u het middel aantreffen waardoor het u mogelijk wordt om alles wat u ontmoet op zulk een wijze te zien, op te nemen en te verwerken, dat uw geest daardoor groeit en sterk wordt in kennis, liefde en vrijheid. Het steeds nieuwe, beweeglijke van de menselijke gedachte zij de adem, die over de wateren vaart zodat ze niet in ontbinding overgaan; het zichzelf altijd gelijkblijvende gevoel van liefde, erbarming en toewijding zij het zout, waarmee de diepten van uw hart, zoals de zee, in gezondheid bewaard worden. Zoals de aarde in een constante beweging om zijn as draait, zo vinde de mens in zichzelf het uitgangspunt, het middelpunt en het doel van zijn leven en bewege als een vrije geest in de verschillende sferen van zijn bezigzijn, in zijn eigen baan om zijn eigen as.

Maar wist u niet dat hij, die steeds om zichzelf draait, door duizeling bevangen wordt? Hebt u niet gehoord, dat de aarde die om zichzelf draait, in haar schoot vlammen en vuur bergt, dat ook een mens als hij om zichzelf draait, een rondedans houdt om een vuur waarin hij als een mug verzengen zal, dat hij in zijn innerlijk slechts in afgronden

schouwt, waaruit slechts pijn en moeite voortspruiten? Men spreekt over steeds nieuwe gedachten en men heeft daarmee reeds over zichzelf het oordeel uitgesproken omdat, als het denken steeds in beweging moet zijn, zijn voorwerp een vaste grond moet hebben. Wast de maan dan werkelijk als zijn licht toeneemt of neemt slechts het licht toe omdat daarvoor de duisternis groter geworden was? Zou de geest, die eeuwige waarheid eist, met begrippen tevreden zijn, die slechts die waarheid met haar gemeen hebben, dat zij even leeg en dood zijn als haar schedel; die op de wol lijken die uit de distelbloempjes groeit en door iedere wind overal heen gewaaid wordt? Men spreekt over het in allen gelijk-blijvende gevoel voor het goede en schone. Inderdaad, een gevoel dat bij allen in zijn nietigheid hetzelfde is en dat in zijn ontwaken reeds oud en rimpelig is. Moet de mens met liefde tevreden zijn die slechts wederzijds verhit en verkoudt en die niets dan zelfzucht en zelfliefde is? Men tone mij de man die zichzelf en zijn naaste – om van God niet eens te spreken – waarlijk genoeg gedaan heeft. Men zal niemand vinden die van zichzelf zou kunnen zeggen dat hij zo liefgehad heeft en zo geliefd geworden is, zoals hij het ooit gewenst heeft, geliefd te worden; die trots zou kunnen zijn op een waarheid, die zoals Elia ten hemel kan varen; die het erfelijke, koninklijke teken van de onkwetsbaarheid met zich draagt; die van zichzelf zou bekennen, dat hij slechts datgene gedaan heeft, wat hij als goed erkend en gewild heeft, zich nooit een knecht van zichzelf en onder zijn eigen dwang gevoeld heeft. Daarentegen scheiden tallozen van dit leven met de klacht, dat wat van de aarde en uit het eigen hart komt, aards en vergankelijk is; dat de geest uit het lichaam gaat, arm en naakt, zoals hij erin gekomen is, slechts met deze ene ervaring verrijkt, dat de aarde en de mens zelf niet dat bieden, wat de ziel ten diepste toch verlangt.

Het is een belangrijk verschijnsel van onze tijd, dat, terwijl de filosofen alles, God en de natuur, hemel en aarde, in één begrip samenvatten, ondertussen de dichters, die in hun denken dezelfde gedachten belijden, in hun ervaringen het totale uiteenvallen van alle leven, de volledige ontredde en onmin tot uitdrukking brengen. De grootste dichters van onze tijd bekennen openlijk de walging, die overblijft na de rijkste, aardse genietingen, juist omdat hun de prikkel van een onvergankelijk wezen ontbreekt en zij deze genietingen op allerlei wijze proberen te vervangen, die hun smaak slechts bederft. Dit is de bekentenis dat de mens niet binden kan, wat in de wereld losgemaakt is. Wat niet vergaan wil, moet verbonden worden; de mens staat alleen en leeft in onenigheid met God, met zichzelf en met

zijn naaste en als niet een ander hier weer verenigt dan is er op aarde geen andere binding dan tussen de mens en zijn verderf. Wij kunnen er dus niet aan twifelen dat al deze dingen, wetenschap en kunst, eer en liefde, macht en vrijheid, die de wereld als mid-delen om het leven te stimuleren aanprijst, in waarheid zo weinig het zout zijn, dat ze veeleer eerst zelf het zout nodig hebben, zullen ze niet meer schaden en bederven maar nuttig zijn en nieuw leven wekken.

Weg dus van al deze specerijenkramers naar het eenvoudige huis, dat zijn waren niet schreeuwend hoeft aan te kondigen, maar zeker is van de intrek van al degenen, die werkelijk zout nodig hebben en zoeken. God zelf heeft ons een zout aangeboden en gegeven. Wij hebben een boek dat zichzelf het woord der waarheid noemt en dit ook voor een ieder bewijst te zijn. Christus is de waarheid en het leven van dit woord. Hij is het zout. Hij bezit niet alleen Zelf de waarheid, openbaart niet alleen in Zichzelf de oneindige liefde, de volkomen vrijheid, toont niet alleen in Zich de waarheid van het eeuwige leven, Hij is daartoe in de wereld gegeven opdat Hij ons zo'n groot goed geve.

Christus, in zich eeuwig, wil nu ook ons van het verderf redden voor het eeuwige leven: zo iemand in Hem gelooft, die zal leven, al zou hij meteen sterven. Wat Christus is, zullen wij ook worden; wat Hij heeft, dat zullen ook wij erven. Gij zijt het zout der aarde, spreekt Hij tot de apostelen, omdat Hij Zichzelf aan hen geven wil. Maar niet alleen zij zijn het zout, maar ook allen die door hun woord in Hem geloven. Allen, die in de bitterheid van het berouw zich door Hem van wereld, dood en zonde laten reinigen, die nu door Hem nieuwe levenskracht ontvangen, zijn nu het zout der aarde, terwijl in hen Christus als de Weg, de Waarheid en het Leven, als de Zoon van de levende God zich openbaart, die ze weliswaar niet zien, aan wie ze echter levendig en van harte gelovig geworden zijn. Nu heeft het leven specerijen gekregen; wat tot dan toe een spijs des doods ten dode was, is nu een spijs des levens ten leven geworden. Het geloof ziet nu in alles de hand en de wil van de levende God, die in Christus tot het eeuwige leven geroepen heeft en door alles, wat Hij ons doet toekomen, tot zo'n leven bekwaam wil maken. De geest ziet nu in al het aardse een zaad voor de eeuwigheid, een zaadkorrel, die vergaan moet, voordat deze door het licht tevoorschijn kan komen. Het beroep, wetenschap, kunst, dood en leven, gezondheid en ziekte, al het doen en lijden, is nu gezouten tot levend voedsel voor de geest, zodat alles wat voortaan de enkeling, het volk, de hele aarde overkomt, de ware, onsterflijke geest van de

enkeling, van het volk en van de hele wereld tot innerlijke groei dienen kan en moet.

Laten we in de geschiedenis zien, of dit waar blijkt te zijn. Welke martelingen hebben de apostelen ondergaan; maar midden uit de vlammen horen we de woorden: 'Heere, vergeef hen, want zij weten niet wat zij doen', de uitdrukking van hun liefde; er dwars doorheen de woorden: 'Ik zie de hemel geopend en de Zoon des mensen, staande ter rechterhand Gods', als het vaste vertrouwen van hun hoop. Wij zien om de brandstapels duizenden door zo'n aanblik geroerd, in wier harten de vlammen gelekt hebben en nu een heldere weerschijn geven en we zien in deze uitwerkingen de waarheid van hun geloof verzegeld. Uit alle tijden treden ons nu broeders en zusters tegemoet, die alles verlieten om Christus te winnen, die in alle ellende en nood geweest zijn, een offer met het zout der waarheid gezouten, die nu als een heilzaam voorbeeld ons, die van hen horen, met hun zout doorzouten willen. Echter, zoals het bij de gewone spijzen gaat, dat men alleen maar op het zout let, als het ontbreekt, zo vallen ons ook slechts die verschijningen op, waar een gebrek aan geestelijk leven te voorschijn komt en de echte vromen zijn bijna altijd de stillen en de niet geachten in het land geweest. Daarom dient heel bewust het oog geslagen te worden op de schare der gelovigen. Was en is ze ook dikwijls een kleine schaar, evenwel zijn zij de rechtvaardigen in Sodom, terwille van wie het land genade vindt in Gods oog, zodat Hij niet de hele aarde in een zoutzee verandert. Zoals het zout zelf niet opvalt, maar de kracht ervan groot en de uitwerking voelbaar is, zo komt ook in de apostelen geen pracht en praal van aardse heerlijkheid te voorschijn, maar hoe grote invloed hebben zij uitgeoefend? Zoals ieder zoutdeel dezelfde kristallisatie en uitwerking heeft, zo zien we ook in alle gelovigen slechts één vorm, één oervorm, het beeld van de gekruisigde Christus. De apostelen en na hen alle ware christenen weten niet anders dan Jezus Christus, de Gekruisigde; hun hele leven is niet anders dan de verkondiging en de belijdenis van de Christus, die gestorven is, wat meer is, ook opgewekt is en nu zit aan de rechterhand Gods en ons vertegenwoordigt. Hier is slechts één gerechtigheid: in Christus geloven; slechts één zaligheid: de waarheid te belijden die ons vrijmaakt, de liefde die ons verlost en de heerlijkheid waartoe wij in het eeuwige leven geroepen zijn. En toch, deze ene waarheid, zo eenvoudig en overal dezelfde in haar oorsprong, wezen en werkingen, heeft toch het meest verschillende doordrongen; talent, scholing en studie geven geen voorrechten; allen zijn genodigd; aan allen is dit zout gegeven!

'Is aan allen dit zout gegeven?' zou iemand misschien vol twijfel willen vragen. Maar hoe komt het dan, dat er nog zoveel mensen zonder zout zijn, dat zelfs in het leven van christenen zo dikwijls en zoveel deze ware specerij ontbreekt? De oorzaak daarvan is, dat men het zout krachteloos laat worden. Heeft de mens ook werkelijk zulke grote behoeften, zoals we zoëven gezien hebben, kan de mens ook niet helemaal het verlangen naar de bevrediging ervan loochenen, zo heeft toch de mens aan de andere kant een aangeboren neiging, het vergankelijke meer lief te hebben dan het eeuwige, de duisternis meer dan het licht, de dienstbaarheid meer dan de vrijheid. Zoals men ook wel een bron van zoet en zout water vlak naast elkaar vindt, zo willen ook wij graag, weliswaar niet de waarheid laten, maar toch ook nog graag uit een andere bron putten, waarvan wij denken dat het water smakelijk is; wij zouden het ene wel willen doen maar het andere niet minder laten. De leugen was de moeder van de zonde, de leugen is ook het kind van de zonde. De wereld, verleid, moet nu zichzelf weer verleiden, wil niet anders dan door zijn lusten in dwaling zijn eigen verderf zoeken. Adam moest sterven omdat hij aan God gelijk wilde zijn en uit die lust tegen Gods gebod handelde. Nu God een tweede Adam in de wereld geopenbaard heeft, die werkelijk aan hem gelijk is en door Wie ook wij nu weer met Gods wil aan Hem gelijk zullen worden, volhardt de oude Adam in zijn leugen, wil nu geen ander worden, beeldt zichzelf in, dat hij reeds van nature met deze Christus enerlei geslacht is, zoals de Joden reeds zeiden: Wij zijn niet uit hoererij geboren, wij hebben één vader: God. In plaats van tot de waarheid over te gaan, trekt hij de waarheid in zijn dwaling en kan niet spoedig genoeg de Zoon des mensen, die ons in alles gelijk geworden is, uitgenomen de zonde, ook tot een zoon van de dwaling en de zonde maken. Het geloof wordt in bijgeloof en ongeloof veranderd; de waarheid, nadat ze veel martelaren gemaakt heeft, wordt nu zelf de grootste martelaar; het zout is smakeloos geworden. En zie nu het verderf, hoe het in zo vele richtingen van een verbasterd christendom zich baan gebroken heeft. De waarheid is slechts waarheid als gehele waarheid. Zoals zout eerst een bittere uitwerking heeft, iets met grote scherpste wegbijt, zo moet ook aan iedere vreugde de smart voorafgaan, de goddelijke droefheid, die een berouw werkt tot de zaligheid, die niemand berouwt. Is iemand tot de overtuiging gekomen, dat hij Christus nodig heeft om voor God rechtvaardig te zijn en in zichzelf de vrede en de kracht tot het goede te winnen, dan moet hij nu zichzelf met alles wat hij heeft, zonder enig voorbehoud, overgeven in de hand van de trouwe Vader en zich voor de vurige zalving van boven

stil houden, ook als deze in bittere scherpste wegteert, waarvan hij tot dan toe het meest gehouden heeft. Elke catechismus Gods heeft als eerste woord: Bekeert u! Het oude Jeruzalem, de stad van onze vrede en veiligheid, moet verwoest worden, zodat er geen steen op de andere blijft; alle muren moeten geslecht en met zout bestrooid worden, iedere schuilhoek van het hart moet geopend zijn, voordat God zijn Sion bouwen kan. Daar begint nu al gelijk het eerste bedrog. Het werktuig waarmee de hemelse wonderarts ons genezen wil, komt ons in zijn hand te gevaarlijk voor; wij nemen het in onze eigen hand en menen zelf met minder smart de genezing te kunnen volbrengen. Slechts uit de hemel zelf, slechts uit de hand van de driemaal Heilige, slechts vanuit het lichten der eeuwigheid, dat tot in alle schuilhoeken van ons hart zijn stralen werpt, kan het echte zout, kan ware boete en waar geloof in het hart van een mens gegeven worden. Van God, van boven komt de nieuwe geboorte, niet van de aarde. Maar hoe moeilijk is het voor de mens om dat te verstaan en te ervaren. De geschiedenis van de kerk vertoont ons hier twee verschillende dwalingen. In de katholieke kerk heeft de priester het zout genomen en zoals nu een mens alleen aanziet wat voor ogen is en niet weet wat in een ander mens is, zo laat de priester dan ook de bitterheid van het zout alleen over het uiterlijk leven gaan. Ieder mens heeft een lievelingslust en het valt hem zwaar zich deze te ontfangen. Blijft hij in deze schuilhoek onaangetaast, dan laat hij zich graag om eens zalig te worden, veel andere dingen gevallen en zo wordt voor de katholieke de vroomheid te gemakkelijk, omdat ze hem alleen in uiterlijke dingen moeilijk gemaakt wordt.

Het hart moet aan God gegeven worden; is het hart door God gekruide, dan volgen de goede werken vanzelf. Blijft echter het hart zonder zout, is het niet God, van Wie men zich dit laat geven, dan kan een mens zich nog zozeer in goede werken beijveren, hij lijkt op de verlatene die op een klein eiland naar hout zoekt, ofschoon hem van alle kanten het zoute zeewater omspoelt. Niet alleen de kerk echter heeft het zout zo verzoet en van zijn omvormende kracht voor het innerlijk leven beroofd, de mensen zelf vertrouwen zichzelf zodanig, dat ze wanen te weten, wat tot hun vrede dient en wat ze als specerij voor hun leven en wat ze uit Gods woord te gebruiken hebben. De één neemt alleen de moraal, de ander alleen het begrip uit de bijbel om zich daarmee te beteren en eruit te leren zich daarmee te veredelen en zijn kennis te verrijken – de bijbel is er nog; of Hij nog leeft, Die deze geopenbaard heeft, daarom bekommert men zich niet; er is nu leven genoeg voorhanden. Het is nu de tijd om uit het oerwoud van de bijbel het hout te voorschijn te halen, het

donker te verlichten en een helder vuur aan te steken. Dwaze arm die slechts hout opstapelt voor uw eigen vuurbrand; dwaze hand, die reeds zo verdord is, dat ze niet eens meer willekeurig uitgestoken kan worden en toch de hand van Hem grijpen wil die hemel en aarde omspannt. Het Woord is van God en moet in ieder persoonlijk door Zijn Geest levend worden; als alleen onze geest zich met het woord bezighoudt, dan vindt hij zijn gelijke: doodsbeneden, maar niet de adem, die deze levend maakt. De spreuk moet begrepen worden: die niet door de wil des mans maar van God geboren zijn.

Heeft nu echter een mens dit werkelijk ingezien, heeft hij zich de waarheid door God laten geven, dan blijft er nog een ander gevaar het zout smakeloos te laten worden. Naar een ander woord moet nu geluisterd worden: gij zijt nu rein, zondig voortaan niet meer, opdat u niet iets ergers overkome. Men moet niet alleen het zout niet door een ander middel vervangen, het zout niet verzoeten – men moet ook het echte zout laten werken, waartoe het gegeven is, opdat het lichaam en ziel, gevoelens en gedachten, woorden en werken doordringe. Nu eens ontnemen sommigen aan het zout de kracht om de kennis te doordringen; het geloof zal des te groter zijn, hoe minder men ervan begrijpt. Anderen ontkennen weer de kracht van het zout om alle verhoudingen in het leven nieuwe vorm te geven en gaan uit de wereld in eenzame kloosters. Weer anderen sluiten het zout in hun gevoelens op of in een louter kennis- of gewoontegeloof en worden luie christenen, die trots zijn op hun rijkdom, terwijl het zout in hen al smakeloos wordt, omdat het niet gebruikt wordt. Hoe groot is nu het verderf geworden. Toen de waarheid er nog niet was, toonde men grote behoefte; nu vertoont zich oververzadiging. Gij zegt: Ik ben rijk en heb geenszins gebrek, en ge weet niet dat ge zijt jammerlijk, ellendig, arm, naakt en bloot. Voor het bedorven zout is er geen specerij meer. Hoe kunnen we ons er nu over verwonderen, als men nu schreeuwt, dat er helemaal geen zout is en men heeft er helemaal geen behoefte aan. Men heeft het zout smakeloos laten worden en omdat het nu niet meer werkt, geloven zij die voorbijgaan, zo maar te mogen beweren, dat er nooit waarheid op aarde geweest is. Nu is er een dubbele dood. Het christendom dat gestorven is, kan nu niets meer tot nieuw leven wekken. Kunst of wetenschap en menselijke kracht kan nu niet meer de nog eens gekruisigde Christus uit de doden opwekken. De priesters van kunst en wetenschap, die de slapende God van het christendom weer willen wekken, mogen wel vragen, hoe het de Baälpriesters vergaan is, die zich een hele dag helemaal schor schreeuwden. Weg met uw altaarkaarsen die mensen

aansteken en mensen uitdoven – dat Gods licht weer schijne, dat God u weer uit de hemel met vuur moge zouten. Weg met de eigen stem en de klankloze echo van de levenloze natuur, dat God weer uit de wolken spreke. Het Woord en de Geest van de levende God is door niets anders vervangen. Er is slechts één zout en wat een verderf vertoont zich, als dit smakeloos geworden is. De waarheid moet zo blijven, hoe en waartoe ze gegeven is.

Als dit alles nu zo is, zo laat ons dan nu ten slotte zien, welke ernstige vermaning uit deze waarheid tot ons allen komt, die als ware christenen voor de aarde een zout moeten zijn.

‘Gij zijt het zout der aarde’, een woord, dat even verootmoedigend als bemoedigend kan werken, dat evenzeer op eigen zwakheid, als op Hem kan wijzen, Die in de zwakken machtig is. In zoverre wij Gods Woord horen en aannemen, zijn wij een zout geworden; in zoverre wij Christus belijden in dit leven, worden wij een zout der aarde! Hoor gij, die u christen noemt, wat u toevertrouwd is! Zie de aarde, deze grote wereld, met al haar wonderen, gaven en krachten. In zoverre gij christen zijt, dient gij dit alles met specerij en instandhouding; in zoverre gij christen zijt, dient u het werk Gods, Die het leven geschapen heeft, leven in stand houden wil, Die in alle wisseling, alle verwoesting met Zijn raadsbesluit en werken de onvergankelijke blijft. Hebben wij ons ooit laten bekoren door eerezucht en ijdel pogen, zijn we ooit trots geweest op de krachten van onze geest, hebben we ooit in hoge idealen gedweept om voor het algemeen welzijn onze krachten op te offeren – welaan, uit de mond van Hem die Zijn woord bevestigt door tekenen die erop volgen, wordt het ons luide toegeroepen: Gij zijt het zout der aarde! Zou God liegen? Zou Hem iets berouwen? Ja, wij kunnen werken; ons werk zal niet ijdel zijn. Zie, welke legers er voor ons strijden. Wagen Israëls en zijn ruiters. Hoort gij niet de beloften Gods, die als cimbalen en trompetten uittrekken voor de legioenen, die geroepen zijn tot de dienst der gelovigen. Als wij niet anders willen weten dan Jezus Christus en Die gekruisigd, als Zijn zaak onze zaak is, dan is Hij zelf met en voor ons, die Zijn banier onder de heidenen heeft opgeworpen, Die heersen moet, tot alle vijanden aan de voetbank Zijner voeten liggen. Wij geloven allen nog in een bijzondere zin geroepen te zijn Christus te belijden en Zijn waarheid te verkondigen en in zo verre betekent dat ook nog in een bijzondere zin: Gij zijt het zout der aarde. Welke krachten, welke beloften heeft deze roeping, maar ook welke verantwoordelijkheid! Als het zout smakeloos wordt, waarmee zal het gezouten worden?

Het deugt nergens meer toe, dan dat men het wegwerpt en van de mensen vertreden wordt. Wij leven in een tijd waarin ons door Gods genade de vrije toegang tot Gods Woord geopend is, in een tijd waarin het zelfs op veel plaatsen geen smaad, maar eer brengt om de waarheid te verkondigen. Maar het zal ons tegelijkertijd wel niet aan verleidingen van anderen en van het eigen hart ontbreken om het zout smakeloos te laten worden. Als wij het ooit vergeten zouden, dat de waarheid van het Goddelijk Woord onvoorwaardelijk iets nieuws is, iets van de hemel gegeven, als we deze gelijk zouden willen maken aan een toevallige of willekeurige leer, als we daarmee zouden willen troosten zonder de onverbiddelijkheid en de ernst ervan te onderwijzen, als wij met één woord niet de Christus prediken, zoals Hij zich in de Schrift overal levend toont, zoals Hij in alle tijden bewezen heeft een Heiland te zijn, dan zullen we het zout smakeloos laten worden en – verschrikkelijk gevolg, al ons leren en werken zou niet alleen vergeefs geweest zijn, maar het gericht zou ons en ons werk treffen: gij zijt voortaan tot niets nut dan weggegooid en vertreden te worden! Hoe vele stemmen verheffen zich en zullen zich nog meer verheffen tegen de valse leraar: Gij hebt me als zout aangeboden, wat geen zout was; hebt mij troost gegeven, die niet genas; hebt mij de waarheid onthouden, die me kon helpen.

Wie zou er onder ons zijn, die van zichzelf zou willen zeggen: Ik ben het zout der aarde, als hij daarbij alleen op zichzelf en niet op een andere Gever zou willen zien? Niemand zal zich zonder het verschrikkelijkste zelfbedrog als de ware specerij voor anderen kunnen aanduiden, die niet met de apostel kan zeggen: ‘Ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij’. Zo veel van Christus, zo veel van leven. Dat is dus het eerste, dat we onszelf vergeten en iedere preek met de belijdenis beginnen: Niet als die van zichzelf spreken, maar die door God geroepen zijn. Wie door Gods- en zelfkennis begeleidt wordt, is door krachten van de onzichtbare wereld omgeven. Hoe gemakkelijk kan men voor de goede zaak mensen winnen, zodra ingezien wordt, dat het geen zaak van eigenbelang is. Het is ons immers niet zo moeilijk gemaakt. Wij hebben er niet voor te zorgen, wat wij doen en spreken moeten; wij hebben niet veel wegen en sluiptwegen uit te denken, die het ons mogelijk moeten maken om ons doel te bereiken; wij staan in de dienst van een Ander; Hij denkt, zint en beraadt voor ons, Hij wil ons alles duidelijk aanwijzen. Als wij de kerk onderhouden en steunen moesten, als wij ze moesten uitbreiden, dan zou het beter zijn, dat we de ogen neersloegen en naar huis gingen om een klaaglied aan te heffen; maar

een Ander is het, die deze zorg op Zich genomen heeft. Dit ene slechts is u gezegd, wat goed is en wat de Heere van u eist: Verloochen uzelf en volg Hem na, als gij Zijn discipel wilt zijn; verlies het eigen leven om een nieuw leven te winnen; geef Hem uw hart, Hij geeft u alles. Deze week is een week van gebed. Laten wij God bidden, dat hij ons bekwaam make, waartoe wij geroepen zijn, dat Hij ons Zijn Geest en de gaven van Zijn Geest zende, dat wij zelf leven en anderen tot leven wekken mogen!

Hebt zout bij uzelf en houdt vrede onder elkaar!

II

Preek over Romeinen 8:7

Vleselijk gezind zijn is vijandschap tegen God, omdat het de wet Gods niet onderdanig is, want het kan het ook niet.

Is de tot nu toe vervlogen tijd van het kerkelijk jaar voor ons dat geweest, wat ze moest zijn is Christus opnieuw voor onze ogen en in onze harten geboren, dan moet het nu zo zijn, dat Hij in ons wasse en toeneme. De Epifaniën-tijd sluit af met het evangelie van de verheerlijking van Christus. Toen Hij echter verheerlijkt werd, zegt de Schrift, werden aan Zijn zijde gezien Mozes en Elia, die met Hem spraken. De boden van die God, Die Zijn wet op aarde gegeven en toegepast heeft, waren tegelijkertijd de boden van de Vader en van de Zoon des mensen, zodat te midden van de mannen met een ijver als van vuur de lichtglans van de Heilige in Israël voor de Zijnen onthuld zou worden. Iedere nieuwe openbaring is de verheerlijking van die, die daaraan is voorafgegaan. Niemand weet echt van de verheerlijkte Christus, die niet tegelijkertijd van de verheerlijkte Mozes weet. De wetgeving wordt een zaak der engelen genoemd. Johannes, de boeteprediker, in wie Elia teruggekeerd is, wordt een engel genoemd om voor de Heere de weg te bereiden en Hij zelf, met Wie het Rijk Gods nabijgekomen is, begint Zijn ambt met in al Zijn woorden en daden te bevestigen, dat Hij niet gekomen is om de wet te ontbinden, maar om die te vervullen. Laten wij Hem volgen en laten wij, opdat Hij op Zijn weg door ons meer en meer gekend worde, daarop letten, wat ons de in Hem vervulde wet van ons zelf geleerd heeft. Laten wij van het woord der Waarheid vernemen, wat wij zonder Hem doen en kunnen, opdat we daarna graag willen belijden: Hij moet alles in allen zijn.

Naar aanleiding van onze tekst willen we met elkaar nadenken over de vleselijke gezindheid van de mens en wel, hoe deze

1. in alle opzichten vijandschap tegen God is;
2. hoe ze als zodanig openbaar komt in ongehoorzaamheid aan Gods wet;
3. hoe ze in haar diepste grond een totaal onvermogen is tot enig goed.

Er is een algemene zegswijze, dat iedere tijd zijn eigen geest heeft en dat

ieder individu een kind van deze tijd en van deze tijdgeest is. De geschiedenis echter houdt gericht over deze zegswijze door ze om te keren en laat ons zien, dat iedere geest daarentegen zijn eigen tijd heeft. Gods Woord kent een andere spraak en een ander onderscheid der geesten – het leert dat de wereld te allen tijde een eigen geest en dat alle vlees zijn eigen geest heeft. En ook Gods geschiedenis houdt gericht over deze zegswijze door ze om te keren en noemt de geest van de aarde wereld en vlees. Zo groot is het verschil tussen de geest van de mens en de eeuwige geest, dat hij juist de tegenstelling tussen vlees en geest zelf is. Wat uit het vlees geboren is, dat is vlees en hoezeer ook de mens eraan gewoon is om van zijn eigen wereld als de alleen werkelijke en levende te denken en te spreken en van de wereld der geesten slechts als van een wereld der schaduwen, zo beslist blijft toch Gods Woord bij Zijn uitspraak, dat veeleer onze werkelijkheid slechts een doodschaduw is voor het aangezicht van het licht uit de hoogte. Moeten wij niet werkelijk in dit licht bekennen, dat het hele leven van de natuurlijke mens een vrucht van vleeselijke gezindheid is? Alle zinnen van de mens zijn van nature op niets anders gericht dan op het aardse en het vergankelijke, op de schijngoederen van deze wereld. Een kind wordt geboren en wat wenst men de ouders toe: geluk voor het kind en een lang leven. Het kind groeit op en men wenst, dat het snel die gaven ontwikkelt, die hem een leven vol vreugde en eer beloven. De knaap wordt jongeling en men ziet dat hij op niets anders is bedacht dan om de zogenaamde goederen en geneugten van dit leven bij de grote kassa's van de lust der ogen, de lusten van het vlees en van het hovaardige leven in gangbare munt om te zetten. Wat de wereld geeft en geven kan, wat de dagen brengen en brengen kunnen, dat te zien, te bezitten en ervan te genieten, is de grote leus van de mensen. Genieten en weer begeren; dat is de blijvende wisseling van avond en morgen. De gedachten aan God, aan een vergelding in de eeuwigheid, de stem van het geweten, de aanblik van leed en dood – deze rechters, door God onder de mensen besteld, worden het land uitgewezen, want jegens God en het Goddelijke is men vijandig gezind. Daar nu echter toch de mens van het Goddelijke geslacht is en deze oorsprong niet loochenen kan, richt het denken des vleses zich erop om het aardse om te scheppen en om te vormen in de natuur van de geest, de dood als het leven, de duisternis als het licht en het onvermogen als kracht voor te stellen. Terwijl God de mens vlees en dood genoemd heeft, omdat hij zonder God is en God hem uit het paradijs heeft verdreven, probeert de mens nu de wereld tot een paradijs te maken, zich steeds meer te gedragen als een heer der

aarde en in plaats van doornen en distelen, bloemen en vruchten te oogsten.

U kent de wetten van bescheidenheid, zedigheid en deugd, zoals de wereld die geeft en waarmee ze toch niet anders bedoelt dan met dit bedrieglijke schijnschoon haar naaktheid te bedekken. Gods goedheid en ordening wordt daarbij in louter dwaasheid en wanorde verdraaid en verkeerd. God heeft de mens naar Zijn beeld geschapen, maar het eerste werk des vleses is het om naar zijn eigen beeld een schijngod te maken, alsof de mens de eerste zou zijn en God pas naar des mensen beeld gedacht en gemaakt zou zijn. Terwijl naar Gods wil door de uiterlijke gaven en krachten de innerlijke opgewekt, gesterkt en verlevendigd worden, gebruikt de vleeselijke gezindheid juist de innerlijke gaven om de uiterlijke juist te meer te misbruiken. Daarbij komt nog, wat ik aan God te danken heb: de gezondheid van mijn lichaam, de gaven van mijn geest, mijn hart, mijn verstand, daarop beroem ik mij, als zou het mijn verdienste, mijn buit, mijn triomf zijn en wat ik mezelf aandoe, mijn leed, mijn zonde, mijn ellende, mijn luchtspiegelingen, daarover klaag ik als zijnde des werelds loop en de zwakheid van mijn natuur. Terwijl ik mij juist door zulke ervaringen zou moeten laten leiden om te onderscheiden, wat God mij aandoet en wat ik mijzelf aandoe, geloof ik veeleer aan mijn groot recht om te klagen dat God Zich in de wereld niet openbaart, zoals men het zou moeten verwachten, als er een allievend Vader in de hemel leefde en regeerde. Ik geloof meer in mijn recht om te jammeren dat de hoge idealen van de vurige, onschuldige jeugd in het leven niet vervuld werden, dat de wereld boos en slecht is en dat het verlangde doel van al het edele en goede slechts een mooie droom van mijn mooie hart blijft.

Zo liegt men zichzelf voor, dat men, zoals God, alleen het goede wil, de openbaring van de heerlijkheid van de eeuwige goederen en de openbaring van het koninkrijk Gods en men begeert toch niet anders dan een afgod op de troon te zetten en een rijk te scheppen, waarin wij met onze lusten en wellusten kunnen heersen. O, hoe heilzaam is juist daar Gods beschikking, dat Hij 's werelds loop zo bepaald heeft, dat wij het niet ontkennen kunnen, dat de zogenaamde goudkorrels slechts broodkruimels zijn; hoe heilzaam is Gods beschikking, dat Hij ons laat lijden onder de ziekte van onze zonden en ons met wonden slaat, zodat wij onszelf in deze spiegel eens zien en onze weerzinwekkende gestalte voor het aangezicht des Heeren belijden, dat we bekennen zouden, dat ons lichaam dood is om der zonden wil en dat de hoop des levens op een Ander rust. Ja, vleeselijk gezind zijn is de dood. Wie naar het vlees

wandelt, is niets anders dan een zieke, die door angstige droombeelden gekweld wordt en op zijn bed ligt te woelen, op wil staan om te gaan en steeds weer als een gebondene van de dood in elkaar stort. Evenals de dood is de bron van alle aardse begeren niet te verzadigen en de vrucht ervan is even leeg als de dood. De meest grootse en schoonste werken van de mensen zijn nauwelijks iets anders dan beelden, waarvan de schoonheid in de leden en de ziel slechts in de vormen bestaat en toch heeft de Waarheid alles moeten verbrijzelen, wat het vlees uitgedacht en uitgewerkt heeft als potten, die slechts stof en as bevatten.

Hoewel echter de mens vleselijk en dus vijandig gezind is jegens God en bedenkt, wat menselijk is, zo bedenkt God toch, wat Goddelijk is en koestert gedachten des vredes over ons. De wereld bekommert zich niet over de vreemde en verre Heerser en Koning; deze Heerser is echter wel bekommerd over Zijn volk en omdat Hij weet, dat slechts onder Zijn scepter geluk en zegen gedijt, streeft hij ernaar om de afvalligen weer onder Zijn heerschappij te verzamelen. God geeft Zijn wet. Wat zullen nu de onderdanen doen? Zullen zij zich onderwerpen of zal hun innerlijke vrijheid nu uitbreken in openlijke opstand? Onze tekst zegt: Vleselijk gezind zijn is vijandschap tegen God, omdat het de wet Gods niet onderdanig is. Wij hebben zoëven gezien, wat het vlees wil en doet; nu treedt God op met de openbaring van Zijn wil en doen. Terwijl de mensen erop uit zijn zich op aarde te handhaven als heer, als één van God, als zulken, die hun leven in en uit zichzelf hebben; zo is nu Gods openbaring in de eerste plaats erop uit de mens tot het inzicht te brengen, dat hij zonder God is, een knecht der zonde is en onder het oordeel Gods ligt: te dien dage zult ge de dood sterven. De mens had tegen Gods wil gegeten van de boom der kennis des goeds en des kwaads; hij had God niet vertrouwd, had eraan getwijfeld, dat Gods wil altijd tegelijkertijd een wil tot heil van Zijn schepsel is en hij had dit gedaan, omdat men hem gezegd had, dat hij niet zou sterven als hij zou eten, maar als God zou zijn en het goed en het kwaad zou kennen.

Nu openbaart zich God aan de mens. Zie, zo spreekt Hij in Zijn wet: Ik ben God en zo onderscheid Ik goed en kwaad, onderzoek nu, Adamskind, wat gij door de verboden vrucht verkregen hebt, uw kennis van goed en kwaad, of gij nu werkelijk datgene, wat gij begeert en de slang beloofd heeft, verkregen hebt, dat ge niet zou sterven maar Gode evengelisch zou zijn. Indien gij juist onderzoekt, zult gij moeten bekenen, dat niemand goed is dan alleen God, dat Hij van u alleen het goede geëist heeft, omdat Hij tegelijkertijd voor u het goede was, dat gij echter

met uw kennis van goed en kwaad, juist omdat ge u van de enige bron van het goede verwijderd hebt, niets anders dan kwel en kwaal, louter wanhoop, schrik en grimmigheid op de hals gehaald hebt. Daartoe geeft God Zijn wet, opdat wij belijden zouden: Zie, Heere God, Gij, Die de hemel en de aarde gemaakt en de mens naar Uw beeld geschapen hebt, Gij wilde al mijn heil, geluk en zaligheid; ik heb U echter niet geloofd en daarom heb ik Uw kracht, Uw waarheid en Uw gerechtigheid verloren; ik ben een ontzettende dwaas geworden, omdat ik wijzer wilde zijn dan Gij mij gemaakt hebt. Omdat ik waande mij een ogenblik heimelijk van u te kunnen verwijderen, ben ik nu zo ver van U gescheiden als de dood van het leven. Nu echter zijt Gij Heere en evenals Gij alleen goed zijt, zo is ook Uw wil alleen goed en zo zou ik ook graag Uw wet houden, want deze is immers heilig, rechtvaardig en goed. Echter, Gij weet het, tegenover deze Uw wet kan ik slechts stellen een wet der zonde en des doods in mij, dat is in mijn vlees, waaronder u allen besloten hebt vanwege hun ongehoorzaamheid. Zo bid ik U dan nu, dat U dit verbond onder ons opricht, dat U Uw wet in mijn hart geeft en ons een nieuwe, zekere geest geeft om U te dienen als een koninklijk en priesterlijk volk in heilig sieraad.

De wet moet leiden tot ontdekking van zonden en tot een innig verlangen naar een eeuwige hogepriester, die ons kan reinigen van de dode werken om de levende God te dienen. Dat alleen kan de wet willen, want het is Gods wet, waarnaar in de hemel geleefd wordt en volgens deze wet kan slechts hij leven, die wederom geboren is, aan wie het burgerrecht in de hemel gegeven is. De wet eist een volkomen man, zonder gebrek en bedrog.

'Gij zult u geen gelijkenis, noch enig beeld maken', spreekt de Heere. Hoe echter kan een mens, die zonder God is en dood in de zonden, aan God denken zonder zich een beeld van Hem te maken, zonder Gods heerlijkheid te veranderen in het beeld van een vergankelijk mens en hoe kan dus iemand het wagen dit ene gebod te willen houden, tenzij God zich aan hem tevoren geopenbaard heeft in het aangezicht van Hem, in Wie al de volheid der Godheid lichamelijk woont. Het is Gods wet en niemand matige zich aan wat Godes is. Deze wet is de eeuwige wet, die niet vergaan zal; zij is de heerlijkheid van de woningen des hemels; zij is de glans, waaruit de lichtgewaden der engelen geweven zijn; zij is het vuur, dat de aarde verbranden zal; zij is de zon, die voor de blik van een eeuwige Geest dag en nacht scheidt. Deze heerlijkheid ziet het zwakzinnige oog des vleses niet. In plaats van in de allereerste plaats te erkennen, dat de wet op aarde Gods krijgsman

is om met wapens ter rechter en ter linkerzijde al het halsstarrige volk en al het begeren en zinnen neer te slaan en alle vlees tot de bekentenis te dwingen: 'wij zijn allen gelijk verslagenen voor het aangezicht des Heeren en voor het aangezicht van Zijn woord', in plaats daarvan begint de mens met de wet, alsof het een bekende is, aan wiens eisen men wel voldoen wil. Hij ziet er weliswaar schrikwekkend uit en als hij spreekt klinkt het bedreigend, maar men gelooft toch het tot een redelijke samenwerking en vriendschap te kunnen brengen. Dat in de wet onmeetbare krachten liggen, voelt men wel, maar juist deze krachten wil men zich toeëigenen en daarmee zichzelf toerusten. In plaats van te erkennen, dat de wet Gods stem in ons en tot ons is, dat wij vijanden zijn, menen wij dat het tegelijkertijd onze eigen stem is en dat het het meest raadzaam is aan deze stem, ons betere ik, te gehoorzamen. Wij menen de wet gemakkelijk in ons eigen hart en in onze eigen handen te kunnen nemen; deze wet, die slechts in het rijk, in de wegen en de daden Gods, in Christus en in Zijn gehoorzaamheid leven heeft en hier alleen waarachtig geliefd kan worden; deze wet, die zelfs in het Oude Testament zinnebeeldig in de ark rustte, waarover Gods heerlijkheid troonde en die de hogepriester slechts eenmaal per jaar, door offerbloed gereinigd, voor heel Israël naderen mocht.

Maar voor de mens, die blind is voor de eigenlijke toestand tussen hem en God is de wet helemaal geen aanklager, maar hij hoopt veeleer, dat hij de wet tot een voorspraak bij God kan maken. Dat de wet zo scherp is als een mes, zo zwaar als een strijdbijl en dat zijn strikken, strikken des doods zijn, daarvan weet hij niets. Hij begint met goede moed om het met de wet te proberen, om deze te houden en zo maakt hij van de wet in plaats van een dienaar Gods een werktuig van zijn eigen wil en van een dwaas begin.

Wat doet nu echter de wet? De wet is trouw in de dienst van God; heeft men haar eenmaal gelijk gegeven, dan eist zij steeds dringender; zij laat zich niets ontroven, zij slaat toe, laat zich niet afwijzen, niet binden, niet verkorten, zij dringt door tot onder de deur, komt door slot en grendel heen en wil zeer beslist dat men haar in alles dient en gelijk geeft. Dan merkt het vlees spoedig, welke last het met de wet op zich genomen heeft. Men heeft de hele dag gewerkt en men denkt thuis te bidden en te rusten, maar plotseling komt de wet, berooft ons van de schaarse bete, die wij verdiend dachten te hebben, verandert de gewenste rust in een woeste strijd, brengt ons na het dagwerk nu echt nachtwerk, steekt de plaats, waar we vrede dachten te hebben in brand, drijft er ons uit, maakt dan de hele wereld voor ons tot een chaos zoals eens,

toen de wateren en het droge nog niet gescheiden waren, toen er nog niets leefde op de aarde, en jaagt en zweept ons zo door het leven zonder ons ook maar het minste sprankje hoop te gunnen. En waarom deze strijd, deze nood, deze vertwijfeling? Daarom, omdat men zich nog steeds niet onderwerpen wil op genade of ongenade, maar steeds weer voorwaarden stelt, waarop de wet niet kan ingaan. Dan schreeuwt men wel eens tot God om kracht voor het goede maar aan deze angstschreeuw ligt altijd het geheime verwijt ten grondslag, waarom God mij dan niet anders geschapen heeft. Men verkiest zelfs de dood, jammert over de hele wereld, echter alleen maar omdat men inziet, dat de wet mij niet in rust van het leven laat genieten. Dan toorn men weer tegen God als tegen een despoot en men ergert zich aan de wet als aan de gesel van een harde heer. Men heeft wel berouw, maar dit berouw is in wezen slechts boosheid en wanhoop, omdat we ontdekken dat we ons toch niet zo goed kunnen maken als we dachten. Hoe verschrikkelijk zulk berouw ook is, even groot is direct daarna weer de lichtzinnigheid. Van het heden, heden der wet maakt men steeds weer een heden en morgen. Men bidt ook wel eens om rust bij de wet voor een paar uur of een paar dagen, omdat men van alle strijd zo afgemat is en omdat men weer op krachten moet komen. Zo krijgt men echter alleen maar nieuwe krachten om direct daarna weer een nieuwe marteling over zich te kunnen brengen. Ten slotte wil men echt wel het oog der boze lust van zich afwerpen, maar men wil daarmee tegelijkertijd het oor voor de boze toon van de wet sluiten. Men heeft de wereld en zijn begeerlijkheden nog veel te lief; men denkt, zoals men is, nog veel te goed van zichzelf en daarom blijft het vlees zich verzetten, begeren, liegen; het blijft ongelovig en ongehoorzaam en daar het op deze wijze niet voort kan gaan, wordt het steeds meer een uitgemaakte zaak, dat het op de een of andere manier met de wet in orde moet komen. Men begint te twijfelen aan het recht van de wet; vervolgens motiveert men heel beslist zijn eigen rechten ten opzichte van de wet. Waarom dan, beweert de één, zou ik datgene aan de wet en aan het woord van God moeten onderwerpen, wat ik met mijn eigen rede geteeld en gekweekt heb? Heeft God mij niet zelf de rede gegeven om ze te gebruiken en niet om ze te laten binden? Maar, zeg mij, was niet Izaäk Abrahams enige zoon, hem van God gegeven; was het niet tegen alle rede en natuur, dat God deze ten offer vroeg en toch eiste God dit en rekende Hij de gehoorzaamheid des geloofs tot gerechtigheid. Maar wat, zegt een ander, God heeft immers zelf bevolen om aalmoezen te geven, in de binnenkamer te bidden, in Zijn voorhoven te zijn en Hij heeft aan dit alles de beloften van het

eeuwige leven verbonden en moet ik nu niet, nu ik dit allemaal met Gods hulp gedaan heb, mijn hoop hierop gronden? Ach gij, gij kent de Schrift niet, noch de kracht Gods. Wat, zeggen wij, dat Abraham gevonden heeft naar het vlees? Dit zeggen wij: is hij gerechtvaardigd door de werken, dan heeft hij wel roem, maar niet bij God. Wat, zegt een derde, moet ik niet liefhebben, die mij liefhebben, eren, die mij eren, moet ik niet doen, wat mijn ouders graag zien, dat ik doe, moet ik mijn talent begraven, dat mij gegeven is; dit betekent immers, dat ik Gods ordinantie in de wereld door iets nieuws omverwerp. Maar weet gij niet, dat degene die zijn leven wil behouden, het zal verliezen? Gij allen, het zwaarste der wet: het gericht, de barmhartigheid en het geloof, de geest van de wet hebt gij niet gewild. Uw strijd hebt ge beëindigd, maar op deze wijze: de wet hebt gij onder uw voeten in het stof vertreden, de profeten zijn gedood, het woord van de levende God is gekruisigd en rebellen trekken in overwinning op. Zou de wereld vanuit haar roes in menig kamertje kunnen zien, dan zou ze over deze triomf haar gericht zien.

Wat is echter dit gericht? Kom en zie het! Daar zit menigeen, die het zo gedaan heeft, zoals alle vlees het gedaan heeft. Hij denkt er nu over na hoe hij zich vroeger met de wet en met zijn zonden afgesloofd heeft en hoe hij nu rustige dagen beleeft; midden onder deze gedachten wordt hij door een schrik overvallen. De zonde wordt hem plotseling, als nooit tevoren onder de ogen gebracht: donder, vuur en aardbeving en daarachter nadert de Heere God. Hij wil de wet grijpen, deze aandoen als zijn wapenrusting, maar hij voelt dat hij door een macht vastgehouden wordt en al zijn leden door onmacht gebonden. 'Saul, Saul, wat vervolgt gij mij?' Vleselijk gezind zijn is vijandschap tegen God, omdat het zich niet onderwerpt aan God, want het kan ook niet. Men heeft zich aan Gods wil niet willen onderwerpen, nu ervaart men het gericht dat men het ook niet gekund heeft. Heil de mens die in zo'n ogenblik niet verder te rade gaat met vlees en bloed, die oog, oor en hart laat openen, zodat hij zich bekeert en de Heere hem helpt, die het gebed des Heeren nu in Zijn naam leert bidden: 'Vergeef ons onze schulden en verlos ons van de boze', die nu belijdt dat hij tegen God alleen heeft gezondigd en nu in Hem gelooft, Die alleen rechtvaardig is en de goddeloze rechtvaardigt. In Christus wordt nu de zondaar Gods aangezicht geopenbaard, niet zo, dat hij voor dit aangezicht sterft, maar dat hij leven heeft. De zonde, die hij als zijn afgod gewillig gediend heeft, is hem nu van harte vijand geworden, zodat hij zich nu tegen zichzelf aan de zijde Gods en Zijn

Christus schaart om met Hem te strijden en te overwinnen. Van zichzelf heeft hij ervaren, dat hij het goede niet doet, niet wil en niet kan en deze ervaring zal nu in hem tot een voortgaande tucht worden om hem van zichzelf af en steeds meer tot Christus te leiden. Wat voor de onbekeerde Gods straf en gericht is, namelijk dat, wanneer hij denkt zijn eigen wil te doen, het hem geheel onmogelijk is, zich aan de wet Gods, aan de waarachtig goede wil te onderwerpen; dit onvermogen en deze eigen wil des vleses wordt nu in Gods hand voor de bekeerde een tuchtmiddel om hem voortdurend naar het doel te drijven, zodat hij zeggen kan: 'Ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij'. De overwinning des Geestes op aarde is niet, dat de mens nu niet meer vleselijk is – want dat blijft hij; vlees en bloed kunnen het koninkrijk Gods niet beërven – maar dat is de overwinning, dat de zonde in het vlees veroordeeld en verdoemd wordt, dat de onmacht van de mens aan de dag komt en de waarheid van het woord: dit is alleen het eeuwige leven, God, Die alleen waarachtig God is, te kennen en Jezus Christus, die Hij gezonden heeft. Zo geschiedt het dan, dat juist de christen het meest en alleen de diepe verdorvenheid van zijn hart gewaar wordt, opdat hij aan Gods genade genoeg zou hebben, dat juist hij het alleen ervaart, hoe het onmogelijk is om de gezindheid des vleses maar in het minst in overeenstemming te brengen met de eisen van de wet, opdat hij vanuit deze tegenstelling des te beslister leert het kwade te haten en het goede aan te hangen.

Laat ons daartoe ten slotte nog een blik werpen in de voortdurende strijd tussen vlees en geest, want deze staan altijd weer tegen elkaar, zodat ge niet doet, wat ge wilt. Hoe ziet het er dan met ons handelen uit? Wij noemen ons rechtvaardig uit het geloof en zalig in het belijden; we geloven en belijden een almachtige God, Schepper van hemel en aarde en nochtans betrappen we onszelf elke dag erop, dat we ons afbeulen en martelen, als zouden wij het zijn, die moeten scheppen en regeren en de voorzienigheid uitoefenen; zoeken we niet elke dag angstig naar raad, waar God reeds lang geraten en gezorgd heeft, proberen we niet dingen in ons bezit te krijgen, die ons in staat moeten stellen tot het één of ander, terwijl we als kinderen toch slechts te ontvangen hebben? De belijdenis des geloofs sluit met de woorden: 'ik geloof een eeuwig leven', en toch is er niemand, die niet door zijn vleselijke gezindheid verzocht wordt om zo blij te zijn met de dag van heden, als zou haar vreugde volkomen zijn en voor de toekomst te beven, als zou die een eeuwigheid van ontzaglijk groot leed brengen. De Schrift zegt: houd God voor ogen en in het hart, en toch moet God ieder ogenblik weer Zijn

aangezicht voor ons verbergen, omdat wij het zichtbare voor ogen houden en ons hart vervuld is van arglistigheid en wereldzin. Wij schrikken en laten ons in de war brengen als degenen die ons lief zijn, ons miskennen; in plaats van in droefheid geduldig en in vervolging vrolijk te zijn, wordt men mismoedig, rechtvaardigt zichzelf en laat zich verleiden om zelfs tegen God te murmureren. En bij dit alles is de traagheid des vleses zo groot, dat men alle vrees en berouw vergeet, Gods rijk en het eigen rijk weer scheidt en zich houdt voor het verworpen geslacht, dat God wilde aanbidden en niets wist van het heil van Jehovah en niet wilde horen van Zijn heilige profeten. Christenen stellen zich tegenover de wereld, omdat ze van de wereld niet zijn en zaaien een ander zaad en toch, hoe weinigen zijn er, die niet bijna helemaal verleid worden om met jaloersheid en afgunst met één oog te zien naar de geneugten van de vergankelijke lust. Wij beroemen ons op de hoge roeping in de wereld te staan als diegenen, wier wandel in de hemelen is, dat de Geest in ons de wereld straft die in Hem niet gelooft en ons overtuigt van het oordeel dat de overste dezer wereld geoordeeld is, en toch stelt men zich weer gelijk aan de wereld, zoekt het zijne en niet hetgeen des anderen is, spreekt, waar men zou moeten luisteren, woedt en tiert, waar zwijgen zou betamen en vervult op deze wijze de vleselijke begeerte. Zoals de wereld het hare probeert te vergeestelijken, zo laat nu de vleselijke gezindheid in de gelovige het geestelijke verwereldlijken, wil het onzichtbare zichtbaar maken en vermengt opnieuw God en wereld. De blijdschap, waarmee wij ons in God moeten verblijden, hoe weinig verschilt zij soms van de vreugde om aardse dingen en hoe vaak is de goddelijke droefheid om de zonde nog vermengd met de aardse droefheid om schande, ongeluk en leed, welke een gevolg zijn van de zonde. Hoe vaak geloven we dan weer onze ervaringen te kunnen doorzien als een heldere, klare bron en slechts één ogenblik en in die bron wordt een steen geworpen en van de bodem woelt vuil op; zo behoeft ons slechts het geringste te beroeren en uit de boosheid van ons hart komt weer allerlei vuiligheid voort.

Wat moeten wij nu met al deze ervaringen? Ze moeten ons steeds weer van geloof tot geloof drijven, ons leren, dat zoveel het aan ons ligt, wij alles verdraaien, dat wij erop uit zijn om ons aan God te onttrekken en dat Degene, Die ons geroepen heeft, ons ook moet sterken, bekrachtigen, volmaken naar de kracht, waarmee Hij alle dingen aan Zich kan onderwerpen. Wij moeten de tegenstand van het vlees in ons ervaren teneinde des te meer om de Geest te bidden en in Hem het vlees te kruisigen benevens de lusten en begeerten en de zaken des vleses te

doden. Waar veel gestreden wordt, daar moet veel overwonnen worden; uit de strijd des vleses komt het tot de overwinning des Geestes. Waar echter de Geest overwint, daar overwint ook het leven in de geest. Waar het geloof is, daar is alleen het geloof en zijn niet de werken der wet; daar is het leven en niet de dood; daar is vrede en vreugde, niet meer jammer en klacht, daar zijn niet meer wijzelf, maar onze Heere Jezus Christus. Houd Hem, onze Heere, onwankelbaar in gedachtenis; wie Hem heeft, heeft met Hem een God, Die helpt en een Heere Heere, Die van het lichaam der zonde verlost. Amen.

III

Preek over Hebreëën 10:38

De rechtvaardige zal uit het geloof leven

Deze woorden zijn in de eerste plaats een uitspraak uit het Oude Testament. Drie keer vinden we ze terug in het Nieuwe Testament. Ze betuigen de overeenkomst van de beide testamenten in een leer, die de hoofdsom van de gehele huishouding in de gemeente Gods bevat, die, altijd het minst begrepen, het volle verstaan ervan evenwel zorgvuldig bewaart. Het is de leer van het geloof, dat rechtvaardig en zalig maakt en de bron des levens is. Het is deze leer, die zo wezenlijk is voor het Nieuwe Testament en die toch ook zo volledig in overeenstemming is met de geest van het Oude Testament, dat ze juist daaruit licht en waarheid verkrijgt en anderzijds eerst de wet en profeten ten volle doet verstaan. 'Ik schaam mij het evangelie van Christus niet', schrijft de apostel Paulus, 'want daarin wordt de gerechtigheid Gods geopenbaard uit geloof tot geloof; gelijk geschreven is: de rechtvaardige zal uit het geloof leven'. Voor het verlangen van de heilbegerige mens om rechtvaardig en vroom te zijn en om met God verenigd te worden, tegenover de aanspraak van velen rechtvaardig te zijn en tegenover de aanspraak van iedere religie naar de mens, die er zich op beroemt zich de goddelijke natuur deelachtig te maken, prijzen wij ons evangelie, waarin de gerechtigheid Gods geopenbaard is. Want deze gerechtigheid heeft God niet geopenbaard tot gericht, maar opdat ze de onze worde door het geloof. Ons evangelie is het woord van de volmaaktheid, die in God is en van Zijn Zoon, Jezus Christus; ons evangelie is echter tegelijkertijd ons geloof en het geloof is onze volmaaktheid, is de toeëigening van de gerechtigheid en van het heil en ons leven. Laten wij dit leven des geloofs beschouwen en hoe we in dit geloof hebben:

1. de kennis Gods;
2. de gerechtigheid;
3. de vrede.

Als dat, wat geloofd moet of kan worden, beschouwt men gewoonlijk zaken, die men wenst of vreest zonder ze te bezitten of voor ogen te hebben, van welke men een vermoeden heeft, zonder iets ervan te

weten, die niet in onze macht zijn, zonder dat wij het toch zouden kunnen ontkennen, dat zij macht over ons hebben. De mens, zegt men, is geboren voor een leven in het licht, waar men werkt en ziet, maar hij is gekomen uit het donker; donkerheid begeleidt hem en aan donkerheid valt hij ten deel. Wie geen behagen meer heeft in zijn levenswerk of voor wie het dreigt te eindigen, die ontsteke voor zich een schemerend licht voor die nacht, waarvan wij de diepten en schatten niet kennen en waarvoor niemand werken kan. De stervende, zegt men, kan uit het geloof leven, de ongelukkige kan zich met het geloof troosten, de miskende, de zwakke van geest kan hierin steun vinden. Maar is het zo? Moeten slechts de schaduwbeelden van de zichtbare dingen, die als in een droom verlustigen, het voorwerp des geloofs zijn? Is het zo, dat het direct uit de dodenhuisen hier in de woningen des levens van een andere wereld gaat, uit de klaaghuizen hier in de groene weiden en de gouden paleizen daar gaat? Is het zo, dat men slechts in het korte uur des doods, in deze niet te ontlopen enge pas naar de overzijde, waar men het genot en het bezit van dit leven niet meer en dat van het toekomende nog niet heeft, dat men daar uit het geloof leven moet? Is het zo, dat onder de vele geesten, die in de mens wonen, enige slechts, die zich op aarde niet thuisvoelen, de nieuwsgierige vraag, de verwaandheid van de mens, die zich niet voldoende erkend en beloond vindt, de levenslust, die leed en dood vreest, door het geloof in een andere wereld hun leven zullen verlengen? Neen, laten we zoiets niet geloven.

Het evangelie, dat wij geloven, belooft geen troost over een droefheid, die het niet zelf veroorzaakt heeft, kent geen hoop, die het niet zelf gewekt heeft, geeft geen burgerrecht voor een andere wereld, waarvan wij ons hier niet reeds verzekerd en waarin wij ons hier niet reeds verheugd zouden hebben. Het doen en laten van de mensen, dat wij zien, allerlei werk en onmacht van de mensen, dat voor onze ogen vergaat, dit aardse leven zal niet behouden en verheerlijkt worden, want het ligt onder het oordeel des doods. Een ander leven echter, dat geen mens gezien en geen oor gehoord heeft en in geen mensenhart is opgekomen, de grote daden Gods vol leven, geest en waarheid, die zijn ons geopenbaard, die zijn het, wat we geloven moeten. Wel hoort de mens in zijn hart menige stem, die zegt, dat het leven der wereld bevekt en dat wie rein is, met een meer volmaakte, zalige wereld in verbinding komt, maar van wie deze stemmen komen, heeft niemand vastgesteld, van een reine weet niemand en een volkomen zalig leven heeft niemand werkelijk gezien. Wel ziet de mens in zijn leven voetstappen, die van zegen druipen, die de gang van een Eeuwige, van een Almachtige, die

→ *vgl. moekelike "ullo eep die dient"*
de gang van God laten zien. Hem zelf echter, die zo voortschrijdt, heeft niemand gezien.

Doch gij, die zulke stemmen hoort en zulke voetstappen volgt, u verkondigen wij Jezus Christus. Zie, hier is de Reine, hier is Hij, Wie het gegeven is, het leven in Zichzelf te hebben. Hier is Hij, Die in de onzichtbare wereld Zijn vaderland had, waarin Hij thuis bleef en Zijn Vader, Die Hem in alle dingen hoorde en engelen, die Hem dienden. Hij noemt Zich de Weg, de Waarheid en het Leven. Hij is gestorven en opgewekt en heeft daarmee bewezen Gods Zoon te zijn, met macht bekleed. Die nu God opgewekt heeft, is Hij niet Dezelfde, Die van tevoren onder ons heeft gewandeld en ons het getuigenis van Zijn geloof en gehoorzaamheid gelaten heeft? Die daarna opgevaren is tot God, is Hij niet Dezelfde, Die eerst tot ons is nedergedaald? Het Woord, Dat de Geest verheerlijkt heeft en nog in ons verheerlijkt, is dat niet het Woord, Dat vlees geworden is? Geloof in de Heere Jezus en gij zult zalig worden en uw ganse huis. Wat is de predikatie van deze Prediker en wat is het eigen getuigenis van deze Getuige? Van Goddelijke dingen heeft Hij gesproken en God heeft hem getuigenis gegeven. Dit drievoudige: Christus, Die predikt en Zelf de inhoud der prediking is; het getuigenis van God de Vader, waarmee Hij van Hem getuigd heeft; de Geest, Die aan de prediking leven geeft en ons Christus voor ogen schildert; dit drievoudige is in het evangelie, dat wij moeten geloven, verenigd.

Het geloof is de toekeer van het hart tot God, Die Zich tevoren tot ons gekeerd heeft. Aan deze toekeer en inkeer gaat een toenadering vooraf. Eerst komt de prediking tot ons; ze spreekt van Goddelijke dingen en tot deze Goddelijke dingen trekt ons een vermoeden en een verlangen. Deze prediking verschijnt ons levendig in ons huis, in de kerk, in de gemeente, waartoe we behoren.

Aldus opgewekt, bidt de mens om geloof en dat is reeds genade; hij hoort de prediking van het geloof en dat is ook genade, maar hij staat slechts door het geloof van anderen in verbinding met de Goddelijke dingen, niet door zijn eigen geloof. Men gelooft niet het Woord, maar de geestvolle prediking van het Woord, niet God, maar het evenbeeld en de Geest van God in anderen. Als wij het voor hen opnemen, die geloven, laten we ons dan in de eerste plaats afvragen, of we ook weten, wie, in wie en waarom wij geloven. We moeten niet alleen geloven, omdat we het van anderen gehoord hebben, maar omdat we zelf het Woord des levens gehoord, bekend, gezien en getast hebben.

Alleen Gods Woord, dat door de Geest geopenbaard is als het Woord van de levende God mag en moet men geloven. Dan alleen staat het

Woord borg voor de waarheid. Wie vast wil staan en zeker wil wandelen, heeft niet alleen nodig dat hij staande blijft en het zwaartepunt van het geestelijk leven kent; hij moet ook vaste grond onder zijn voeten hebben. Deze vaste grond is Gods Woord, Dat getuigenis aflegt van Jezus Christus en gij doet wel, als gij daarop acht geeft. Maar juist dat Woord moet ons geopenbaard zijn, moet voor ons de rotsgrond zijn, waarop onze voeten gesteld worden.

Gods woord en daad richt zich tot ons, hoewel van tekenen en wonderen begeleid, op menselijke wijze. In uw geweten hoort ge een spraak; het schijnt uw eigen spraak; de wet door Mozes gegeven schijnt niet zo ongelijk aan menselijke wetten; Jezus, hoevelen vonden niet, dat Hij gelijk was aan anderen. Hebt gij Hem gevolgd op al Zijn wegen en Hem in het hart gezien, zodat gij weet, dat hij geen zonde heeft? Was u erbij, toen Hij in het heiligdom der hemelen inging en een offer bracht, dat eeuwig geldt? Wie staat er borg voor, dat u geen vals beeld van Christus maakt, als niet door Gods Geest in Hem voor u wordt geopenbaard de heerlijkheid van de eniggeboren Zoon des Vaders? Kan dan in Gods zaak een ander getuigenis afleggen dan God zelf? Slechts dan kan van een waar geloof sprake zijn, als er voor u een tijd gekomen is, waarin u uw oog niet kon opendoen, zonder dat u de schrijvende vinger Gods zag, waarin u met het oor niet mocht horen, zonder dat u het 'keer weder, keer weder' uit Gods mond vernam, waarin u niet bij iedere polsslag Gods nabijheid gewaar werd. God moet er bij zijn, als u de Bijbel leest, dan wordt het daarin helder, hoog en licht als in een Godshuis. Dat alleen is het levende geloof, dat, terwijl het Christus tot Middelaar en voorwerp van zijn overtuiging heeft, als grond van zijn vertrouwen de levende God heeft. Wij hebben niet alleen de letter van de Schrift, maar ook de Geest, Die het Woord levend maakt.

Dat is nu echter het ongeloof, dat men denkt: God zwijgt en Hij spreekt niet meer, Hij houdt Zich stil en doet niets; Christus is opgevaren en Hij getuigt niet meer en de Geest houdt Zich verre van ons. Daarentegen heeft het geloof de ogen altijd geopend voor de Heere, Die in alles werkt, Die altijd rondom ons is en Zijn aangezicht niet voor ons verbergt. Dat is nu juist het ongeloof, dat we de zichtbare wereld meer werkelijkheid toevertrouwen dan de levende eeuwige goederen, dat we geloven dat onze arm meer macht heeft dan God, dat we menen, dat de hemel instort als wij geen vaste plaatsen op aarde aanleggen, dat wij ons volstrekt niet tot hen willen begeven, die belijden, dat zij slechts te ontvangen hebben, beide, licht en recht en te verkondigen de deugden van Hem, Die ons geroepen heeft. Daarentegen is het geloof een

voortdurend opmerken en een voortdurend vernemen, een voortdurende ontleding van eigen zin en een voortgaande vervulling met de Geest van boven.

Vraagt men, hoe, wanneer en tot wie God spreekt, dan zou daarover veel te zeggen zijn. Eerst moet echter erkend worden, dat God zelf tot iemand gesproken moet hebben, al eer er van geloof sprake kan zijn. God moet gesproken hebben en de Geest moet mede gesproken hebben dat Gods Woord waarheid is en alles wat in en rondom ons is, moet meegesproken hebben, dat Gods Woord waarheid is. Zo weten we nu wat geloof is.

Zouden we geest zijn, zoals God een Geest is, heilig zoals God heilig is, dan zouden wij Hem zien en de waarheid zou in ons zijn. Omdat God Zich aan ons middellijk moet openbaren, omdat Hij aan ons slechts verschijnt in Zijn Woord, in Zijn daden, in Zijn boden, in Zijn Zoon, is dat alleen onze kennis van de levende God, dat we die daden, woorden en boden kennen en geloven. Geloven is: geloven, dat God God is en Jezus Christus Zijn Zoon en dat we door Hem in de Geest een toegang hebben tot de Vader. God heeft Zich aan ons geopenbaard, zoals Hij is. De Zoon is het Woord tot God en Gods Woord tot ons. Daarom is hij ook niet gelaten zonder een getuigenis des Vaders, dat ons geloof berust op de drieënige God. Het geloof is dus geloof in een preek, waarvan als van geen andere de waarheid is gebleken. Het geloof is het geloof in het woord, gesproken door Hem, Die van den beginne was: 'Ik ben de Heere, Uw God'. Dit woord klonk eerst als een onzeker vermoeden in de zoon van het stof, die toch geschapen is naar Gods beeld; als bange hoop in het kind van de zonde, dat toch tot vrijheid geroepen is en heeft als een niet begrepen zucht over elke wieg en over elk graf gezweefd. Het geloof is geloof in iets, dat meer wezenlijk is dan wijzelf of dan iets van ons. Het geloof is het geloof in God, zonder Wiens Waarheid er helemaal geen trouw en geloof zou zijn. Het geloof is geen geloof in aparte dingen, die men voor waar houdt, maar aan de Waarheid zelf, in de Borg en Getuige van alle Waarheid, in de grond van alle dingen, in Hem, Die alles doet en alles draagt door het Woord Zijner kracht. Geloven is: met alle schijn spotten, niet met een scheef oog kijken naar dat wat rondom ons is, over al hetgeen, dat tegen ons is, heen zien en het voorhangsel scheuren en in het Heiligdom zien, waar God is. Geloven is: de vorm breken en aan de eeuwige Geest ruimte geven. Geloven is: in de zilveren schaal de gouden appel zien, in de nederheid van Christus de heerlijkheid van de Zoon des Vaders. Geloven is: al het zichtbare tot een doorzichtig omhulsel van de daad en van het woord van God maken en

zich vasthouden aan Hem, Die men niet ziet, al zou men Hem zien. Het geloof heeft verleden en toekomst als tegenwoordige tijd, heeft de hemel als dat, wat voor ogen is, heeft Christus in het hart. Het geloof laat God niet naar ons toe en bij ons binnen treden, maar is zelf de toegang en de ingang tot God, Die in het donker wonen wil. Het geloof reikt reeds tot in de hemel, heeft God en wat van God is. In de Geest de waarheid deelachtig, in de Geest erfgenaam van de gerechtigheid en de zaligheid, zingt het geloof Gode zijn loflied en leeft het in de hoop van de toekomstige heerlijkheid. Dat is het geloof in God, Die Jezus Christus, onze Heere, uit de doden opgewekt heeft, welke Hij heeft overgegeven om onze zonden en opgewekt tot onze rechtvaardigmaking. Dat is de kennis des geloofs.

Heil ons, dat we zo'n predikatie horen, die geloof verdient. Maar het is ook een predikatie, die geloof eist. Wat in het Oude Testament gescheiden was, gebod en belofte, is nu verenigd. Het gebod is, dat we geloven in de Naam van Jezus Christus. Als we dus geloven, vervullen we het gebod des geloofs en hebben we de gerechtigheid des geloofs. Hoe echter? Doet de wet des geloofs de wet van Mozes niet te niet? Geenszins, de wet moet het geloof dienen. Door de wet is de kennis der zonde, door het geloof de verlossing van de zonde. Wij hebben God verloren; als wij nu gerechtigheid verkrijgen willen, hoe kunnen we deze anders krijgen dan door God Zelf terug te krijgen, want Hij alleen is rechtvaardig en goed en van Hem alleen komen alle goede en volmaakte gaven. Zouden wij in ons vlees gerechtigheid teweeg kunnen brengen, waar zou de eer van Gods Naam blijven, dat Hij Geest is, dat Zijn gedachten en wegen anders zijn dan onze gedachten en wegen; waar bleef de waarheid van God, Die ons, nadat wij door de zonde van één mens allen afgevallen zijn, onder de zonde heeft besloten en de dood over ons beschikt heeft; waar bleef de heerlijkheid van God, die alleen van Hem is en van degenen, aan wie Hij ze toeschikt? Een mens moet niet doen wat hem recht schijnt en zijn eigen gerechtigheid proberen op te richten; de Heere is het, Die de mens gerechtigheid leert en een Meester is om te helpen. Hoort toe, gij die de gerechtigheid najaagt, die de Heere zoekt; aanschouwt de rotssteen, waaruit gij gehouwen zijt en de bornput, waaruit gij gegraven zijt; aanschouwt Jezus Christus, de Beginner en de voleinder des geloofs. De wet scheidt Christus van ons, als de Heilige van louter zondaars; het geloof verbindt de zondaar aan zijn Zaligmaker. De wet moet ons de ogen openen voor God en voor ons. Wie de wet wil, moet Christus nog veel meer willen;

wie lust heeft tot Gods wet, moet in Christus al zijn liefde hebben. Want is Hij het niet, Die de gerechtigheid van God, die achter de wet versluierd was, onthuld heeft, omdat Hij gehoorzaam werd tot in de dood en is Hij niet verhoogd, omdat Hij God in ere hield? God te eren en God lief te hebben, is dat niet de hoofdsom van alle geboden? Indien iemand nu zichzelf veroordeelt naar de wet en vrolijk belijdt in Christus gerechtigheid en sterkte gevonden te hebben, die ervaart in de geest, dat het geloof rechtvaardig maakt. Dat is de wet van de gelovige, die hem vrolijk en welgemoed maakt om God te prijzen, Die rechtvaardig is en Die de goddeloze rechtvaardigt. Door het geloof gehoorzamen we God en Zijn doen; door het geloof doen we, wat God gedaan heeft en stellen tegenover elkaar: de aarde en de hemel, de wereld en het heiligdom, het vlees en de geest, de dood en het leven, de mens en God. De wet heeft ons geleerd – en daartoe was zij gegeven – hoe verschrikkelijk die dreiging van God in ons in vervulling gegaan is: 'te dien dage zult gij de dood sterven'. Zouden we dan nu niet des te gewilliger de genaderijke belofte geloven? In het geloof kiezen we weer tegen onszelf en de zonde de zijde Gods, aan Wie in eeuwigheid de overwinning blijft. Geloven is God gelijk geven tegen mijzelf, tegen al mijn inzichten, die ik over goed en recht meende te hebben. Geloven is niets anders weten, hebben en willen dan Jezus Christus, de Gekruisigde, in Wiens dood iedere schuldeis tot zwijgen gebracht is. Van ons is de daad der zonde en nu is dat het gericht van God over ons, dat al ons doen, zelfs tegen onze wil, ongelooft en zonde is. Van God echter is de daad van de gerechtigheid en de trouw. Is Christus gestorven om alle gerechtigheid te vervullen, is nu de wet gestorven, welaan, dan willen ook wij met Christus sterven. Kunnen wij dan de gerechtigheid niet vervullen, dan heeft Christus ze vervuld; als in ons de wet niet levend is, dan leeft ze toch in Christus. Wij zijn zondaren; de wet veroordeelt ons; welaan, het moge uit zijn met ons, met al ons begeren en doen, we zullen ons tot God begeven. Door de macht der wet zullen we in de geest alles neerwerpen, wat zich tegen God verheft, zullen we over onszelf het oordeel des doods spreken en in het geloof alleen verheffen en verhogen wat God gedaan en gesproken heeft tot lof van Zijn heerlijke Naam.

En nu zie, God verlaat ons niet; Hij bewijst de God des levens en een God van wonderen te zijn. Terwijl wij God recht toeschrijven tegen onszelf; terwijl wij alles opgeven, waardoor wij ons tot nu toe levend waanden, verkrijgen wij gerechtigheid en leven door Jezus Christus. Wat een almacht der genade om ons juist in dat ogenblik het leven te schenken, als wij de dood in onszelf vinden, om ons juist in dat ogenblik

de gerechtigheid te schenken, als wij ons als zondaren aanklagen. Toen we ons leven meenden te verliezen, hebben we het behouden. Dat is de nieuwe geboorte, dat, nadat we lange tijd onszelf het leven probeerden te geven en te verlengen met krachten, die we onze eigen krachten noemden, ofschoon ze ons slechts toebehoorden, omdat God ons naar Zijn beeld geschapen heeft, dat we ons nu, belijdende in zonden gestorven te zijn, onmiddellijk tot de bron der heerlijkheid wenden en in Christus het eeuwige leven grijpen. In het geloof geven we ons aan Hem over, Die alle macht heeft om het leven te geven en om het leven te nemen en te doen wat Hij wil. In het geloof schrijven wij God recht toe en Hij schenkt ons de gerechtigheid. Daarom is in het geloof beide: gericht en recht, dood en leven, niet meer wij, maar onze Heere Jezus Christus. Het geloof is beide: de weg tot de gerechtigheid en de gerechtigheid zelf, de weg tot het leven en het leven zelf, de effen baan tot onze God. Bergen van zonde doet het geloof zinken en het verheft de rotssteen, waarop het eeuwige Sion gegrondvest is. Het geloof roept over de doodsbeenderen de adem des levens, het blik in Gods oog, dat, waarheen het ook schouwt, leven schenkt. Zoals wij met Adam de zonde toegefallen zijn, omdat hij God niet geloofde, zoals wij allen aan zijn zonde deel krijgen, omdat we de leugen blijven geloven Gode evengelisch te zijn, zo zijn we daartegenover het Rijk Gods ingelijfd, als we Zijn getuigenis gelijk geven en belijden, dat Jezus Christus waarachtig God en het eeuwige leven is. Geloven is: God zo te kennen, dat Hij meer macht heeft over ons dan wijzelf, dat Hij in Zijn Rijk alleen Heere is en alleen groot en boven allen hoog verheven. Het geloof is het vertrouwen, dat God de Zijnen niet verlaten zal, maar ons zal helpen, als wij in Hem berusten. Geloof is de toegang tot God, is het onophoudelijk gebed, is het leven des Geestes in dit leven des doods. Geloven is belijden, dat God alles onder het ongelooft besloten heeft, dat echter, waar de zonde machtig is geworden, de genade nog veel machtiger is. God is het, Die rechtvaardig maakt, wat kan de wet nu nog verdoemen? Als God de wet heeft gegeven, dan staat God toch boven de wet. Als God nu zegt, dat de wet in Christus Jezus vervuld is en dat wij de wet gestorven zijn in de dood van Jezus door het geloof in Hem; als God zegt, dat het zwaarste van de wet is: barmhartigheid, geloof en gericht en de hoofdsom van de wet is de liefde Gods, die door het geloof in onze harten is uitgestort, wilt u dan God de baas zijn, God binden door Zijn wet, die u naar uw willekeur uitlegt of moet het zo blijven, dat de rechtvaardige uit het geloof leven zal? God heeft Zichzelf in Zijn Zoon geëerd; hoe wil iemand God eren, die de eer verloochent, die Hij

Zichzelf geeft? Als God Christus heeft opgewekt om te zijn de Eerstgeborene onder vele broederen, wie zal dan de stroom van Gods genade remmen? De wet moet opgericht worden, maar niet tot onze eer, maar tot roem van God. Dat is echter Gods eer en de eer van Zijn wet, dat voor Hem alle vlees zwijge, opdat Hij spreke en geloof vinde. En als wij nu zo de wet gelijk geven en haar niet meer door het vlees afzwakken, maar bekennen, dat zij geestelijk is, zou de wet ons daarvoor laten vallen? Als het geloof voor het recht der wet in waarheid is, zou dan de wet tegen hem zijn? Heeft de wet dan een andere waarheid, een ander aanzien dan God, door Wie zij waarheid en aanzien verkrijgt? Wie wil de wet uit Gods hand nemen en zichzelf daarmee uitrusten tot Wetgever en Heere? Als u niets anders in de wet eert dan de wil van God, dan zegt Hij u, Die de wet vervuld heeft en Die niet van Zichzelf gesproken heeft, dat dit de wil van God is, dat wij geloven in Hem, Die Hij gezonden heeft. Dezelfde, Die opgestaan is, is opgewekt en sterft nu niet meer; wat wij leven, dat moeten wij Hem leven en God en de Vader door Hem. Dat is de gerechtigheid des geloofs.

Aldus gerechtvaardigd door het geloof, hebben wij vrede met God. Het geloof heeft de duistere wolken van de hemel naar de aarde getrokken, waar ze in zegen ontladen zijn en nu opent het geloof in het hart een opwellende fontein van leven. Nu schijnt de zon en zullen er nu geen bloesems uitspruiten, zaden ontkiemen en vruchten rijpen? De zondaar heeft heil gevonden, hij heeft zich door God laten overtuigen en overwinnen; hij heeft Hem gevonden, Die zijn ziel liefheeft. Nu is alles goed gemaakt. Met het hart heeft men geloofd; nu wordt door het geloof het hart gereinigd. Het Woord der Waarheid heeft ruimte gevonden; het is het Woord, Dat alles heelt. De liefde verheugt zich in de gerechtigheid. Christus woont door het geloof in het hart. Het geloof heeft zijn zetel waar Maria zat, ziet wat Thomas zag, rust waar Johannes rustte. Opgenomen in de gerechtigheid van God, staat de gelovige, in de geest verzegeld, dat hij God in Christus tot een genadig Vader heeft. Zijn geest, die vroeger aan het stof kleefde, is nu naar het licht gewend. Gerechtvaardigd uit het geloof, blijft het geloof voor hem de bron des levens. Nadat hij ervaren heeft, dat hij verkocht is onder de zonde, geeft hij zich steeds weer over aan Gods genade; nadat hij ervaren heeft, dat God al Zijn welbehagen heeft in Zijn Zoon, vraagt hij niet meer naar eigen verdienste, maar houdt zich in het geloof aan de lossing, die we in Hem hebben en hij laat zijn voeten richten op de weg des vredes; gebonden aan het lichaam des doods, laat hij zich leiden door Hem,

Wiens schepsel wij zijn in Christus Jezus, geschapen tot goede werken. Vroeger streden voortdurend vermoeden en twijfel; nu is er zekerheid, want als we geloven, vragen we niet meer naar onszelf, maar kennen wij alles door de zalving, die in ons woont. Vroeger streed begeerte met begeerte, nu zegent ons vrede, want we zijn bereid om ons in alles aan Gods wil te onderwerpen. Vroeger streed de eigenliefde met de liefde voor de ander, nu behaalt de liefde tot Hem, Die ons eerst heeft liefgehad, de overwinning en Zijn gebod aan ons is, dat we de broeders liefhebben. Vroeger streden geestelijke behoeften en uiterlijke begeerten; nu is het begeren geweken voor het danken en wij dienen in alles Hem, door Wie we zelf tevoren met alle goeds bediend zijn. De aarde is geworden tot een voorhof van de hemel en het oog is gewend tot datgene, wat boven is. Wonderen en tekenen omgeven ons; in alles is God onze Toeverlaat. Alles door het geloof. Zo veel waar geloof, zo veel van dit ware leven in vrede en vreugde uit de Heilige Geest. Is er onder de wijzen wijsheid, is er troost bij de bedrukten, is er godzaligheid in vrome harten; het geloof is het, dat dit alles werkt. Want dat is het wonderlijke, dat de mens zich niet met zijn gehele hart aan de waarheid overgeven kan zonder door deze waarheid geheel veranderd te worden. Noem mij uw vriend en zal ik u zeggen wie u bent. Is door het geloof God uw vriend geworden, dan moet ge een Goddelijk leven leiden. Wie Christus aanhangt, is één vlees met Hem.

Weliswaar is er ook veel strijd, niet het hele leven is een Sabbat. Het geloof blijft geloof en de hoop hoop. Het gaat hier over dingen, die men niet ziet en over een hoop, die men niet zien kan. Dat is nu juist de aard van het geloof, dat dit in de innigste vereniging met God evenwel de hele tegenstelling vasthoudt die nog bestaat en daarom moet alle ware geloof steeds meer geloof in Christus worden, Die alleen ons, zoals we zijn, verzoenen en verenigen kan met God, zoals Hij is. Dat is nu juist het leven des geloofs om in alle vormen van het bestaan, in leed en vreugde, in de lust en bekoorlijkheid der zonde en de tegenstand des geestes Gods roep te zien om onszelf af te sterven en ons geheel over te geven aan Christus. Als wij Christus in ons tot vlees willen maken, als we het onzichtbare zichtbaar willen maken, als we God raad willen geven, als wij Gods wil willen uitvoeren, als wij beslist in handen willen hebben, wat God beloofd heeft om daarmee te spelen en onszelf te vleien, dan missen we het geloof en de vrede is niet bij ons.

God heeft bewezen machtig te zijn en heeft Zijn daden een gedachtenis gesteld, waarin wij ons verheugen willen. God is getrouw, Die het ook doen zal. Wat God doet, dat is welgedaan en Hem geloven dat is

welgedaan. Wij zijn kinderen en erfgenamen, daarom betaamt ons een kinderlijke gesteldheid. Uit Zijn genade ontvangen wij genade voor genade. Het is Gods wil, dat wij van de eeuwige goederen slechts deze bezitten: Zijn Woord en Zijn Geest. De Geest maakt het Woord levend en betuigt, dat de Geest de Waarheid is. Slechts voor het geloof is er dus bezit. Maar een bezit, kostelijker dan goud en dan veel fijn goud. Laat ons in Gods Woord blijven want het is een woord van genade aan ons. Laat ons God geloven, want Hij is waarachtig bevonden in al Zijn woorden. De wereld met haar begeerlijkheid gaat voorbij; wie echter de wil Gods doet, blijft in der eeuwigheid. Dit echter is de wil van God, dat we geloven in de Naam van Zijn Zoon, Die ons geliefd heeft en Die Zichzelf voor ons heeft overgegeven. De rechtvaardige zal uit het geloof leven. Amen.

IV

Preek over Handelingen 20:21

En heb betuigd beiden Joden en Grieken de boete tot God en het geloof in onze Heere Jezus Christus.

Geliefden in de Heere! De juist voorgelezen woorden zijn uit de rede, die de apostel Paulus met grote ontroering voor de ouderlingen in Efeze hield. Hij had hen vanuit Milete ontboden, toen hij op het punt stond om naar Jeruzalem te reizen en in de geest gevoelde, dat hij voor altijd van de gemeenten in Azië afscheid nam. Daarom herinnert hij de ouderlingen eraan, dat hij vele jaren onder hen het Woord van God bediend heeft; dat hij niets heeft achtergehouden van hetgeen nuttig was en in het openbaar en in de huizen heeft verkondigd en geleerd; betuigende beide de boete tot God en het geloof in de Heere Jezus.

We kunnen dus zeggen, dat de apostel in deze woorden de korte hoofdsom van al zijn preken gegeven heeft, zodat de reformatoren terecht geleerd hebben, dat de prediking van het evangelie wezenlijk bestaat uit deze twee stukken: de boete en het geloof. De apostel heeft deze beide stukken altijd en overal met zachtmoedigheid en geduld als het heilzame evangelie des vredes zeer nadrukkelijk verkondigd niet uit eigen zin, verstand of wil, maar omdat de Heere het Zelf bevolen en opgedragen had. Dit weten we uit zijn woorden in hoofdstuk 26, waar Paulus zelf de woorden mededeelt, die de Heere tot hem sprak, toen Hij hem als een vervolger der gemeente op de weg naar Damascus verschenen was. Wij willen ons in dit morgenuur met elkaar in alle eenvoud des harten door onze tekstwoorden laten leren, wat de hoofdsom van de apostolische, door God verordende leer en verkondiging is en willen zien

1. wat de apostel verstaat onder de 'boete voor God';
2. wat het geloof in onze Heere Jezus Christus bevat;
3. dat deze predikatie beiden Joden en heidenen betuigd wordt.

Het zal u bekend zijn, dat het woord 'boete' in de kerk vele eeuwen verkeerd begrepen is en dat we het in het bijzonder aan de reformatie te danken hebben, dat Luther voor ons het bijbelse en alleen juiste begrip van dit woord aan het licht gebracht heeft. Bij het woord 'boete' en het

in het Latijn gebruikelijke woord 'poenitentia' denkt men veel te gemakkelijk eraan, dat de mens zijn zonden voor God daardoor moet boeten, dat hij zichzelf straffen oplegt of laat opleggen om daardoor de Goddelijke straf te ontgaan. Nu zijn er lichtzinnige mensen, voor wie het gemakkelijk is om zich volgens menselijke voorschriften een boete te laten opleggen en dan geloven, dat hun zonden vergeven zijn. Er zijn echter ook beangstigde gewetens, die alles doen, wat hun de mensen voorschrijven om hun zonden te boeten en van de zondige begeerte vrij te worden, die in deze strijd steeds dieper wegzinken en zich verloren gevoelen en niet tot vrede en rust kunnen komen. Zo'n man was ook Luther. Hij volbracht alle mogelijke boetedoeningen en kastijdingen die de kerk hem voorschreef, met de grootste ernst en ijver, echter alleen maar met dit 'succes', dat hij zichzelf steeds meer leerde kennen als een slaaf der zonde en zijn geweten met steeds grotere schrik voor de heilige en onomkoopbare God vervuld werd. Dan vertelt hij zelf, hoe hij getroost is en welk een rijke en zalige vondst het voor hem was, toen hij de ware betekenis van het woord 'boete' leerde kennen.

We zouden onszelf bedriegen, als we zouden geloven, dat het verstaan van dit leerstuk zo eenvoudig is. Want hoe eenvoudig en zuiver ook de waarheid op zichzelf beschouwd is, wij zijn in ons hart toch allemaal papisten en hebben verkeerde begrippen van boete en geloof en moeten veel en lang leren, alvorens wij verstaan, wat de Heere, onze God, van ons eist. Het eerste, wat Hij van ons eist, is boete, zoals Johannes de Doper die gepreekt heeft: 'Doet boete en gelooft het evangelie', en zoals ook de Heere Zelf Zijn prediking op gelijke wijze begonnen is: 'Doet boete'; en zoals ook hier de apostel schrijft, dat hij het Woord bediend heeft door de boete voor God te prediken. De toevoeging 'voor God' leert ons, wat de door God geëiste boete is.

De valse leer van de boete is, dat de mens zichzelf voor goed houdt en zich bij voorbeeld aanklaagt, dat hij af en toe gezondigd en Gods geboden overtreden heeft; voor zulke zonden wil dan de mens boeten en hij gelooft, als hij dit gedaan heeft, dat hij zijn onschuld weer terugkrijgt en alles voor God weer goed is en in orde gebracht is. Is dat echter boete en bekering tot God? Gelooft u, dat de hoge God daarin behagen heeft, dat een mens buigt en zich met as bestrooit, dat hij vast en zijn lichaam kastijdt, dat hij het boetekleed aantrekt en zichzelf rein wassen wil? Boete is noodzakelijk en als wij in boete geloven, die niet in uiterlijke oefeningen en voorgeschreven werken en ascese bestaat, dan moeten wij ons toch wel dubbel aangespoord gevoelen om tot die boete te komen, waarvan we in het evangelie lezen, dat ook de engelen in de

hemel zich verheugen over één zondaar die boete doet, meer dan over negen en negentig rechtvaardigen, die de boete niet van node hebben. Boete is groot en moeilijk, ja voor de mensen onmogelijk. Probeer maar, of u één enkele zonde waarlijk als zonde kennen, berouwen, haten of vlieden kunt. Als u oprecht bent, zult u spoedig moeten erkennen, dat u bij al het boete doen en zichzelf martelen, bij al het toornen over de zonde en het mijden en vervloeken van de zonde, toch de zonde liefhebt en helemaal niet laten wil. We moeten dus leren wat we onder 'boete' te verstaan hebben. Het woord 'boete' betekent eigenlijk omkeer, bekering, verandering van zinnen en we hebben een nadere verklaring in de boven aangehaalde woorden: 'hun ogen te openen, dat ze zich bekeren van de duisternis tot het licht en van het geweld van de Satan tot God'. Boete voor God is dus bekering, omkeer, het zich tot God laten wenden, zoals het ook geschreven staat van Johannes: 'Hij zal velen van de kinderen Israëls bekeren tot de Heere, hun God'.

Daar is dus geen sprake van die of die aparte zonde, die wij vandaag of gisteren gedaan hebben en waarvoor wij boete moeten doen, maar er is sprake van ons hele zijn en wezen, van onze aard en bestaan, hoe we door onze geboorte met verstand, hart en wil geheel en al van God afgekeerd zijn. Of we het weten willen of niet, het Woord echter zegt het ons, dat wij allen in duisternis zijn en ons in de macht van de Satan bevinden en daaruit bekeerd moeten worden tot God en Zijn wonderbaar licht.

Het gaat er hier niet over of wijzelf of anderen ons voor vroom houden, maar het gaat hier, o mens, om uw verhouding tot God, uw Schepper, van Wie wij allen afgevallen en geheel vervreemd zijn. Dat is de zonde van Adam en van ons allen, dat we God en Zijn Woord de rug hebben toegekeerd en ogen, oor en hart aan de stem van de verleider geleend hebben. We zijn nu allen zo geaard, dat we afgekeerd zijn van onze Schepper, Heere en Soeverein, in gehoorzaamheid aan Wie alleen het leven en de zaligheid is en dat we geneigd zijn de wil van de duivel en onze eigen wil te doen, onze lusten en begeerten te dienen, ons over te geven aan het zichtbare en ijdele, de afgoden van deze wereld te dienen. Bij dit alles denken we in onze verwaandheid, dat we weten, wat goed en kwaad is, hoe ons voor God te verontschuldigen en te rechtvaardigen en handhaven we onszelf in ons boze bestaan. O, dat we er innerlijk smart over hadden, dat we ons met al ons denken, zinnen en begeren tot de ijdelheid en de nietigheid gewend hebben en helemaal geen oren hebben voor de stem van onze God, Die ons achterna komt en

vanuit Zijn eeuwig licht, heerlijkheid en zaligheid ons laat toeroepen: 'Keert om, gij afkerige kinderen; wendt u naar mij toe, o alle einden der aarde, want ik ben God en niemand meer; wendt u naar Mij toe en laat u helpen, want Ik ben uw Heiland, Israël, gij brengt u in het ongeluk, uw heil is alleen bij Mij'. O, er zou geen boete voor God zijn, als Gods stem niet zo krachtig en met alle ernst en zachtmoedigheid der waarheid in ons geweten riep. Het is deze stem, die ons voor het verderf waarschuwt en de ogen opent, dat we de afgrond zien, die we tegemoet ijlen en ons roept ons over te geven in de almachtige hand, die ons terugvoert in de armen der eeuwige liefde. Laten wij voor deze stem onze harten openen. De stem van de verleider zegt heden nog: het is niet zo erg met u, dat wil en eist God niet, u zult de dood en de hel niet vinden; u zult veeleer als God zijn door uzelf te regeren en uw eigen verstand te volgen. Daarbij tovert de begeerte u allerlei dingen voor ogen, die begerlijk zijn om te zien, maar Gods stem roept: Terug, gij ongehoorzamen! Hebt u nog niet genoeg geprobeerd waar u komt, als u Mijn Woord niet gelooft. Wilt u de voor u in Christus bereide heerlijkheid opnieuw versmaden en verruilen voor de dood, de nietigheid en de kwelling der goddelozen? Wilt u het eeuwige goed verwerpen terwille van het tijdelijk vermaak? Wilt u de stem van de Vader verachten, Die u door Zijn eniggeboren Zoon met tranen en bidden terugroept van de weg des verderfs? Ja, wij moeten tot God teruggebracht zijn, anders moeten we omkomen.

Dat is de boete voor God, het van harte en in waarheid voor God erkennen en geloven, dat wij geheel zoals we zijn ons tot datgene gewend hebben, wat geen God is, wat ook niet uit God is, maar wat tijdelijk, vergankelijk, aards en voor onze ziel verderfelijk is en dat alleen bij God eeuwig heil en zaligheid voor ons te vinden is. Dat is de boete voor God, het voor God erkennen: U alleen bent het waardig en wij zijn schuldig U te gehoorzamen, U boven alles lief te hebben, U van harte te dienen, U alleen bent waarachtig, heilig en goed. Wij echter zijn van U afgefallen, zijn overtreders van al Uw heilige geboden van onze jeugd af en liggen in de duisternis en het geweld des Satans; bekeer ons tot U en richt onze voeten van de weg des verderfs op de weg des vredes, zodat wij U mogen leren kennen als onze God en Heiland.

Is dat de boete of de bekering tot God, dan zal het nu ook gemakkelijker worden te verstaan, wat het geloof is, het geloof namelijk in onze Heere Jezus Christus, dat het andere stuk van de christelijke leer is. We herhalen, wat we boven gezegd hebben, dat deze stukken 'de boete voor

God' en 'het geloof in Jezus Christus' zeer eenvoudige stukken zijn, maar dat ze voor ons moeilijk worden vanwege ons onverstand, dat in Goddelijke dingen nooit kan vatten, wat en hoe de Geest het meent, en ook vanwege het feit dat deze stukken een zo onuitputtelijke volheid bevatten, dat men steeds weer opnieuw daarover moet leren en zich ten slotte gelukkig acht, als men slechts een tittel daarvan met het oog des geestes te zien krijgt. Wij allen belijden immers het geloof in onze Heere Jezus Christus en heten daarom christenen, maar verstaan we wel precies, wat daarmee gezegd is? Het geloof volgt op de boete en beide zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden, zoals de Heere tot Paulus sprak, dat Hij hem zond om te openen de ogen der heidenen, dat ze zich zouden bekeren van de duisternis tot het licht en van het geweld des Satans tot God om te ontvangen de vergeving der zonde. Daar zien we dus, hoe het geloof behoort tot de bekering en hoe de omkeer tot God tot het geloof in de Heere Jezus Christus leidt. Want de boete is hier niet verbonden met de rechtvaardiging en de heiliging, maar het betekent dat men vergeving ontvangt en een erfenis, die men niet koopt en verwerft, maar die vermaakt wordt tengevolge van een vrije toezegging, en er wordt aan toegevoegd: met hen, die geheiligd worden. Dus niet, die zichzelf heiligen, want het eindigt met de woorden: 'door het geloof in Mij, dat is in Jezus, Die Zich aan Paulus openbaarde als Heere en Christus'.

Allen, die de vergeving der zonden in die zin met de boete verbinden, als zou men door de boete bij God iets kunnen verdienen, dwalen dus. Boete is de bekering en de omkeer van een zondaar tot God. In deze bekering ziet hij zichzelf als verloren en wendt zich als iemand, die aan het rechtvaardig oordeel en de verdoemenis is overgegeven, boetvaardig tot Gods troon, of er voor hem nog redding en genade is. Precies zoals de verloren zoon tot zijn vader terugkeerde met de woorden: Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en voor U en ik ben niet meer waard Uw zoon genaamd te worden; laat mij echter niet omkomen in mijn honger en in het smachten van dorst naar leven en gerechtigheid bij U.

En daar leren we nu uit onze tekstwoorden, dat het ambt der prediking naast de boete het geloof verkondigt, namelijk het geloof in onze Heere Jezus Christus. In deze prediking wordt het gezegd: gij arme, met zonden en schulden beladen mens, gij, die in de macht van dood en duivel gekomen zijt, gij, die God vraagt, of er nog redding mogelijk is – zie daar een Heere voor u, in Wie u met uw gehele hart geloven en aan Wie u zich met lichaam en ziel toevertrouwen mag. Wie zal ooit de

macht meten, die in zo'n prediking ligt? Stelt u zich een dienstknecht voor, die door zijn ongehoorzaamheid en liederlijkheid bij niemand meer een onderkomen kan vinden, die aan alle gebrek en ellende blootgesteld is en die zichzelf als totaal uitgestoten beschouwen moet en in zijn eigen ogen een voorwerp van hoon en spot geworden is en vraagt zo iemand, hoe hij gesteld zou zijn, als de rijkste man van de stad hem in zijn huis en in zijn dienst zou opnemen. Dat is dus wel het eerste kenmerk, waaraan wij onszelf onderzoeken kunnen, of we geloof hebben, als we een Heere in de hemel kennen, van Wie wij slechts dit ene zouden willen weten, of Hij ook onze Heere is. Want waarlijk, als een Heere wordt Hij ons gepredikt. 'Een kind is ons geboren', zegt Jesaja, 'een Zoon is ons gegeven, Wiens heerschappij op Zijn schouders ligt en Zijn naam is: Wonderlijk, Raad, Kracht, Held, eeuwige Vader, Vredevorst'. Toen Hij geboren was, juichten de engelenkoren en de wijzen uit het Morgenland aanbaden het Kindeke. Toen Hij gedoopt was, riep een stem uit de hemel: 'Deze is Mijn geliefde Zoon, in Wie ik Mijn welbehagen heb'. Door de Geest in de woestijn geleid, gebruikte de verzoeker al zijn lust en list en bood de heerlijkheid van al de koninkrijken der wereld aan om Hem te doen vallen, maar de Leeuw uit de stam van Juda overwon. Hij doorwandelde het ganse land en op Zijn woord werden de blinden ziende, de doven hoorden en de doden stonden op. Wat ook al tegen Hem aanstormde en in welke zwakheid Hij ook onder ons wandelde, Zijn broederen in alles gelijk geworden, uitgenomen de zonde, Hij bleek altijd weer de Heere te zijn van de zichtbare en onzichtbare wereld. Geen tegenstander kon voor Hem bestaan, geen nood was er, waarvoor Hij geen hulp gehad zou hebben en daar aan de sterke de roef niet anders kon worden ontnomen, heeft Hij Zich laten binden en laten meevoeren en heeft Hij de grendels van de gevangenis weggeschoven en door Zijn dood aan de dood de macht ontnomen en de grondvesten van een eeuwig rijk gelegd, waartegen zonde, wereld en duivel niets vermogen. Een onvergankelijk wezen heeft Hij aan het licht gebracht en Hij is met alle macht bekleed en zit aan de rechterhand van God, vanwaar Hij eenmaal komen zal om gericht te houden over levenden en doden. Dan zullen al de geslachten der aarde rouw bedrijven, als zij zien zullen, in Wie zij gestoken hebben.

Laten wij onszelf in alle oprechtheid onderzoeken, of we in Hem geloven als de enige Heere, voor Wie alle knie zich moet buigen, als de enig Hoge en Verhevene, de Aanbiddenswaardige, of we daarnaar verlangen om Zijn onderdanen en Zijn rijksgenoten te zijn.

Is Hij niet onze Heere, dan zijn wij bij alle schijn van vrijheid, bij alle ingebeelde gerechtigheid, bij alle gevoel van zekerheid toch niet anders dan slaven van de zonde en knechten van een tiran en hebben geen deel en erve bij God. Zijn wij niet onder Zijn scepter gebracht en bij Zijn kudde gelegd, dan hebben we geen Herder voor onze ziel en geen Heere Heere, Die van de dood redt. En mocht u slechts met één blik de heerlijkheid en beminlijkheid van deze Heere gezien hebben, welk een vurig verlangen zou in u ontwaken, totdat u Hem gevonden zou hebben.

Mijn geliefden, er zijn er veel, die 'Heere, Heere' zeggen, maar Hem, Wiens naam is Jezus Christus, kennen ze niet. De klank van Zijn naam kennen ze wel, maar ze zijn niet door een waarachtig geloof met Hem verbonden. Velen hebben een Christus, Die toch niet de Christus is Die de apostelen gepredikt hebben. Het gaat er daarom niet zozeer om, of wij het echte geloof hebben, maar veeleer, of wij in de echte Christus geloven, in Hem, Die leeft van eeuwigheid tot eeuwigheid, of wij ons niet in onze voorstellingen van Hem bedrogen hebben, als wij eenmaal zullen zien, Wie Hij is.

Daarom is het wel noodzakelijk, dat wij aan het profetisch en apostolisch woord met alle ernst en vlijt aandacht schenken, opdat wij de ware kennis van Jezus Christus verkrijgen. Want nu nog leeft Hij en wordt Hij door de Geest verheerlijkt en openbaart Hij Zich door het Woord. Hij, Wiens naam Jezus is, dat betekent: Hij zal Zijn volk zalig maken van hun zonden, en Wiens naam Christus is, dat betekent: gegeven en gezalfd door de Vader tot onze enige Profeet, Hogepriester en Koning. Hij alleen is het, Die Gods raad tot onze zaligheid aan ons openbaren kan en wil. Hij alleen heeft door Zijn eigen bloed een eeuwige verzoening gevonden en alleen in Zijn offer en wil, waardoor Hij Zichzelf de Vader onstraffelijk opgeofferd heeft, zijn wij gerechtvaardigd en geheiligd. Hij alleen is Koning van het Rijk der genade en redding en heeft macht ons te bewaren van de boze en ons te brengen in Zijn hemels Koninkrijk. In Hem geloven betekent: met lichaam en ziel als een verlorene en gans hulpeloze zich aan Hem toevertrouwen tot een volkomen verlossing.

Nadat we geprobeerd hebben om het juiste verstaan van de woorden 'boete' en 'geloof' te verkrijgen, willen we nog kort onze gewijde aandacht richten op de woorden van de apostel, als hij zegt, dat hij deze beide stukken betuigd heeft, beiden de Joden en de Grieken. Betuigen betekent: met vele en indringende woorden het steeds weer iemand

voorhouden, dat dit de waarheid is en hem bidden en vermanen, dat hij die waarheid ter harte neme, zolang het tijd is. Dat heeft de apostel eerlijk en zeer getrouw gedaan en ook ons betuigt hij in het geschreven woord van zijn prediking beide: de boete en het geloof. Het wordt echter zowel de Joden als de Grieken betuigd. De Joden hadden een boete, maar niet de boete tot God en de Joden hadden ook een geloof in de Messias, maar ze kenden Hem niet, Die in het vlees gekomen was. Hoewel zij zich het volk des Heeren noemden, hebben zij Hem niet aangenomen. De Grieken hadden ook hun God en hun goden, hadden ook een religie en een geloof, zoals ook de wereld niet zonder een soort boete en geloof is. Hun goden echter waren de heerlijkheden en de geneugten van deze wereld en hun geloof was, dat ze in hun verstand en deugd geloofden. Daarin waren Joden en heidenen gelijk, dat ze met de waarachtige God geen gemeenschap hadden, waarin ze een hulp tegen hun zonde en geestelijke dood gehad zouden hebben. Ook waren Joden en heidenen daarin gelijk, dat ze hun ongerechtigheid en geestelijke dood evenals de banden der duisternis niet kenden en voelden.

Mijn geliefden, als we geloof hebben, dan komt dit geloof in de eerste plaats daarin openbaar, dat we onszelf niet voor beter houden dan de Joden en de heidenen uit die tijd. Voorwaar, slechts door de prediking en betuiging van het Woord komt boete en geloof en wij allen zijn uit onszelf Joden en heidenen, die in eigen gerechtigheid of in ongerechtigheid leven. Laten we daarom op de apostolische stem letten, die ons de hele Schrift door toeroept en met alle ernst betuigt, dat we ons van ons goddeloze wezen bekeren tot de waarachtige God en in erkenning van onze totale verlorenheid onze toevlucht nemen tot de waarachtige Heiland. Amen.

V

Preek over Handelingen 2:23-28

Geliefden in de Heere! Wij hebben de tijd van het lijden en sterven van onze dierbare Heere en Heiland gevierd. Vandaag vieren we Pasen, de dag van Zijn opstanding. Wij hebben vandaag aan Zijn tafel gegeten en onze naar genade hongerende en dorstende ziel is met Zijn lichaam en bloed gespijzigd en gedrenkt tot het eeuwige leven en door Zijn dood te verkondigen en het loflied te spreken, dat Hij voor ons arme en verdoemeniswaardige zondaren de dood geleden en ons rein gewassen heeft in Zijn bloed, verwachten wij Zijn toekomst en Zijn glorievolle verschijning tot onze verlossing.

Verwachten wij Zijn toekomst, dan verwachten wij deze in lijdzzaamheid, dan belijden we dat we zalig zijn, maar in hope, dan weten we dat het nog niet is geopenbaard wat we zijn zullen, dan ervaren we dat we tot dan toe aan de macht en de heerschappij van de zonde en de dood zijn overgegeven. Toen Rachab de verspieters in grote vreugde en angst heimelijk had laten ontsnappen, bleef zij zelf in Jericho achter. Wat had ze nu, waarmee ze zich kon troosten? Ze was een Kanaänitische, een zondares te midden van een zondig volk. Haar huis behoorde aan de stad, die vanwege het verschrikkelijk verderf aan de verwoesting was overgegeven; het stond immers op de muur, waar de ineenstorting het eerst dreigde. Maar, hoewel zij zich schuldig en veroordeeld voelde voor de Heilige Israëls, hoewel zij beefde en niets dan omkomen zag, nochtans twijfelde ze niet aan de hulp en redding. Ze sterkte haar geloof aan het teken en pand, dat ze in haar hand had. Ze hield zich vast aan de waarheid en de trouw van Hem, Die in Zijn boden aan haar verschenen was en ze is niet verloren gegaan, maar gered door een wonder van God, toen het gericht over de stad en haar inwoners voltrokken werd. Laten ook wij, die leven in een wereld vol van ongerechtigheid, hoewel ook wij beven en verzaagd zijn voor de toekomst van de heilige God als Hij verschijnen zal met Zijn machtige engelen, niet zwak worden en twijfelen. Wij hebben de onderpanden en zekere tekenen, dat Hij, de eniggeboren Zoon des Vaders, niet in de wereld gekomen is, opdat Hij de wereld veroordele, maar dat de wereld door Hem zalig worde. Behoren ook wij tot de wereld waarop Gods toorn rust; zijn wij Kanaänieten, arme verloren zondaren, dan is ook deze belofte voor ons. Ja, wij

belijden het: wat wij zien is zonde, dood en verderf; ons geweten klaagt ons aan vanwege de overtreding van al de geboden van God, wij zijn niet te helpen, wij hebben het verdorven, het verschrikkelijke gericht hangt als een donderwolk boven ons. Heft echter uw hoofden en harten tot de Heere; Hij is opgestaan, vrij van alle banden des doods; Hij, onze Heiland en Verlosser, heeft de stoel der ere ingenomen en wie in Hem gelooft, zal niet verderven.

Horen wij uit het Woord Gods, dat onze Heere dood en hel voor ons heeft overwonnen, opdat wij in het geloof versterkt worden en vast op Zijn genade vertrouwen.

Gij, mannen van Israël, hoort deze woorden. Jezus van Nazareth, de Man van God, onder u bewezen met daden en woorden en tekenen, die God door Hem onder u deed, zoals gij ook zelf weet. Deze, nadat Hij door de bepaalde raad en voorzienigheid Gods overgegeven was, hebt gij genomen door de handen der onrechtvaardigen en Hem aan het kruis gehecht en gedood. Deze heeft God opgewekt en de smarten des doods ontbonden, omdat het onmogelijk was dat Hij door deze dood zou gehouden worden.

Naar aanleiding van deze apostolische woorden bezien wij

1. dat God Hem opwekt, Die wij mensen gedood hebben
2. dat God Hem opwekt door de smarten des doods te ontbinden
3. dat het onmogelijk was, dat Hij door de dood gehouden werd.

Moeten wij onze schuld niet belijden, broeders, in het aangezicht van de opstanding des Heeren? Wie is dan Hij, Die God opgewekt heeft? Het is de Man, Die de priesters en schriftgeleerden van het volk Israël des doods schuldig verklaard hebben, Wiens kruisiging al het volk, groot en klein, onstuimig geëist had, Die voor de rechterstoel der wereld met smaad, hoon en slagen bedekt was, Die aan het hout des kruises gehangen had buiten de poorten van Jeruzalem. Dat had de apostel Petrus niet willen geloven en verstaan, dat Israël zo iets zou doen en ook wij willen het niet geloven en niet verstaan, wat de Heilige Geest door de mond van Petrus ons zo duidelijk voor ogen stelt. In deze Jezus is eens voor altijd het doen van God en het doen van mensen duidelijk geworden. De ongerechtigheid van de mensen is daartoe aan de dag moeten komen, opdat de gerechtigheid van God als de enige openbaar zou worden, een vaste schuilplaats voor allen, die zich aan haar onderwerpen. Die God heeft opgewekt, hebben wij aan het kruis gehecht. De

Heere en Helper, Die God ons gegeven had, hebben wij genomen en overgegeven en door de handen der onrechtvaardigen gedood. Gode zij dank, die Hem voor ons midden uit de doden weer opgewekt heeft en Hem tot een hoogte heeft verheven, vanwaar wij mensen Hem nooit kunnen afstoten. Wat hebben wij echter met Hem gedaan?

De Man, door God tot ons gezonden, komt tot ons en roept ons. Hij komt als onze Profeet, Hogepriester en Koning. Hij komt om de ogen der blinden aan te raken, opdat zij ziende worden, de doven moeten horen, de kreupelen gaan en aan de armen wordt het evangelie verkondigd. Wij geloven echter dat we zien en we willen niet dat ons de ogen geopend worden om in het licht der Waarheid te wandelen; wij willen de ijdelheid van al het zichtbare, de afgrond waarin wij liggen, niet zien met onze ogen. Voor anderen mag het licht opgaan, zodat ze hun verkeerdheid zien, maar wij laten onszelf niet beleren en willen niet op onszelf gewezen zijn. Zou de Heere leven, zou Hij in het midden van ons tot Zijn heerschappij komen, dan is het uit met ons. Daarom proberen wij Hem verre van ons te houden; wij binden Hem en slaan Hem in boeien, omdat we ons door Hem gebonden voelen. Wij willen Hem niet tot Zijn heerschappij laten komen, zodat Zijn rijk onder ons opgericht zij. Zijn woorden willen wij niet horen om die te gehoorzamen en alleen te volgen. Wij willen liever kreupel zijn dan die wegen te bewandelen, waarin Hij ons voorgaat. Wij willen zo arm niet zijn, niet zo onmachtig, zo leeg, zo geheel ondeugdelijk, zoals Hij ons hebben wil om ons de zaligheid in Zijn evangelie te beloven. Ja, Gode zij dank, Die Hem opgewekt heeft, zodat Hij leeft en regeert in eeuwigheid. Laten wij echter de vijandschap belijden, die ook in ons tegen de zaligheid van God is, tegen Zijn Christus. Hij wil ons helpen, Hij wil ons redden uit het bedrog van de eigengerechtigheid en de waan van de goede werken, redden uit onze zonde en uit onze dood. Hij komt tot ons, Hij volvoert het werk, waartoe Hij tot ons gezonden is, namelijk, om de zonde tot zonde te maken, de duivel te ontmaskeren, de wereld uit haar zekerheid te roepen, opdat ze ontwake. Hij maakt alles tot zonde om de zonde van allen op Zich te nemen en weg te dragen. Hij breekt alle steunsels en verscheurt alle bedeksels om voor het licht een weg te banen, dat alle duisternis verdrijft. Wij zelf zijn het, die in onze verblinding, in onze eigengerechtigheid en vleselijke gezindheid de raad en het voornemen Gods aan onze Heere volvoeren. We doen dit door het Hem onmogelijk te maken om ons te helpen, door Hem armen en voeten te binden, ja, door Hem aan het hout te hechten en aan Zijn rijk, zo veel het ons mogelijk is, een einde te maken en het oordeel des

doods aan Hem te voltrekken. Laten we het erkennen, mijn geliefden, dat de gerechtigheid en het heil alleen des Heeren is. Hebben wij op deze aarde plaats gemaakt voor onze Heere, Hem als Koning intocht bereid in onze harten? Hebben wij Hem geholpen en Hem ter zijde gestaan in Zijn lijden en hebben wij ons niet allen aan Hem geërgerd? Heeft dan één van Zijn discipelen de Heere in Zijn aanvechtingen opgericht, Hem moed ingesproken, toen de mensen Hem aan de schandpaal van het kruis hingen? Men heeft Hem weggeraapt uit het land der levenden, in het graf gelegd en dit afgesloten met de onbeweeglijke steen.

Het graf is nu leeg. Laat de wereld erbij komen en beven, want waar is Jezus van Nazareth, die men in dit graf gelegd heeft? Laat de dwaas in zijn hart zeggen: er is geen God; laat de wereld maar tyrannie en geweld uitoefenen; de mensen mogen god spelen op aarde en het mag er hier toegaan, zoals Asaf in Psalm 73 beschrijft; dit lege graf zal de wereld straffen en doen verbleken. God, Die zo hoog woont, dat het sterfelijk oog Hem niet zien kan, blikst naar beneden in de diepte en dood en hel zijn voor Hem niet verborgen. God van de hemel heeft hier gesproken; de Almachtige heeft bij dit graf Zijn banier opgericht. Wie van zichzelf gelooft dat hij levend en sterk is, kome tot dit graf. Iedere krijgsman en soldaat wordt hier geveld, maar die nederstort, wordt door Hem opgericht. Hier geldt geen ander leven dan het leven, dat in de doden, in de armen en ellendigen gewekt wordt door de wondermacht van de Almachtige uit de hoge; in hen, die zich gebonden voelen in de banden van hel en dood. Het oude is voorbijgegaan; een nieuwe schepping is daar. Jezus Christus, onze Heere, de Eerstgeborene uit de doden.

Daarom, gij allen, die door het beschouwen van het lijden en de dood van onze Heere daarvan overtuigd en daardoor getroffen zijt, dat wij het zijn die steeds weer niets verstaan, dat wij niets anders kunnen en doen dan onze Heiland moeite maken met onze zonde en arbeid met onze overtredingen, dat we Hem verloochenen, verlaten, niet weten, Wie Hij is, dat de nacht der duisternis verschrikkelijk en wij totaal onmachtig en verloren zijn, dat wij ons in een toestand gewerkt hebben, waarin God Zich van ons moet afwenden en wij een speelbal zijn van dood, zonde en duivel – gij allen, vreest niet! Onze Heere is niet dood. Hij leeft! Hij heeft zonde, dood en wereld en onze eigen ongerechtigheid, alle hoop buiten Hem, neergeworpen. Uit de dood en de hel is het heil weer aangebracht, opgericht en bevestigd in de hemelen. En heeft onze ziel de drukkende last van zonde en vloek van zich afgenomen gezien, hebben wij in ons wegzinken gesteund op het Lam, Dat geslacht is, zijn

wij bevend gekomen om het spreken des Heeren uit Zijn heiligdom te horen: vreest niet! Die overgegeven is om onze zonden, is opgewekt om onze rechtvaardiging. Onze Hogepriester is in het Heiligdom ingegaan en God heeft gesproken: Gij zijt Mijn Zoon, God heeft Hem gezalfd met vreugdeolie, leven en heerlijkheid heeft Hij Hem gegeven. Hij heeft Zijn stoel vastgemaakt, zodat het bevel nu luidt: Alle engelen moeten Hem aanbidden; hemel en aarde mogen voorbijgaan, maar Gij blijft dezelfde. Op God, op de levende God moet ons geloof en onze hoop gevestigd zijn. Al zegt de wereld en ons vreesachtig hart neen tot alle daden en woorden des Heeren, God in de hemel heeft gezegd dat ze ja en amen zijn. God heeft Hem opgewekt, wie zal Hem neerwerpen? Hij staat, een Banier der volken, gegrondvest, dieper dan de hel, verheven, hoger dan de hemel.

Hij is onze Verlosser. Hebben wij het Hem van onze kant onmogelijk gemaakt om Zijn werk te volbrengen, Hij heeft het alleen en ondanks ons ongeloof volbracht. Niet wij, maar God heeft Hem tot een Heere en Christus gemaakt, zodat toch Zijn woord overwinnen zal, Zijn verlossing voor ons zeker is en wij, arme zondaren, gered en verzoend zijn met onze God. De steen, die de bouwlieden verworpen hebben, is nu de hoeksteen in de hoge.

'Deze heeft God opgewekt en de smarten des doods ontbonden', zegt de apostel Petrus. De Heere is dus door de smarten des doods gebonden geweest. Zoals er geschreven is in de achttiende Psalm: 'Banden des doods hadden mij omvangen en beken Belials verschrikten Mij; banden der hel omringden Mij, strikken des doods overweldigden Mij'. En in de tweëntwintigste Psalm: 'Ik ben uitgestort als water, al Mijn beenderen hebben zich vaneen gescheiden; Mijn hart is in Mijn lichaam als gesmolten was. Mijn krachten zijn verdroogd als een scherf en Mijn tong kleefde aan Mijn gehemelte en Gij legt Mij in het stof des doods'. Ook in de vijfenvijftigste Psalm: 'Mijn hart smart in Mijn lichaam en de vreze des doods is op Mij gevallen. Vrees en beving komt Mij aan en gruwen overdekt Mij'. En in de negenenzestigste Psalm lezen wij het gebed des Heeren: 'Red Mij uit het slijk, dat Ik niet verzinke, dat Ik gered worde van Mijn haters en uit het diepe water; dat Mij de water-vloed niet verdrinke en de diepte Mij niet verslinde en dat het gat van de groeve niet boven Mij instorte'. Hoe sterk, hoe verschrikkelijk de smarten des doods waren, waarmee onze Heere gebonden was, hebben wij gezien aan Zijn lijden in Gethsemané, aan de grote angst van Zijn ziel en gehoord bij de uitroep aan het kruis: 'Mijn God, Mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?'

Nu zou echter iemand willen vragen, hoe toch de Heere door de smarten des doods zo gebonden kon worden en een ander, hoe wij van smarten des doods kunnen spreken, daar wij toch in leven zijn. Nu weten wij, dat ook de apostel Petrus eenmaal zijn Heere tegemoet getreden is met de woorden: 'Dat zal U geenszins geschieden', toen de Heere tot hem gezegd had, dat de Zoon des mensen zou gedood worden en op de derde dag weer zou opstaan. Ook weten we, dat hij zich de voeten door de Heere niet wilde laten wassen. Wij weten echter ook, dat dit zijn oorzaak had in het feit, dat hij tot dan toe niet ingezien had, dat het vlees niet anders kan dan zich verzetten en zich verheffen tegen Gods wil, dat hij geheel en al, zoals hij was, aan de dood overgegeven en aan de verschrikkelijke verzoeken van de aanklager prijsgegeven was. Gelooft gij, dat Petrus wel ervaren heeft, wat smarten des doods zijn, toen hij ondanks dat moest zien, dat het niet volgens zijn gedachten ging, maar het woord des Heeren in vervulling ging. Hij die niets wilde weten van de angst van de dood, die slaapdrongen was in het uur van het gevaar, die geloofde zo levend en sterk te zijn, dat hij de dood en de duivel allang achter zich had en geloofde dat deze reeds overwonnen waren, moest het beleven, dat de vrees des doods hem zo overweldigde, dat hij de Heere driemaal verloochende. Door welke verschrikkelijke doodsangsten moet zich de arme Petrus gebonden gevoeld hebben, toen hij zich zo neergeworpen zag en zich gescheiden voelde van de Heere Christus, van het leven Gods, van de gerechtigheid en de vrede Gods. 'Waarom zie ik' – roept de profeet – 'alle mannen met hun handen op hun heupen als vrouwen in barensnood?' Voelen wij niet allen dagelijks de smarten des doods; ervaren wij niet de waarheid van het woord: 'Te dien dage zult ge de dood sterven' en moeten we niet met Paulus uitroepen: 'Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?'

Dat is het immers, dat wij steeds weer rechtop staan met opgeheven schild tegen God en Zijn woord; wij geloven Hem niet, wij vertrouwen Hem niet. Wij laten ons leiden door gebod en bepaling en werk, wij willen het leven in eigen hand houden en zo moeten wij onszelf steeds weer opnieuw als oproerlingen tegen God gebonden zien, uit de hoogte neergeworpen in de diepte en weggeleid naar de verschrikkingen van de duisternis. Wij leven, maar wij leven zonder wet. Wij prijken in een gestalte en we geloven in deze gestalte in Gods heiligdom te kunnen ingaan. Wij kunnen ons gemakkelijk en veel bewegen, maar wat betekent al het doen en al het levend zijn, al het willen en lopen van de mens? Het uur komt, het verschrikkelijke uur – en zalig hij, die dit aanvaardt –

waarop hij ervaren zal: de wet is geestelijk, maar ik ben vleeselijk. Het uur, waarop de zonde, als zonde gekend, ons begint aan te drijven, dat alle leven weg is en wij ons in de diepe groeve, waar geen licht is, met onverbreekelijke boeien gebonden voelen. Deze boeien, die een ziel vasthouden, welke geloofd heeft bij God een woning te hebben, zijn verschrikkelijk en zij voelt zich verloren, losgerukt van God, in de diepte geworpen door haar eigen schuld. Hoe worstelt de ziel onder wee en smart, als het leven wegwijkt en het zoete licht van de troost verdwijnt en het woord, waarop wij vertrouwd, ons verlaat en wij als in het graf liggen onder het zware gewicht van de aanklacht: Gij hebt u bedrogen; God is uw God niet, God kent de zondaars niet. Wij zijn mensen, zondaren, zonder God en verre van Hem en omdat we toch steeds een leven zonder God willen leven, moeten we de vreselijke druk van de boeien gevoelen, die ons gebonden houden. De arme ziel, die Gods goedheid gesmaakt heeft, voelt zich in haar vlees-zijn, haar zonde en dood in al haar leden als met ketenen geboeid en van alle hoop op een mogelijkheid om weer tot God te komen, beroofd.

En toch is het een waarheid, dat de smarten des doods ontbonden worden, dat de hel overwonnen en de banden losgemaakt zijn, die ons in de diepe groeve gebonden hielden, ver van onze God en Zijn heil. In onze Heere Jezus Christus zijn de smarten des doods voor Zijn gehele gemeente ontbonden. Wij voelen deze smarten, deze doodsweeën pas, nadat ze reeds voor ons gedragen zijn. Zie uw Heere, Jezus Christus, Hij is gekomen in ons vlees. Voelt u zich een verloren schaap, behorend tot die kudde, die de dood weidt met zijn onverbiddelijke staf; is voor u de hemel zwart en de aarde met de nacht bedekt; vrees niet, zie niet op uzelf. Zie naar het kruis, waaraan het verscheurde lichaam des Heeren hangt, zie in het donkere graf, waarin men Hem gelegd heeft. Spreek tot de Heere: 'Gij zijt gekomen om mijn zonden in Uw lichaam aan het hout te dragen; Gij zijt voor mij in het geweld van de dood en de hel geweest; Gij hebt Uzelf laten inwikkelen en in het graf laten leggen, midden in de aarde', en hoor het, wat de apostel Petrus betuigt: 'God heeft de smarten des doods ontbonden'. Is het niet onze dood, waarmee Hij gebonden geweest is, ons vlees, waarin Hij is gekomen, onze verdoemenis, die Hij gedragen heeft? Heeft God Hem dan in Zijn smarten gelaten, is Hij daaronder gebonden gebleven? Predikt de Geest het niet luid in uw harten: de Vader heeft de Zoon lief en heeft het vrijwillige offer van de volmaakte gehoorzaamheid aangenomen. Uit de hoge heeft Hij in de diepe diepte geschouwd en zag de Zoon, Die uit het rijk van Zijn Vader en uit de hemelse heerlijkheid in het midden van de vloed des doods

ging, Die Zijn leven heeft gegeven en graf en dood tot Zijn woning gemaakt heeft en Zich liet binden met alle boeien, waarmee wij arme en verloren zondaren gebonden zijn. De Vader heeft de Zoon, toen Hij in de macht van hel en dood was, niet versmaad in Zijn verlatenheid, maar Hem juist toen en zo als Zijn Zoon erkend en dit op machtige wijze bewezen. Toen de derde dag kwam heeft Hij uit de hoge, in Zijn eeuwige waarheid en liefde verzoend door het offer van Zijn Zoon, in de afgronden van de door Hem vervloekte aarde geblikt, alle banden en boeien verscheurd en losgemaakt naar de eeuwige macht van Zijn heerlijkheid. De nacht heeft Hij laten vlieden voor het licht, in de Geest levend gemaakt Hem, Die in het vlees gedood was en Zijn machtige sterkte in Christus Jezus gelegd en de grote Herder der schapen heeft Hij uit het dodenrijk uitgeleid. Daarom, vrees niet, arme kudde, de banden des doods zijn voor u ontbonden.

Wij zien in de derde plaats, welke grote troost en sterke aanmaning er in de woorden van de apostel liggen, dat het onmogelijk was dat Hij door deze dood zou gehouden worden. Welke twijfelingen, welke aanvechtingen moeten de apostelen en allen, die in de Naam van de Heere Jezus geloofden, bestormd hebben, toen ze het met hun ogen moesten zien, dat Hij aan het kruis stierf en Zijn lichaam in het graf gelegd werd. De Heere had toch tot hen gezegd: 'Geloof in God en geloof ook in Mij'. En nu was het uit met alle verwachtingen van het geloof, beide in de Vader en de Zoon. Wij hoopten, zeggen de Emmaüsgangers, dat Hij Israël verlossen zou. Uit was het met alle beloften en woorden Gods. De Vorst des levens was in de aarde weggelegd, de hemel zweeg, de zon was gehuld in een haren zak, de dood en de hel hadden gewonnen, de hele gemeente Israël was verlaten en verweesd en het Woord van God scheen in Zijn evangelie gelogen te hebben. Hoe was het mogelijk, dat dit alles gebeurd was. De verschrikkelijke ervaring van de werkelijkheid hield alles gebonden en sneed met de boeien des doods iedere ademtocht van de hoop af, zodat geen oog het durfde om omhoog te zien, geen hand zich meer ophief en geen gebed meer kon opklimmen tot God. Ja, het was mogelijk, het was werkelijkheid: de Herder was geslagen en de schapen van de kudde waren verstrooid. Israël had zijn Koning verworpen, die verschrikkelijke, honende woorden schenen waarheid: 'Hij had op God vertrouwd, dat Die Hem nu helpe, indien Hij een welbehagen in Hem heeft'. Het licht en het leven waren weg en die arme schare, die eens zalig geweest was, omdat ze de Heere uit de hemel met hun ogen gezien hadden, was aan alle pijlen van de boze en

aan de verschrikkingen van de hel prijsgegeven, want de Heere was hun ontnomen en ze wisten niet anders te doen dan Hem in het graf te zoeken. Ja, dit alles was mogelijk. Het was gebeurd. Maar nog een kleine tijd, spreekt de Heere, en Ik zal nogmaals bewegen de hemel en de aarde. Vrees niet, Zion, uw God is Koning. Hij, Die gebonden in de aarde ligt, gedood, bewegingloos, is machtiger dan dood en hel en machtiger dan al het zichtbare. Het is onmogelijk dat Gods Woord gebroken wordt en het geloof in en de hoop op het eeuwige leven beschaamd wordt voor hen, die in Christus Jezus op de genade van de eeuwige Ontfermer vertrouwen.

Het is waar, dat de zonde en de dood heerst op aarde en hij, die het geweld des doods heeft, namelijk de duivel. Het is waar, dat het uit is met alle vlees en alle roem des vleses en dat alleen de Naam en de wet geldt van Hem, Die in de hemel troont, dat deze wereld vervloekt is en ieder mens verloren. Maar het is ook waar, dat midden in deze dood en verlorenheid onze Heere Jezus Christus sterker is, een Redder van de dood, van de zonde en van alle macht der hel voor ieder, die in en uit de boeien en strikken van zonde en dood om genade van de eeuwige Ontfermer smeekt. Laten we dit 'nochtans' van de Vader der Waarheid vasthouden in het geloof en laten we in ons gemoed prenten, wat onmogelijk is bij God. Onmogelijk is het dat Gods Woord niet in vervulling zou gaan. Daarom beroept de apostel Petrus zich voor zijn uitspraken op de woorden van Psalm 16, waar onze Heere tot Zijn Vader spreekt: 'Gij zult Mijn ziel in de hel niet verlaten; Gij zult niet toelaten, dat Uw heilige de verderving zie'. De Vader liet het wel toe, zegt de Heere, dat Zijn ziel in het geweld der hel kwam. Maar in de hel Zijn ziel verlaten, dat deed de Vader niet. Het kwam wel tot het uiterste, maar vlak aan de grenzen van het dodenrijk, waar de ontbinding en het eeuwige gruwen, de totale vernietiging van de schepping Gods dreigt, daar riep de Vader aan alle beken Belials een halt toe, hier moesten al zijn trotse golven stillen. En waarom was het onmogelijk, dat onze Heere door de dood zou gehouden worden? Het was daarom onmogelijk, omdat Hij de Vader volkomen vertrouwd, Zijn wil gehoorzaamd en Zijn Naam verheerlijkt had midden in de dood, zodat nu de Vader in Zijn heerlijkheid ook de Zoon verheerlijkte. Deze Zoon, die het ongeschapen Woord was, Die Hem en Zijn genade en waarheid verkondigd had en Zijn gerechtigheid had opgericht daar, waar niets dan ongerechtigheid en zonde, vloek en verdoemenis was. Bij God is een andere wet dan de wet van de dood en de hel en de Geest des levens in Christus Jezus is machtiger dan de wet van zonde en dood, waardoor

het onmogelijk is dat de dood en de hel het van onze Heere zouden gewonnen hebben.

De wet des doods is het woord aan de eerste Adam: omdat gij de stem des Heeren uws Gods niet gehoorzaamd hebt, zult gij weer tot stof der aarde worden, waaruit gij genomen zijt en deze wet des doods heerst over alle Adamskinderen om elke verheffing van het ongeloof en eigenwilligheid tegen God neer te werpen en het trotse zaad van alle overleggingen en werken van de mensenkinderen met de brede sikkel af te maaien. Een andere wet echter is de wet van de tweede Adam. Heeft Hij Zich niet vrijwillig door de banden des doods laten binden? Was Zijn dood niet de gang in het duister van het heiligdom naar de troon der genade met Zijn bloed? De wet en het Woord des Heeren is: 'Zoekt gij mij, laat deze heengaan. Ik kom om de verlorenen te redden. Ik ben het vlees en bloed van mijn broederen deelachtig. Ik heb hun zonden, hun schuld, hun vloek op Mij genomen. Dat is de wil van de Vader, dat Ik niets verlies van datgene, wat Hij Mij gegeven heeft. De goede Herder stelt Zijn leven voor Zijn schapen. Wilt u het Mij niet doen gelukken, duivel, dood en hel, wilt u Mij Mijn ellendigen ontroven, het werk, waartoe Ik gekomen ben, verslinden en verderven – neem Mij, bind Mij en laat deze heengaan. Vader, verheerlijk Mij, opdat Uw Zoon ook U verheerlijke; als Ik verhoogd ben van de aarde, wil Ik ze allen tot Mij trekken. Bind Mij met al uw ketenen. Dood, Ik wil u een vergif, hel, Ik wil u een pestilentie zijn. Voor alle verlorenen en voor hen, die omkomen, baan Ik een weg, een vrije, open weg tot Mijn God en hun God'.

Vrijwillig heeft Hij Zich laten binden en heeft Zich van de zwakheid, waaraan Hij gedood is, niet willen ontdoen om de naam van de Sterke in Jakob en het werk van de eeuwige genade en verzoening in het rijk van de schaduwen des doods op te richten en in onverbrekelijke boeien te leggen alle machten van de duisternis, van het ongeloof en de hel, die het leven willen doden en verslinden, dat God in het woord van Zijn genade in de zielen van zondaren en de gebrokenen van hart gelegd heeft.

Daarom kon Hij van de dood niet gehouden worden. Dit besluit heeft God van den beginne genomen en door al zijn knechten en profeten laten verkondigen en allen, die in hun bloed lagen, daarmee getroost, dat Hij het gericht zou uitvoeren tot overwinning, Zijn leven uit de dood zou opwekken en Zijn genade zou laten overwinnen te midden van de verwoestingen der zonde.

Toen Noach in de ark was ingesloten en overal om hem heen de heerschappij des doods, gedacht God aan Noach en alles, wat met hem

was. Toen Izaäk gebonden op het altaar lag, weerklonk de stem van de hemel, de stem der overwinning, van het eeuwige verbond der genade. Toen David gebogen lag voor het zwaard van de wraakengel, laaide het vuur van het altaar op, het vuur, van boven neergedaald, en het verderf werd gekeerd. De Heere in de hemel maakt de gevangenen los, Hij redt uit de diepe groeve; Hij leidt in de hel, Hij leidt ook weer uit de hel.

Zoekt gij de Heere, vrees niet, als dood en verdoemenis hun muil opensperren en u willen verslinden. Vraagt de beangstigde ziel om genade, vrees de hel niet, want dood en hel konden onze Heere niet houden en zij kunnen ons niet houden, die Hij met Zich uit de muil des verderfs heeft uitgevoerd. Neen, God in de hemel wil de dood des zondaars niet. Leven zult gij, in gerechtigheid leven voor de Heere en bij het opwaken verzadigd worden met de vreugde van Zijn aangezicht. Gij zult leven en niet omkomen. Dat is de wet van het Koninkrijk der hemelen, het woord en het werk van de Vader, u verkondigd in de opstanding van Jezus Christus uit de doden. Houdt in gedachtenis Jezus Christus, opgestaan uit de doden. Hij leeft, ja Hij leeft niet in zwakheid, maar uit de kracht des Vaders. Hij sterft niet meer. Hoop op Hem en uw lamp zal niet uitgeblust worden. De Heere heeft de dood voor ons overwonnen, de weg gebaad tot het hart van de Vader midden in de hemelen. Het is onmogelijk, dat iemand ooit door de dood zou verslonden worden, die in de Naam van Jezus Christus gelooft. Amen.

VI

Preek over Leviticus 20:26

Geliefden in de Heere! Het is en blijft toch altijd weer dezelfde waarheid, om de banier waarvan zich de gemeente van onze onzichtbare Heere en Heiland van onze zielen samenkomt en die een profeet als volgt onder woorden bracht: 'Israël, gij brengt uzelf in het ongeluk; uw heil is alleen bij Mij'. Horen we de stem en letten we op de leidingen van onze trouwe God, dan zullen we steeds al bevende tot de belijdenis komen, dat wij ons verderf, maar onze hemelse Vader onze zaligheid wil. Een geschiedenis, die heel bijzonder geschikt is om ons dit duidelijk te doen zien, is de geschiedenis, die we lezen in Numeri 16 over de verschrikkelijke opstand van het volk Israël tegen de Heere en tegen de door de Heere gezalfde priesters, over de plaag, die ten gevolge daarvan onder het volk uitbrak en over de wijze, waarop deze plaag afgewend werd. Korach, Dathan en Abiram waren namelijk tegen de Heere in opstand gekomen door te beweren, dat de hele gemeente heilig en de Heere onder hen was en dat Mozes en Aäron zich boven de gemeente hadden verheven door voor hen alleen de dienst in het heiligdom op te eisen. Het gericht, dat onmiddellijk over deze mannen voltrokken werd, was voor de ogen van het hele volk zichtbaar geweest en toch murmurde de hele gemeente van de kinderen Israëls de andere morgen tegen Mozes en Aäron en zeiden: gij hebt des Heeren volk gedood. Een verschrikkelijke aanklacht, mijn geliefden, een aanklacht, die tegen Mozes en Aäron uitgesproken, tegen God zelf gericht was.

We zouden willen vragen, hoe dat mogelijk was. We zullen echter ophouden ons over de hardnekkigheid van dat volk te verwonderen, naarmate we onszelf beter en grondiger leren kennen. Waarover morde het volk dan; wat beduidde hun opstand? Hun blindheid en hun zonde was, dat ze aan menselijke heiligheid vasthielden, dat ze aanzagen, wat voor ogen is en het niet in herinnering konden houden, dat er in het leger van Israël geen andere hoogheid en heerlijkheid was dan alleen de heiligheid van de hun door God gegeven en gezalfde hogepriester.

En o, dat wij geheel genezen zouden zijn om geen andere heiligheid te kennen dan de 'Heiligheid des Heeren', die onze Hogepriester op het diadeem aan Zijn voorhoofd draagt. Zie toch om u heen, of er in het leger van Israël ergens een tent is, die zich niet vandaag of morgen met

al zijn gereedschap onrein gemaakt heeft door een dode, of er in het leger van Israël ergens een man of een vrouw, een kind of een grijsaard is, die vandaag of morgen geen ontzondiging of verzoening nodig heeft en zie vooral in uw eigen leven en in het binnenste van uw wezen en vraag uzelf af, waar de gemeente is, die voor het aangezicht van Hem, Wiens ogen vuurvlammen zijn, de naam van 'gemeente des Heeren' opeisen kan en met de trotse woorden pronken kan: de gemeente des Heeren is overal heilig en de Heere is onder hen. O, dat de heilige gloed van Zijn wet ons bestrale en onze nieren beproeve, zodat we met Jesaja uitroepen: 'Wee mij, ik verga, want ik ben een man van onreine lippen en ik woon te midden van een volk, dat onrein van lippen is'. Te diep verworteld is de verheffing van ons hart en te dik zijn de schellen op onze ogen, zodat we nooit meer ten volle kunnen verstaan, dat alle roem uitgesloten is en dat alles alleen maar tot zonde en onreinheid geworden is, juist omdat de Heere *Zijn* heiligdom onder ons opgericht heeft, *Zijn* dienst onder ons heeft ingesteld en *Zijn* gezalfde ons voorgesteld heeft.

Welke macht in Zijn zalving ligt, is in Aäron uitgebeeld. Toen de Heere ten gevolge van deze opstand de hele gemeente verdelgen wilde, nam hij op bevel van Mozes het wierookvat, vulde dit met vuur van het altaar en legde reukwerk erop en liep in het midden der gemeente en rookte, want de plaag was begonnen, en hij deed verzoening over hen en stond tussen de doden en de levenden; also werd de plaag opgehouden.

Daaraan zien we nu, van wie de gerechtigheid en van wie de ongerechtigheid is. Wij willen nooit afstand nemen van onze eigen gerechtigheid en heiligheid. Wij willen het gericht van God niet laten uitgaan en laten komen over alles, wat in onze vleselijke ogen goed, heilig en vroom is en bedenken het niet, dat we juist daarmee de toorn van God over ons halen. O, welk een wonder en geheim van genade, dat juist dan, als wij in opstand komen en ons ergeren aan de unieke heiligheid van het hogepriesterlijk ambt van Christus, deze heiligheid alles, wat zich daartegen verzet, met de vloek treft en uitdelgt en deze hogepriester voor ons in de bres treedt, vuur van het altaar in het wierookvat doet en Zich midden in de dood en de plaag werpt om onze opstand te verzoenen, zodat de plaag opgehouden wordt. Ja, Hij alleen is de Heilige in Israël en er is geen redding voor ons, als Hij de toorn niet afweert met Zijn hogepriesterlijk gebed en onze zonden verzoent.

Moge ook dit morgenuur ons een druppel van dit levende water te smaken geven.

Daarom zult gij Mij heilig zijn, want Ik, de Heere, ben heilig, Die u van de volken afgezonderd heeft, opdat gij van Mij zoudt zijn.

De voorgelezen woorden zullen een zeer verschillende indruk op ons maken en zeer verschillend door ons verstaan worden, al naar gelang de begrippen, die wij van heiligheid hebben. Verstaan we ze vanuit ons hart en vanuit onze gedachten, dan zullen we zoals de kinderen Israëls doen, van eigen heiligheid iets weten, ons op heiliging toelagen en daarbij beweren de Heere in ons midden te hebben. Verstaan we ze vanuit het hart en de Geest van God, dan zullen we daarvoor wegzinken in onze onzaligheid en onreinheid en juist in dit wegzinken zullen we ons aan dit woord vastklampen als een woord uit de mond Gods tot onze eeuwige troost.

Laten wij onszelf onderzoeken, hoe we ons tegenover deze woorden gedragen en laten we daarin zien:

1. onze blindheid en traagheid des harten;
2. onze verwaandheid en opstand en laten wij daarom uit deze woorden ontlennen:
3. de genadige wil des Heeren in onze roeping en
4. hoe Hij deze wil in ons volvoert.

De woorden: 'Gij zijt heilig, want Ik ben heilig', vinden wij dikwijls in de boeken van Mozes en hieraan ontleend ook in het Nieuwe Testament. Leviticus 19, dat men een verklaring en een toepassing van de tien geboden noemen kan, begint hiermee: 'Spreek tot de ganse gemeente der kinderen Israëls en zeg tot hen: Gij zult heilig zijn, want Ik de Heere, uw God, ben heilig! Een ieder vreze zijn moeder en zijn vader. Houd mijn vierdagen, want Ik ben de Heere, uw God'. Aan het einde van hoofdstuk 22 lezen wij ongeveer hetzelfde: 'Daarom zult gij Mijn geboden houden en deze doen; Ik ben de Heere. En gij zult Mijn heilige Naam niet ontheiligen, opdat Ik in het midden der kinderen Israëls geheiligd worde; Ik ben de Heere, die u heiligt! Die u uit Egypteland uitgevoerd heb, opdat Ik u tot een God zij: Ik ben de Heere'. Door Zijn roeping heeft de Heere een heilig volk. Dat is het ook, wat de apostelen uitspreken, als Petrus zegt: 'Maar gelijk Hij, Die u geroepen heeft, heilig is, zo wordt ook gij heilig in al uw wandel'. En Paulus: 'Gelijk Hij ons uitverkoren heeft in Hem, voor de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig en onberispelijk zijn voor Hem in de liefde'. En dezelfde apostel schrijft aan Timotheüs: 'Want Hij heeft ons zalig gemaakt en geroepen met een heilige roeping'.

Wij gevoelen het zelf, mijn geliefden, want deze waarheid is te diep in onze gewetens geschreven, dat God niet anders roepen en niet anders uitverkiezen kan, dat het in Zijn wezen ligt, zoals Hij zelf heilig is, zo ook een heilig volk te hebben. Toen in de woestijn van Sinaï deze woorden door de mond van Mozes gesproken werden, toen had hij een volk voor zich, dat in Egypte opgegroeid was en dat hij nu naar Kanaän wilde leiden. Een volk weliswaar, dat het ontelbare zaad van Abraham was, maar wat wil dat anders zeggen dan een onrein volk, want wie zal een reine geven uit een onreine? Heeft dit volk zich thuis gevoeld in Egypte? Geenszins, het leefde immers onder zo'n druk, dat het nauwelijks opzien kon vanwege de last en de gesel van het werk. Toch heeft dit volk zich zo thuis gevoeld in Egypte, dat het telkens daarheen terug wilde. Was dit volk een heilig volk, een volk, dat trouw aan Zijn God was en vol van afschuw over de gruwelen van de Kanaänieten? De geschiedenis heeft het maar al te duidelijk geleerd, wat de profeet zegt in Ezechiël 16: 'Uw geboorte is uit het land der Kanaänieten; uw vader was een Amoriet en uw moeder een Hethietische'.

Wij spreken wel vaak van christenen en kinderen van de wereld, van gelovigen en ongelovigen, maar begrijpen wij wel goed, wat de diepste betekenis is van het spreken Gods aan hen, die Hij als Zijn volk en Zijn gemeente laat aanspreken. Soms kunnen ons de ogen geopend zijn, zodat wij met schrik vervuld zijn, als wij de zeden, het doen en laten van de mensen waarnemen. Maar verstaan we het dan werkelijk, wat het betekent, dat Hij heilig is, Die zich over ons ontfermd heeft toen wij in onze schande en naaktheid lagen en Die ons heeft verkoren, opdat we voor Hem heilig zouden zijn. U hebt wel eens gehoord, dat er mensen zijn, die zich zo aan onreinheid en wanorde gewend hebben, dat ze liever alles willen verdragen dan een schoon bed, schone kleding, voedzame kost te hebben en dagelijks gewassen en gereinigd te worden. Is dat niet ons beeld en onze geschiedenis? Zo diep zijn we weggezonden uit het element van onze God en Schepper, dat de grootste weldaad, die een mens ondervinden kan, ja, datgene, waarvan men moet zeggen, zonder dit kan men niet leven, meer mijden dan de pest en helemaal niet meer weten en gevoelen, dat het element, waarin wij ons bewegen, alleen vuiligheid en onreinheid is, dat lichaam en ziel verderft. Duizendmaal komt Gods roep tot ons en iedere keer dringt Hij ons en zegt ons: Kom uit uw element van onoprechtheid, onzuiverheid, onreinheid in het zaligmakende, leven gevende en leven onderhouden-de element van licht, heiligheid, zuiverheid en oprechtheid; en al deze roepstemmen vinden ons kouder dan koud en zo onverschillig, alsof er

helemaal geen gevaar zou zijn, alsof wij geen totale verandering, dagelijkse vernieuwing en afwassing nodig hebben. Wat wenst een zieke, die nachten lang in zijn zweet gelegen heeft, meer dan schone kleding? Is er voor een mens, die aan de dood en de zonde overgegeven is een roep of een woord, waarnaar hij meer zou luisteren en zich uit deze boeien zou willen bevrijden dan het woord heiligheid, oprechtheid en zuiverheid, waar geen duisternis, geen doodsgreur, geen etterbuilen, geen angstzweet, geen smet, geen vlek en rimpel is? Zie het aan het kleinood van onze hemelse roeping, dat toebereid is tot het erfdeel der heiligen in het licht. O, dat onze zielen en onze nieren zich bewogen in onze schoot, dat we er slechts een voorgevoel van zouden hebben, welk een ongeluk het is om onheilig te zijn en dat het de enige en hoogste weldaad voor ons is om heilig te zijn. Welke arme mensen zijn we, dat we zo diep weggezonden zijn van onze God, onze toevlucht, dat al onze zinnen alleen hangen en kleven aan datgene, wat niets dan vuil en afval is. Maar nog driemaal armer, dat we zo gevoelloos zijn en dat we zo geheel koud daarbij kunnen blijven, als er tot ons gezegd wordt: Gij zult Mij een heilig volk zijn.

Hoewel de geestelijke dood, waarin wij gebonden liggen, vooral door deze woorden openbaar komt en ervaren wordt, toch blijft het er niet bij, dat wij voor deze roeping van God blind en doof blijven, maar onze vijandschap breekt in allerlei opstand uit. Wij lezen in onze tekst: 'Daarom zult gij *Mij* heilig zijn', maar dit woordje 'Mij' kunnen en willen wij beslist niet verstaan. Wie is dan Hij, Die hier spreekt? Het is Jehova, de God van Abraham, Izaäk en Jacob, Die uit vrije genade, alleen om Zijns Naams en verbonds wil, dat hij met de vaderen gemaakt had, hun nakomelingen tot Zich geroepen en uit alle volken verkoren had, dat zij Zijn eigendom en erfenis zouden zijn. 'Voorwaar, Gij zijt een verborgen God', roept de profeet uit, 'Gij God Israëls'. Weten wij niet, dat we in het verderf liggen, kennen wij onszelf niet, nog veel minder kennen wij Hem, Die een ontoegankelijk licht bewoont, bij Wie geen verandering of schaduw van omkering is, voor Wie alle heilige engelen zich bedekken, voor Wie niemand onschuldig is, die zelfs in Zijn hemelse boden dwaasheid vindt. Wie zal die kloof meten, die tussen Hem en ons is? Hoe zal zich de duisternis met het licht paren en het licht met de duisternis?

Aan Israël zien we spoedig genoeg de onmogelijkheid van een gemeenschap van de heilige God met een geheel en al onheilig volk. In de woestijn heeft hij Zijn volk gevoerd, nadat hij het met een sterke hand

en uitgestrekte arm uit de slavernij gehaald had en op de Sinaï daalt Hij neer om met hen te spreken. Maar toen de stem van de Almachtige weerklonk en duizend maal duizend van Zijn heiligen hun vleugels lieten ruisen en hun wagens deden rollen, toen weigerde het gehele volk de stem van Hem, Die daar sprak, want zij voelden zich kinderen des doods. En de Heere weigerde ook met het volk te trekken, opdat Zijn toorn niet over hen ontbranden en hen allen verdelen zou; en toch zou de gemeenschap van God en mensen bestaan. God gaf de belofte van een profeet, wie Hij de woorden in de mond zou leggen. 'Ik zal Mijn engel voor u heen zenden', sprak Hij tot Mozes, 'die u de weg bereiden zal'. Hij liet de tabernakel bouwen, waar Hij Zich liet vinden en vragen en gaf het volk Zijn geboden, inzettingen en rechten, waardoor een mens, die ze houdt, zou leven. Het zichtbare teken en onderpand van de onzichtbare Koning te midden van Zijn volk was de wolkkolom, want de Hoge en Verhevene had Zijn lichtglans en heerlijkheid verhuuld voor het sterfelijk oog. Na dezen zien we het en roepen uit: Heere, Heere, lankmoedig, barmhartig en van grote goedheid en trouw. Maar hoe lang duurt het, dat wij menen: Hij is als wij en wij zijn als Hij, omdat Hij Zich zo verhuuld heeft en zwijgt. Hij heeft Zijn woorden, Zijn geboden en Zijn rechten aan ons voorgelegd en aanstonds beweren wij, met Hem één van zin te zijn, alsof Zijn wil ook onze wil is en wij hetzelfde meenden als Hij. Wij hebben de stem des Heeren gehoord en zo drijft ons de vrees, dat we zeggen: 'Alles, wat de Heere gesproken heeft, zullen we doen'. En als we de geboden van onze God horen, dan kunnen we ook niet anders dan toestemmen, dat ze goed zijn. Wie hoort het niet graag, wanneer wij van de Heere Jezus lezen, dat Hij Zijn ouders gehoorzaam en onderdanig was. Voor wie is het niet aangenaam, als hij in een huis treedt, waarin de dag des Heeren geheiligd wordt. Wie zou het loven, als iemand moordt, steelt, echtbreekt, lastert, nijdig en afgunstig is en vol van begeerte naar alles, wat van zijn naaste is. Hoe zuiver, hoe eenvoudig zijn al deze woorden. Het wonderbaarlijke in deze eenvoudige woorden is, dat Gods onzichtbare heerlijkheid en majesteit in deze woorden neergelegd is. Zodra Gods vinger slechts één keer begint deze woorden in het hart en in de geest te schrijven, zoals Hij ze eens geschreven heeft op de tafel des verbonds, dan begint ook de goddelijke kracht ervan zich te uiten. De Geest voegt Zich bij het Woord en door het woord van het gebod begint God in de ziel Zijn heerschappij en Zijn rijk op te richten. Dan blijkt in de eerste plaats voor deze wel, dat het ons juist aan datgene ontbreekt, waaruit toch alleen het bewaren van deze geboden voortkomen kan, namelijk de vreeze Gods, eerbied en gehoor-

zaamheid. Zou God tot ons spreken door Zijn stem des donders, zou Hij slechts met één straal van de lichtglans van Zijn hoogheid en heiligheid even ons oog aanraken, dan zouden wij in het diepste wezen van ons bestaan sidderen en beven. Het woord echter, door de mond van een mens tot ons gesproken, het gesproken en geschreven woord, hoe zeer wij ook moeten toestemmen, dat het Gods woord is, het heeft zo weinig autoriteit voor ons, dat de zonde van Adam, die zich het woord van Zijn God en Schepper door de duivel wegdisputeren liet, ook bij ons overal bovenkomt. Zou God dat gezegd hebben, zou dat zo ernstig gemeend zijn, zou wel de dood en de hel onze straf zijn, als wij niet op het gebod letten? En des te meer de Geest het Woord betuigt, des te groter wordt de innerlijke vijandschap, die van gehoorzaamheid helemaal niets weten wil. De oprechte wordt er tot zijn diepe schrik aan ontdekt, dat wij zonder God, dus godloos, dat wij zonder een Heere en Vader in de hemel zijn. Het meest wordt hij hieraan ontdekt, omdat hij van eerbied, van de schuldige en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid, van het gevoel van onderdanigheid en toegenegenheid, die de knecht tegenover zijn heer, de onderdaan tegenover de vorst en de kind tegenover de vader gevoelt, helemaal niets bij zichzelf ontdekken kan. Gaat de Geest echter voort telkens en telkens weer dit woord in herinnering te brengen als het goede woord, dat de weg aanwijst tot het leven en tot het heil, dan welt de lust tot het verbodene eerst goed in ons op. Men kan en wil niet loslaten en de innerlijke haat tot God en de naaste neemt toe en uit zich in afkeer, murmureren en het openlijk uitbreken van opstand. Dan laat zich de ziel door haar fantasie het verbodene voortoveren, alsof al haar geluk daarvan afhing. Dan kan men zijn afgoden niet loslaten, dan verbergt men zich achter aangeboren menselijke zwakheden, dan luistert men naar de inzetten van het vlees: men moet toch dit en men moet toch dat, dan wapent men zich met het ene gebod om het andere te ontkrachten. Men gaat zelfs boven het gebod uit en men martelt zich met allerlei schijnheiligheid en engelachtige deemoed, alleen maar daarom, omdat het vlees niet erkennen wil, dat het gebod waarlijk goed, alleen goed, geheel heilig, geheel onstraffelijk is en de enige grondslag van duurzaam geluk en eeuwige zaligheid.

Ja, waar zou ik een einde vinden, als ik de bewegingen en de gedachten van een mens zou willen naspeuren, hoe hij zich tegenover de wet van Zijn God gedraagt. Hij wil zich van de wet losmaken, deze verzwakken, verkeerd uitleggen, overtreffen, omdat hij uit vijandschap tegen God en Zijn heilig Wezen zichzelf niet wil overgeven en God gehoorzamen, maar eigen meester wil zijn en in zijn element wil

blijven, waarin hij door zijn geboorte en zijn zelfzuchtige gezindheid zich thuis voelt. Maar Gods woord is: 'Zijt heilig, want Ik ben heilig'.

Hen mogen wij troosten, die hun innerlijke vijandschap en opstand tegen God in dit woord ervaren, want dat is het bewijs, dat dit woord zijn invloed doet gelden en de kracht ervan openbaar wordt. Hoe vreselijk ook de tegenstand is, houd moed, gij aangevochtene, want God is groter dan ons hart en een Almachtige spreekt in het gebod, Die zo machtig is, dat Hij alles aan Hem onderdanig maakt. Juist door het woord: 'Zijt heilig, want Ik ben heilig', richt hij Zijn heerschappij op bij het volk, dat Hij geroepen, dat Hij tot Zijn eigendom verkoren heeft en in wiens midden Hij woning gemaakt heeft. Volg slechts Zijn stem. Laat het Woord maar dreigen, laat het de handen en voeten maar stuk slaan, die niet ophouden willen om naar het verbodene te grijpen, laat het uw ogen verdonkeren en uw oren met schrik vervullen, na het vuur, de storm en de aardbeving volgt toch het suizen van een zachte stilte. Het einde van de strijd, die de Heilige met de zondige en verloren worm begonnen is, is heerlijkheid en vrede. Wij kunnen de heiligheid van onze God niet anders dan haten en vlieden; het is niet waar, dat wij deze beminnen, maar ten slotte heeft het gebod onder het dreigen, schelden en verbieden, onder het vloeken en verdoemen toch iets in de ziel ontstoken, dat zich met David in Psalm 119 uitspreekt. Het is een niet vermoede heerlijkheid, die in het gebod ligt. De spiegel, waarin wij onze zwarteheid zien, schittert in een wonderbaar licht en de reinheid en de zuiverheid, die uit God in het gebod tot ons spreekt, ontsteekt ten slotte in de ziel een liefde en een verlangen, dat ze het niet meer uithouden kan in de duisternis en verstikkende doodsluchten en het gebed omhoogstijgt: 'Was mij wel van mijn misdaad, ontzondig mij met hysop, dat ik sneeuw wit worde, schep in mij een rein hart en geef mij een nieuwe, vaste geest'.

Vanwaar komt het, wat is de reden, dat het gebod deze vrucht schept, dat een mens lust krijgt tot heiligheid? We herhalen het: tegenover het gebod van God: 'Gij zult Mij heilig zijn, want Ik ben heilig', openbaart zich onze geestelijke dood en onze voortdurende vijandschap tegen God. Het zal ook niet anders zijn, zolang wij in deze aardse tabernakel wonen. Hoe meer invloed dit gebod op ons krijgt, ons begeleidt, ons innerlijk beveelt, ons zijn licht voorhoudt, des te omvattender wordt het. Hoe dieper het grijpt, des te meer ervaren wij bij onszelf de totale onmogelijkheid om ons ook maar in het geringste heilig te gedragen, om oprecht, kuis, rein en volmaakt te zijn en hoe beslist God de on-

voorwaardelijke eis van Zijn gebod bij ons handhaaft, des te sterker het weerstreven, het twijfelen, schromen, ontmoedigd worden en ontvluchten. Daarom moeten we, hoe meer we ervaren, dat wij niet willen en niet kunnen, daarop acht geven en in het geloof aangrijpen, wat de wil des Heeren en Zijn doen is. Zijn wil is immers onze heiliging en Zijn doen en werk is het, dat wij Hem heilig zijn. Wij, een arm en verloren volk, dat hij uit eeuwig, grondeloos erbarmen in Zijn gemeenschap opgenomen heeft en onder Zijn herdersstaf vergadert. 'Gij zult *Mij* heilig zijn', zegt de Heere en voegt als reden toe: 'want *Ik* ben heilig'. Wij moeten dit woord verstaan als het gevolg van de hoogste liefde. Wij kennen de afstand niet tussen God en ons, wij kunnen de kloof niet meten; van afschuw en toorn tegen de zonde weten wij slechts iets, als Gods Geest woning bij ons gemaakt heeft. God echter weet het en heeft de breedte en diepte van deze woorden gemeten. Hij ziet met één blik de totale, eindeloze tegenstand en het onverstand, de lichtzinnigheid, vermetelheid en opgeblazenheid, die dit woord oproept en toch spreekt Hij Zijn wil uit, dat hij ons daartoe geroepen heeft: Hem een heilig volk te zijn. O, zou dat mogelijk zijn, zouden we willen uitroepen. Zou God alles weten, wat in ons hart leeft, dan zou Hij tot ons niet over heiligheid spreken.

Mijn geliefden! God kent ons toch veel beter dan wij onszelf kennen. Hij houdt onze hardigheid des harten niet als onoverwinnelijk voor Zijn macht, anders zou Hij om Zijns Naams wil iets zeggen, wat Hij niet kan uitvoeren. Hoe zullen wij eenmaal, als onze ogen daarvoor geopend zijn, Hem danken, dat Hij Zich door al onze tegenstand, zonde en overtreding niet heeft laten hinderen Zijn genadige wil over ons uit te spreken: 'Gij zult *Mij* een heilig volk zijn'. Wat Hij zegt, doet Hij ook. Hij eist niets, wat Hij niet Zelf geeft en heeft Hij Zijn heilige wil uitgesproken, dan staat Zijn Heiligheid er borg voor, dat hem Zijn wil niet zal berouwen. Zie in de geheime raad en de wil van uw God, arm mens, die u zelf aan uw eigen wil en aan de wil der duivelen prijsgegeven en verkocht gevoelt. Treed in het begin van de schepping Gods, toen nog geen spoor van een mens over deze aarde gegaan was, toen klonk het woord in de raad van de Allerhoogste: Laat ons een mens maken, dat is een maaksel, van het stof der aarde genomen, in ons beeld, naar onze gelijkenis. Onze catechismus verklaart ons dat: 'God heeft de mens goed en naar Zijn evenbeeld geschapen, dat is in waarachtige gerechtigheid en heiligheid, opdat hij God, zijn Schepper, recht kenne en Hem van harte liefhebbe en in de eeuwige zaligheid met hem leve om Hem te loven en te prijzen'. En nog voordat wij geschapen

waren, was de eeuwige wijsheid gezalfd en de Borg stond aan de rechterhand van God, Die het op Zich nam dat deze raad zou bestaan, ook, als het schepsel zich in het verderf zou gestort hebben. Voor de grondlegging der wereld, schrijft de apostel, heeft de Vader ons, die van nature kinderen des toorns waren, uitverkoren in Christus om voor Hem heilig en onstraffelijk te zijn in de liefde. En wilt u de uitvoering van deze raad zien, hoor dan de woorden van de gezalfde wijsheid, die de eengeboren Zoon van de Vader in de dagen Zijns vleses dwars door alle vloedende van Gods toorn heen naar boven zond en waarmee Hij over deze kloof een brug gebouwd heeft, de woorden van het hogepriestelijk gebed: 'Heilige Vader, heilig ze in Uw waarheid' en verder: 'Ik heilig Mijzelf voor hen, opdat ook zij geheiligd zijn in waarheid'. Dat zij uw anker, uw troost en vertrouwen, als alles ineensloort. Het werk en de arbeid van Zijn ziel, van de Sterke in Jacob, die Zich Zijn roef niet zal laten ontnemen en wat hij op Zijn schouders genomen heeft, Zich niet zal laten ontrukken. Hoor Hem getuigen, de Geest, Die uitgaat van de Vader en de Zoon. Hoe Hij gesproken heeft in de profeten, hoe Hij gewerkt heeft in de apostelen, hoe Hij tot op deze dag getuigt en werkt. Deze wordt juist daarom de Heilige Geest genoemd, opdat wij in onze onheiligheid in Hem een Trooster en bijstand hebben, Die het woord en het werk van de Almachtige onder ons en in ons bevordert en in stand houdt, zodat wij niet achterblijven. O, dat wij allen tot het inzicht kwamen, dat alleen de Heere heilig is en dat Hij alleen ons heiligen kan en dat Zijn genade en majesteit zich daarin het heerlijkst openbaart, dat Hij gezegd heeft: Ik woon onder u te midden van uw onreinigheden, daarom moet gij *Mij* heilig zijn. Ik heb u Mijn sabbatten gegeven tot het teken, dat Ik de Heere ben, Die u heiligt.

Verschrikkelijk is de verwoesting, die dood, zonde en duivel in Gods schepping aangericht hebben; verschrikkelijk is de duisternis, waarin we liggen. Herstel en vernieuwing zou niet mogelijk zijn, als de fundamenten ervan niet in Gods eeuwig raadsbesluit lagen. In Jezus Christus is de gemeente Hem heilig, zodat bij Hem altijd gezegd wordt: 'Verderf het niet, want er is een zegen in'. Hem berouwt het verbond en de belofte niet: 'Ik zal maken, dat gij in Mijn geboden zult wandelen en Mijn rechten zult houden en daarnaar doen'. Als de Heere de drek van de dochteren Sions zal afgewassen hebben, profeteert Jesaja, zal men Jeruzalem een heilige stad heten en heilig zal voor de Heere geacht zijn een ieder, die geschreven is ten leven. De Geest, als Hij de voltooiing van Gods gebouw verkondigt, jubelt het uit: de weg is gebaand, waarop niemand struikelen zal, waarop blinden en lammen kunnen gaan, waar-

op geen onreine gaan zal. De bron is geopend tegen alle zonde en onreinheid en geen inwoner zal zeggen, ik ben ziek, want de naam van de stad is: De Heere is aldaar. En het volk, dat Hij Zich tot Zijn eer geschapen heeft, belijdt het en zal het belijden: In de Heere hebben wij gerechtigheid en sterkte.

Zo hebben wij dan een vaste grond van onze hoop en vertrouwen, namelijk de genadige en geopenbaarde wil des Heeren: 'Gij zult Mij heilig zijn, want Ik ben heilig, de Heere, Die u afgezonderd heeft van de volken, opdat gij van Mij zoudt zijn'. Laten wij uit deze laatste woorden leren, hoe de Heere dat wat Hij gezegd heeft, Zelf in aanzijn roept en volvoert.

Deze woorden gelden altijd nog voor Zijn volk, want de Heere heeft niet voor de wereld gebeden, maar voor hen, die de Vader Hem gegeven heeft en die door hun woord in Hem geloven zouden. De volken hebben hun wetten en zeden, die de god dezer wereld, die een leugenaar en een mensenmoorder is van den beginne, gedictieerd heeft en in stand houdt. Daarvan zegt de Heere: 'Gij zult niet wandelen in de inzettingen der heidenen, die Ik oordelen zal'. Wilt u het oordeel ontgaan, dat voor de wereld en zijn bewoners dreigt, scheidt u dan af van de volken, omdat gij het eigendom des Heeren geworden zijt. 'Gaaf uit van haar, mijn volk, en raakt niets onreins aan', roept de profeet en de apostel. Wie de wereld bekeren wil, moet er op letten niet door de wereld verslonden te worden. Het gaat er voor u en mij slechts om, de wereld verlaten te hebben en in het bundeltje der levenden gebonden te zijn. Daar is de Herder, die te midden van de zeven gouden kandelaren wandelt en Zijn stem reikt tot de einden der aarde. Daar is een kudde, die aan Zijn voeten leert, een grote menigte van volmaakt rechtvaardigen en het gaat er slechts om, zo lang het Woord door het geraas van deze wereld heenklinkt, deze stem te gehoorzamen en in deze kudde geborgen te zijn.

Het afscheiden en afzonderen van deze wereld gaat weliswaar niet zonder smart. Daarom moeten we gewaarschuwd zijn door het voorbeeld van de Israëlieten, die zich niet van de Egyptenaren en van de Kanaänieten wilden afscheiden en hen niet wilden loslaten. Scherp, diep en dodelijk snijden is nodig; zo zeer zijn wij met alles vergroeid, waaraan God geen welgevallen kan hebben.

Maar Hij is getrouw, de Arts en Heiland, de Verlosser, en Hij heeft vele middelen en wegen om dat, wat van Hem is, af te scheiden van het verderf van een wereld, die zich niet laat straffen en die de Heilige

Israëls bespot. Midden in afgodstempels doet Hij Zijn wonderen. Hij weet wel bressen te maken en scheidsmuren op te richten, Hij, die eenmaal het licht van de duisternis scheidde en aan de zee grenzen stelde.

Het gaat niet zonder treuren en verwelken, als een plant in een andere bodem overgebracht wordt, en hoe sterker de plant geworden is, hoe meer aan wortels en takken gesnoeid moet worden. En de nieuwe bodem, waarin we geplant worden, is voor ons eerst een woeste zand- en rotsbodem.

God liet Abraham uitgaan uit zijn land en uit zijn maagschap en bracht hem in een land, dat hij niet kende, waar hij blootgesteld was aan voortdurend levensgevaar en het angstig gevoel een vreemdeling te zijn. Jacob werd uit het vaderlijk huis in de harde dienst in Mesopotamië, Jozef uit de armen van een liefhebbend vader in de kuil en in de kerker, Mozes van het hof van Farao in de woestijn gevoerd. Het volk Israël kon niet anders aan de voeten van de door God verordende Middelaar gebracht worden dan door het te voeren in een huilende wildernis. En toen zij hun erfenis ingenomen hadden en het heiligdom in hun midden was, moesten ze opnieuw gescheiden worden van datgene, wat God hun gegeven had, opdat ze oren en een hart zouden krijgen om op Gods stem te letten. En welk een geduld en lankmoedigheid betoont de grote Dokter der zielen om een zondaar, een afgodendienaar, een in het zichtbare helemaal opgesloten mens, uit het verderf uit te halen en in het element van heil en redding over te brengen. Met een sterke arm rukt Hij Zijn volk uit de slavernij der zonde, uit het juk van de wet en eigenwillige godsdienst en maakt de boeien los, waarmee zij gebonden waren. Is daarmee echter de verlorene nu ook een mens geworden met een andere gezindheid en een totaal veranderd hart? O, het scheelt zoveel, zodat wij gestuurd werden uit de werken der duisternis, uit het gebied van de ijdelheid en de nietigheid, van de dood en van de zonde en overgaan in de gemeenschap van Hem, Die een vlam van onophoudelijk reddende liefde is, zodat wij in Zijn gemeenschap eerst echt ervaren en zien, dat wij onder de zonde verkocht zijn, dat de wet van onze God geestelijk is, maar wij vleeselijk zijn. Echter, trouw is Hij, Die ons geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht.

Bij een huwelijk onder de Joden zegt de bruidegom gewoonlijk tegen de bruid, terwijl hij de ring aan haar vinger schuift: 'Je bent mij geheiligd door deze ring naar de wet van Mozes en Israël'. Zo is het verbond des Heeren met de gemeente. Door de ene lichtstraal na de andere laat Hij ons beschijnen en breekt Hij de verblindende glans van

Zijn heiligheid door de wolk, die de milde regen van Zijn goedheid op ons doet nederdalen. Voor iedere nieuwe zonde is er steeds het water der besprenging en het bloed des verbonds om ons rein te wassen en Hij zal zijn als het vuur van een goudsmid en als zeep der vollers en zit om te smelten en te reinigen. Ten slotte overwint Hij ook de meest afvallige aard door de macht van Zijn liefde en waar niets dan weezin en tegenstreven is, weet Hij lust te ontsteken tot Zijn heiligheid en de meest vervreemde op de tederste wijze aan Zijn hart te drukken. Iedere nieuwe morgen en ieder nieuw woord uit Zijn mond maakt opnieuw scheiding tussen het licht en de duisternis en geheel in het verborgen is de smederij, waar Hij de slakken afzondert en Zelf het goud schept, dat op de grote dag Zijn roem verkondigen en Zijn verborgen schatkamers openbaren zal.

Geef u dan over, hoe u zich ook bevindt, aan de raad en het werk van Hem, Die u Zichzelf toeëigenen wil, opdat u Zijn eigendom zult zijn. In deze raad en wil van God, in het geduld en de volharding waarmee Hij deze raad volvoert, ligt onze zaligheid. Belijdt het voor Hem, dat wij de zonde en het verderf willen, dat Hij echter onze redding wil. Geef u met al de hardheid van uw hart en uw tegenstreven over aan de alles overwinnende, almachtige wil der genade van Hem, Die Zijn volk uit de dienst der zonde en het verderf en het gericht over de goddelozen wil bevrijden en in Zijn heilige dienst wil brengen. Vreest het vuur van Zijn heiligheid niet, al dacht u ook om te komen en daardoor verteerd en tot as verbrand te worden. Waar de ene vogel doodbloedt, vliegt de andere omhoog. Hij, Die doodt, maakt ook levend en Hij, Die slaat, weet ook te verbinden. Het Woord, aan de adem waarvan we onze dood gewaar worden, brengt in zichzelf ons het leven en komt dan het laatste uurtje, waarop wij uit een boze wereld worden weggenomen en van het lichaam des doods verlost, dan zullen onze ogen zich openen in het licht van een eeuwig leven, dat Hij voor ons bereid heeft. Amen.